

הפיקוח על היסטוריה בחמ"ד מציג....

'מפגשים'

הצעות לשיעורי סיכום ברוח 'לב לדעת'

לשימוש פנימי בלבד

אין לעשות שימוש מסחרי בחומר זה בלי אישור בכתב מהמפמ"ר בלהה גליקסברג

אל : המחנכות והמחנכים להיסטוריה בחמ"ד
מאת : בלהה גליקסברג, מפמ"ר היסטוריה בחמ"ד

שלום רב!

לפניכם מאגר שיעורי סיכום נושאים ברוח 'לב לדעת' שנכתבו במסגרת תכנית באר.

במסגרת תכנית 'באר' (קורס מקוון ממיר בגרות) נלמד כל אחד מנושאי הלימוד המופיעים במסמך ההלימה בשני מעגלים.

במעגל הראשון – הנושאים נלמדים באופן מקוון על ידי התלמידים מול מסך המחשב.
במעגל השני – מתקיימים 'מפגשים' פנים אל פנים בין המורה לתלמידיו ברוח 'לב לדעת', שבהם מתקיים שיח ערכי, דיוני זהות, העמקה ועוד.

עד עתה נעשה שימוש במערכים אלו רק על ידי המורות והמורים המלמדים בתכנית באר.
בחוברת שלפניכם נאגדו כל ההצעות ל'מפגשים' מתוך תכנית באר למסמך אחד מתוך ההבנה שחשוב שכלל המורים יכירו את מאגר המערכים וייחשפו אליו.

אין חובה לעשות שימוש במערכים אלו. הם בבחינת הצעות לשיקולכם בהתאם לאילוצים השונים.

המערכים מגוונים ומתאימים לכיתות שונות. חשוב לבדוק מראש את התאמתו של המערך לכיתה.

המערכים מחולקים לפי ארבעת חטיבות הלימוד המרכיבות את תכנית הלימודים : מסורת ומודרנה, נאציזם ושואה, מיישוב למדינה ומדינת ישראל. ייתכנו נושאים שיש להם 2-3 הצעות, לבחירתכם¹.

בהצלחה רבה!

בלהה

¹ האיורים לקוחים מתוך תכנית באר

חטיבה ראשונה - מסורת ומודרנה

הנושא: הנאורות

הצעה 1 - מסע בעקבות דמות:

מטרות השיעור:

- חזרה על ערכי הנאורות
- התנסות בחשיבה ביקורתית
- עריכת בירור אישי: הנאורות ואני
- התעמקות בהגותה של דמות אחת

פתיחה לשיעור:

מורים המעוניינים מוזמנים לעצב את כיתתם ברוח הסלונים של המאה ה-18 שאפיינו את תקופת הנאורות.

מוצע להראות את המצגת ובה רצות דמויות של הוגי הנאורות בשילוב מוזיקה קלסית.

נחלק את הכיתה לקבוצות בנות חמישה תלמידים.

חלק ראשון - כל קבוצה תדון על הוגה אחר.

לאחר מכן נתכנס למליאה והקבוצות יציגו את הדמות שעליה למדו.

תמונת ההוגה תוצג במרכז השולחן.

הדמויות הן:

גיון לוק - חירות, קניין ואושר; אמנה חברתית

מרי וולסטונקרפט - זכויות האישה

וולטר - הקריאה לסובלנות ולזכויות פוליטיות לפרט

מונטסקייה - הפרדת רשויות כאמצעי לשמירת חרות (מונטסקייה)

רוסו - אמנה חברתית (לוק, רוסו)

חלק שני - שאלות לדיון:

1. מי הדמות? ילדותה, מקום מגוריה, התקופה שבה חיה, אירועים בולטים בקורות חייה.
2. מדוע זכתה דמות זו להימנות עם ההוגים המרכזיים של הנאורות? נסחו במילים שלכם - בחמישה משפטים לכל היותר - את עיקרי משנתה.
3. עם אילו מדבריה של הדמות אתם מסכימים? ועם מה אינכם מסכימים? בסוף אילו מקביעותיה של הדמות אתם מבקשים לשים סימן שאלה?
4. האם עמדותיה מקובלות בימינו/מובנות מאליהן/מיושמות/לא רלוונטיות?
5. מה הייתם רוצים לשאול דמות זו?

חלק שלישי – אסיף:

כל קבוצה תקבל שלוש דקות להציג את הדמות שהתעמקו בה.
הצגת הדמות תוכל להיות בכל דרך שתיבחר (הרצאה/דיאלוג בין שני תלמידים/תמונה/שיר וכדומה).

הצעה 2- מחשבות על ערכי הנאורות

מטרות:

- חזרה על ערכי הנאורות
- התלמיד יתנסה בחשיבה ביקורתית
- בירור אישי: הנאורות ואני

פתיחה לשיעור:

מורים המעוניינים מוזמנים לעצב את כיתתם ברוח הסלונים של המאה ה-18 שאפיינו את תקופת הנאורות.

מוצע להראות את [המצגת](#) ובה רצות דמויות של הוגי הנאורות בשילוב [מוזיקה קלסית](#).
נחלק את הכיתה לקבוצות בנות חמישה תלמידים.

חלק ראשון - כל קבוצה תדון בשאלות הבאות:

1. מהי נאורות?

נסו לחבר הגדרה קבוצתית משותפת - למונח "נאורות". ההגדרה תנוסח על סמך ידיעותיכם מהשיעורים המקוונים בלבד, וללא שימוש במכשירי קצה.
לחילופין נסו להגדיר מהו "אדם נאור" על פי הוגי הנאורות.

למורה: ניתן להסב את תשומת לב התלמידים לעובדה שהמונח "נאורות" הומצא על ידי הנאורים עצמם. לעתים הגדרה של תקופה טומנת בחובה עמדות ערכיות על מאפייני התקופה. למשל: היישוב הישן, תור הזהב, ימי הביניים.

2. האם העולם בימינו נאור?

בואו ניזכר במאפייני הנאורות: אינדיבידואליזם, רציונליזם, ספקנות וחילון, ידע וקדמה ונשאל: עד כמה ערכי הנאורות באים לידי ביטוי במציאות חיינו? מה בעולמנו כיום נושא את מאפייני הנאורות? האם קיימים תחומים שבהם לדעתכם העולם שלנו אינו נאור?

3. האם אני נאור/ה? למה מתוך ערכי הנאורות אני מסכים/מסכימה באופן מלא ולמה אני מתנגד/ת או מסכים/מסכימה באופן חלקי? האם להיות נאור פירושו להיות מוסרי יותר, טוב יותר? נמקו.
האם אני רוצה להיות נאור/ה יותר?

הערות למורה:

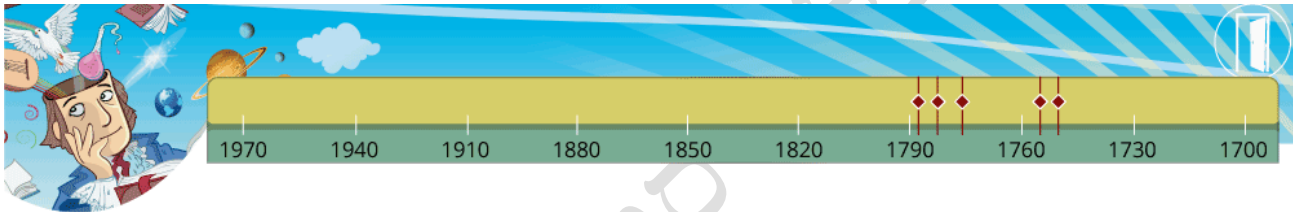
השאלה הראשונה היא בסיסית: ההגדרה הקבוצתית מהווה סיכום של מה שהתלמידים למדו מהשיעורים הראשונים.
השאלה השנייה מזמינה להתבוננות על מציאות ימינו.

השאלה השלישית מהווה מפגש בין התלמיד לחומר הנלמד ומסייעת לו בגיבוש ערכיו. אם הזמן קצר או אם מתפתח דיון סוער/מעורר/מעניין, אפשר להסתפק בבחירה בין השאלה השנייה לשלישית. לקראת חלק האסיף של השיעור: דיון קבוצתי ארוך ומתמשך יכוון אותנו לבחירה באפשרות השנייה או השלישית (הקצרות יותר).

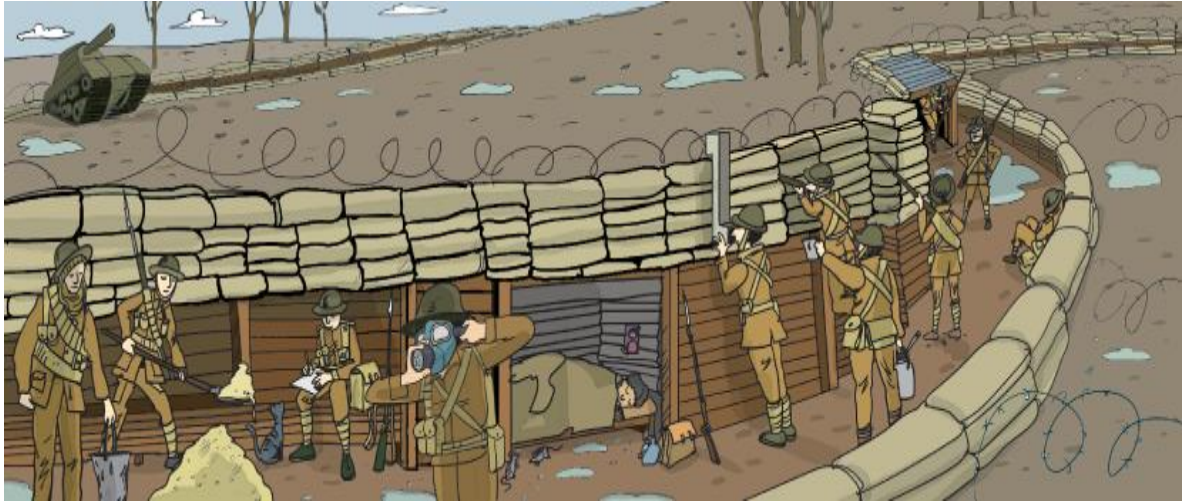
חלק שני – אסיף:

לפניכם שלוש הצעות לחלק האסיף:

- לדון במליאה בשאלה אחת בלבד מבין השלוש ("תפסת מרובה-לא תפסת...")
1. לבקש מנציג מכל קבוצה להציג מסקנה או תובנה בעקבות הדיון. לשאול "מי חושב אחרת?" ולתת מקום לטענה אחרת. מומלץ להרחיב את הדיון במליאה ככל האפשר.
  2. לערוך סבב איסוף: כל תלמיד משתף במה שהפיק מיחידה זו (תובנה/ידע/מחשבה/רגש).
  3. לערוך עוד סבב: כל תלמיד מתבקש לומר מילה או שתיים - מהי נאורות עבורי?

מלחמת העולם הראשונה²

הצעה 1: אחריות הפרטים בחברה על תיקון העולם.

מטרות השיעור:

הבנת המחירים העצומים שגבתה מלחמת העולם הראשונה.
תיקון עולם - שיח על האפשרות של כל אדם ואדם לעסוק בתיקון עולם.

מהלך השיעור:

חלק א' - פתיחה (יישור קו/בדיקה וסיכום ידע בסיסי מהיחידות המתוקשבות)
בזמן שלמדת על מלחמת העולם הראשונה, מה זעזע אותך באופן מיוחד ומדוע?

- הסיבות לפרוץ המלחמה
- השליטה של גנרלים במדינאים
- התנאים בחפירות
- מספר ההרוגים והפצועים
- השימוש במדע המודרני לצורך ייצור נשק שמשמיד המונים
- "הדור האבוד"
- המכתבים של פאול שנפלד
- הסרטון עם תמונות מה"חפירות"
- המיליטריזם כתגובה
- ההשפעה של מקבלי ההחלטות על סיפור חייהם של מיליונים
- אחר: _____

² הנושא אינו נכלל בהלימה אך נלמד בתכנית באר

הצעה: בזמן שהתלמידים חושבים/ כותבים אפשר לקרוא בקול את האופציות בקול דרמטי כדי להנחית את המושגים וכדי להמחיש עד כמה הם מזעזעים. אחרי כמה דקות של מחשבה ושל כתיבה נבקש מכמה תלמידים להביע דעתם ולהסביר מה זעזע אותם. זוהי חזרה על הנלמד ביחידות ויישור קו לקראת הכניסה לשיעור.

חלק ב' - מהלך השיעור: זיכרון הנצחה ומסר

עיקר העניין בשלב הזה של השיעור הוא להפנים שאי אפשר ללמוד את הנושא הזה ולהישאר אדיש או שווה נפש. לא מדובר על "חומר בהיסטוריה" "צריך לדעת למבחן כמה הרוגים....?". לא מדובר בטבלאות שיש לשנן או במקורות שצריך לדעת לצטט. מדובר בחיי אדם. מדובר בטראומה שיסודות החברה העולמית שבתוכה אנו חיים נבנו עליה ועל הלקחים ממנה.

יש תחושה שמשום שמלחמת העולם השנייה הייתה מזעזעת עוד יותר מזו הראשונה, נמשכה זמן רב יותר וגבתה קורבנות רבים יותר, אנו נוטים לשכוח את הסבל ואת הקורבנות של מלחמת העולם הראשונה. אנו מציעים תרגיל שבו התלמידים יוצרים מעין טקס הנצחה לחללי המלחמה, ולדברים שכולנו כאנשים איבדנו עם פרוץ המלחמה הזו. היות שאנו אמונים על טקסים לאומיים, וכן על הנצחה לקטסטרופות בסדר גודל של השואה, אוזנינו ועינינו אינן רגילות להנציח ולקרוא בפאתוס קטעים על עמים אחרים בשדות הקרב.

הקרנת סרט: <https://www.youtube.com/watch?v=ShESYR5s3vc>

נקרין סרטון זה ובעקבותיו שאלות שאפשר להעלות לדיון:

1. האם יש מקום לתיקון העוול ההיסטורי ולהזכיר באופן כלשהו אחת לשנה, או בתדירות אחרת, את אירועי מלחמת העולם הראשונה? אם כן, כיצד?
2. מה המסר שיעמוד בבסיס ההנצחה והזיכרון? (לדוגמה: פציפיזם? אֶמְנוּת מוסריות לשימוש נכון במדע? מהו הלקח הנלמד ממלחמה זו ושאותו נרצה להדגיש בבואנו להזכיר אותה?).
3. באיזה אופן נכון ביותר לקיים את ההנצחה והזיכרון, כך שיביעו את המסר שבחרנו? (יום צום/ התנדבות/ מפגשי עמים וכדומה).

פעילויות מוצעות לאחר הצפייה:

דיון מונחה - אפשר להעלות רק שאלה או שתיים לדיון במליאה - על פי שיקול דעתכם.
הצגת שאלות במליאה - אפשר להציג את שלוש השאלות השונות במליאה, ולבקש מהתלמידים להתחלק לקבוצות בהתאם לשאלה שעליה ירצו לדון. לאחר כרבע שעה של עבודה בקבוצות לבקש נציג או שניים מכל קבוצה שיציג את ההצעה במליאה.

הערה:

נושא הגדרת ההנצחה מבקש מהתלמידים, בעצם, להגדיר עבור עצמם את הנקודות החשובות במלחמה, ואת המשמעות שלה עבורם.

שני משפטים לדוגמה שנכתבו על מלחמת העולם הראשונה וראויים לסיים חלק זה:

1. מלחמת העולם הראשונה שינתה את פני העולם כך שאין תחום מתחומי החיים שצילה אינו מרחף מעליו, ואשר תוצאותיה אינן מעיבות עליו... היא סיימה תקופה וגם הייתה ראשית העידן שבו אנו חיים כיום" (אהרונסון, עמ' 140)
2. "הייתה זו מכה שייתכן שתוצאותיה טרם התבררו במלואן" (רסלינג עמ' 187)

חלק ג' – אסיף:

האם אנחנו יכולים לעשות משהו על מנת להפוך את העולם למקום טוב יותר?

לפניכם שתי הצעות לשיח כיתתי:

הצעה ראשונה - שימוש באמצעי המחשה:

נביא לכיתה גלובוס (אפשר להביא גלובוס מואר ועומד. אפשר כדור שמעוטר ככדור הארץ. אפשר מחזיקי מפתחות קטנים בצורת גלובוס, ולחלק אחד לכל תלמיד. אפשר לפני תחילת השיעור לתלות מהתקרה או על הלוח תמונות של גלובוס).

אנו מפנים מבט לכדור הארץ, לעולם, כמקום שנמצא באחריותנו ואנו יכולים ומסוגלים להרוס אותו עד

היסוד חלילה, או לבנות אותו כמקום מבטחים לכל אדם באשר הוא אדם.

נשב במעגל. כדור הארץ יעבור מיד ליד וכל תלמיד יאמר משהו על העולם:

איך היה לחיות בעולם בזמן מלחמת העולם הראשונה?

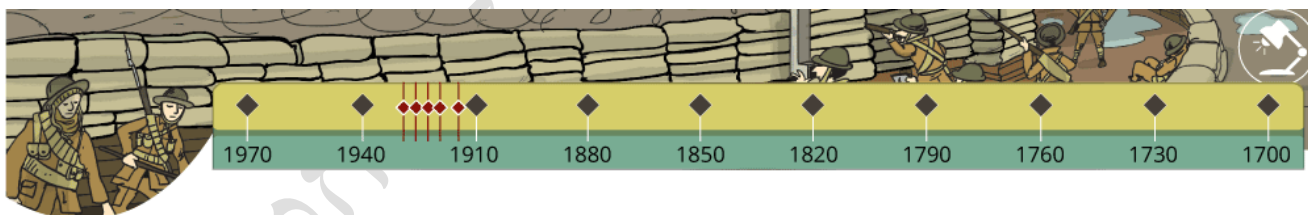
או

מה התקלקל בעולם בגלל שמלחמה זו התחוללה בו?

בכל משפט חייבת להופיע המילה "עולם", וצריכה להיות התייחסות התלמיד לעצמו כאזרח בעולם.

כל תלמיד אומר משפט קצר ומעביר את הכדור הלאה לחבר הבא.

הכדור בידיים שלנו. בסייעתא דשמיא. כפשוטו.

הצעה 2: הפנמת סיבתיות וגורמים

ההצעה עוסקת בהמחשת ההבדל בין גורמים ארוכי טווח ובין גורמים קצרי טווח. נתרגל עתה את השימוש במונחים האלו מתוך דוגמאות מהחיים. נראה שסמיכות לאירוע אינה בהכרח גורם משמעותי או חשוב יותר. יכול להיות גורם שהתחיל שנים רבות לפני המאורע, אפילו, ובלעדיו האירוע לא היה מתרחש. (אילו לא נולד התינוק הוא לא היה חוגג בר מצווה כעבור 13 שנים). בהקשר של מלחמת העולם הראשונה, כל הגורמים חברו יחד באופן כזה שהם הובילו להחלטת ראשי המדינות לצאת למלחמה כוללת.

מהלך השיעור

חלק א' – פתיחה:

משימה לתלמידים:

1. בחרו אירוע חשוב שקרה לכם לאחרונה בחייכם הפרטיים. (כניסה להדרכה, פרידה מחבר/ה, השתתפות בחידון, מופע מוזיקלי).
2. רשמו את כל הגורמים שהובילו לכך שהדבר קרה.
3. חלקו את כל הגורמים שציננתם לגורמים "ארוכי טווח" (תהליכים ארוכים שעברתם שהבשילו אתכם לקראת הסיטואציה שבחרתם לציין), ולגורמים "קצרי טווח" (שברתי את הרגל כי נפלתי מהאופניים).

אפשר לחלק את הכיתה לזוגות. בכל זוג, יסבירו החברים זה לזה את האירוע שכל אחד בחר ואת הגורמים ארוכי הטווח וקצרי הטווח שהובילו אליהם. אחרי מספר דקות נתכנס בחזרה למליאה.

חלק ב' - מהלך השיעור:

הפניית שאלות למליאה:

מדוע חשוב לעסוק בגורמים? האם הגורמים השונים יוצרים סיטואציה שבה האירוע הנובע מהם הוא כורח המציאות, או שבכל שלב האדם עדיין בוחר? שאלה זו היא שאלה הרת גורל בהיסטוריה, ובמיוחד בהקשר של מלחמת העולם. בבדיקת הגורמים ובבחינתם - האם אנו מחפשים מי אחראי? מי אשם? נזכיר את הגורמים שהובילו למלחמת העולם הראשונה: **מערכת הבריתות, מירוץ החימוש, אימפריאליזם, המאבקים הלאומיים.**

העיסוק שלנו בגורמים חשוב משתי סיבות:

- א. הבנת כל אירוע היסטורי כרוכה בהבנת הגורמים (הסיבות, הנסיבות) שהובילו להתרחשותו.
- ב. בהקשר של מלחמת העולם הראשונה יש ריבוי גורמים. יש גם תחושה לא נוחה מכך שלא הייתה סיבה אמיתית "טובה" שהצדיקה מלחמה, ותחושה זו באופן מיוחד גוררת חיפוש אינטנסיבי וחוסר סיפוק מהתשובות הניתנות לשאלה מדוע פרצה מלחמה בכלל.

אפשר לבחון זאת במשימה שלפניכם :
לפניכם ציטוטים של שלושה חוקרים שונים. תוכלו להציגם לכיתה במצגת המצורפת, או לתת לתלמידים לעבוד בצורה עצמאית ולהיעזר בדף העבודה המצורף.
בהתייחס למקורות השאלה שמופנית לתלמידים היא - לדעת כל מקור, איזה מהאירועים ארוכי הטווח היה הגורם הדומיננטי ביותר והביא לפרוץ המלחמה?

דיון במליאה :

- לאיזו מסקנה אפשר להגיע מניתוח מקורות אלו?
- הסבירו את המחלוקת בין שני החוקרים.
- על פי מה שלמדתם - באיזו עמדה אתם תומכים? תנו סימוכין לעמדה זו.

חלק ג' אסיף:

שאלה לחשיבה ולסיכום :

על פי מה שלמדתם בשיעורים המקוונים ובשיעור זה, מה לדעתכם היה הגורם המשמעותי ביותר לפרוץ מלחמת העולם הראשונה?
מהי לדעתכם נקודת האל חזור שממנה לא ניתן היה למנוע מלחמה?

מעמד היהודים בעת החדשה

הצעה 1:

המהפכה הצרפתית: בין הצהרת זכויות האדם והאזרח למתן אמנציפציה ליהודי צרפת

הצעה זו תכלול:

1. דף לעבודה עצמית המסכם עמדות שונות לגבי מתן אמנציפציה ליהודים
2. ניתוח ומפגש עם עמדות שונות בחברה הצרפתית לגבי מתן אמנציפציה ליהודים, והבנת הערכים העומדים בבסיס המחלוקת
3. שיח טיעוני - השתתפות פעילה בדיון תוך ניסיון לשכנע בצדקת טענה נבחרת או להפריכה באמצעות ראיות והסברים
4. דיון וסיכום
5. אסיף

הקדמה:

נושא זה עוסק בשתי סוגיות מרכזיות:

האחת- השינויים במעמד המשפטי של היהודים בעת החדשה בכמה ארצות.

תיארנו את תהליך מתן האמנציפציה ליהודים ואת הדיונים הפנים מדינתיים שהיו בטרם ולאחר מתן האמנציפציה. כמו כן תארנו את התמורות במעמד המשפטי של יהודי ארצות האסלאם.

השנייה- תגובת היהודים לשינוי במעמד המשפטי - האם תמורה זו חיובית בלבד? שלילית? כיצד השינוי החיצוני, קרי מתן האמנציפציה, השפיע על הקהילות היהודיות?

* כל המקורות במערך שיעור זה לקוחים מ: "צווייג, שטפן, העולם של אתמול, זמורה ביתן, תל אביב, 1982".

מטרות השיעור:

1. קידום הבנת השפעתן של אידאולוגיות על תהליכים היסטוריים - השפעת המהפכה הצרפתית על מתן אמנציפציה ליהודים.
2. היכרות עם עמדת החברה הצרפתית כלפי היהודים, והבנת המורכבות הערכית בעניין זה.

3. בירור ערכי של התלמיד בעניין ערך השוויון וגבולותיו ובשאלת היחס למיעוטים.
4. קידום יכולת כתיבת שיח טיעוני והצגתו.

מהלך השיעור:

חלק 1 - יישור קו:

חיבור לידע שנרכש באמצעות דף עבודה. למילוי הדף יינתנו כחמש דקות.

דיון בכיתה בעקבות דף העבודה:

נפתח את הדיון בשמיעת התשובות, וכן נשאל:
איך הייתם מכריעים בצרפתים לא יהודים? (בעד או נגד מתן השוויון)
איך הייתם מכריעים כיהודים צרפתים? (בעד או נגד קבלת השוויון)

נקודות להתייחסות בכיתה:

- התרשים מדגיש חזותית שמדובר בשני דיונים חשובים העומדים כל אחד בפני עצמו:
1. הדיון הפנימי של שכבות ההנהגה ("הצרפתים") - הגדרת הערכים שלהם והגדרת אופי המדינה בעקבות המהפכה.
  2. הדיון הפנימי בקרב היהודים: מעוניינים או לא מעוניינים לפרק את המסגרת הקהילתית היהודית?
האם יש חשיבות לשוויון הזכויות, ואם כן, עד כמה? אילו מחירים אישיים וקהילתיים מוכנים היהודים או לא מוכנים לשלם כדי לזכות בשוויון?

חלק 2 - העמקת הידע:

במפגש זה נתמקד בדיון הפנים-צרפתי בשאלת מתן האמנציפציה ליהודים.
נערוך היכרות עם עמדות שונות בחברה הצרפתית ביחס ליהודים, ונמחיש את הפער בין הצהרות על ערכים ובין הקושי במימושו.
במהלך היחידה למדנו על עמדותיהם השונות של הוגי דעות ומנהיגים בחברה הצרפתית ביחס למתן אמנציפציה ליהודים.
במפגש זה ננסה להרחיב ולהבין את הדיון ואת הערכים העומדים בבסיס המחלוקת.
נלמד יחדיו עמדה אחת התומכת במתן אמנציפציה ליהודים ועמדה אחת המתנגדת לכך.
נבקש להעמיק בקטעים ולהרחיב את הדיון. (המורה יבחר אילו עמדות יוצגו בפני התלמידים מתוך המצ"ב).
המורה יבחר דעה אחת מתוך שתי הדעות נגד האמנציפציה ואת דעתו של הרוזן קלרמון
טונו בעד האמנציפציה ויחלק לתלמידים. ליד כל אחת מן הדעות מופיעות שאלות לדיון ועל התלמידים להתייחס אליהן.

התייחסות למתנגדי האמנציפציה:

למורה:

נראה כי מאחורי הנימוקים ההגיוניים של מתנגדי האמנציפציה קינן פחדם מהזר, מהיהודי; מלקיחת משרות ומפגיעה כלכלית. כמו כן חששו מאיבוד אופייה הייחודי של צרפת – ייחוד שיאבד בשל אנשים המונעים מ"חוק אחר" ומהרצון לשמור על המוכר והידוע.

משימת כתיבה:

נסו לכתוב תגובה מנומקת, באורך של כחצי עמוד, לאב מורי או לבישוף מנאנסי. על התגובה להצדיק מתן זכויות ליהודים. כדאי להתייחס גם להצהרת זכויות האדם והאזרח.

דיון:

לאחר כתיבה אישית ניתן להזמין שני תלמידים המציגים עמדות שונות בשאלות 2-3 לבוא ולהציג אותן במליאת הכיתה. ניתן להחליף דוברים בשלבים שונים על מנת לתת לתלמידים נוספים להציג טיעונים שונים.

הצעות לפעילות בכיתה בעקבות דבריו של טונר:

1. דו שיח בעד או נגד מתן אמנציפציה:

בקטע זה מנהל טונר דיאלוג סמוי עם המתנגדים למתן אמנציפציה ליהודים. ניתן לבקש משני תלמידים לקיים דו שיח שבו תלמיד אחד מציג את טענת המתנגדים, והשני את תשובתו של טונר לטענה זו.

2. מטלת כתיבה או דו שיח בעד או נגד קבלת האמנציפציה:

בסוף דבריו החיוביים על היהודים מציג טונר מתווה ליחסי צרפת עם המיעוט היהודי הגר בתוכה. וכך הוא אומר: "מן היהודים בתור אומה יש לשלול הכל, אולם ליהודים כפרטים יש לתת הכל... ואם אין הם רוצים בכך שיאמרו זאת, ואז הבה נחרים אותם...אלא שאין הם טוענים כך."

1. מהי המשמעות המעשית של "בתור אומה יש לשלול הכל?" כיצד עמדה זו באה לידי ביטוי

ב"חוק האזרחות של יהודי צרפת 1791?"

2. לו הייתם בני התקופה והייתה לכם אפשרות תאורטית של בחירה - האם הייתם בעד או נגד קבלת

האמנציפציה? נמקו.

הערה: גם כאן ניתן לבקש משני תלמידים החושבים אחרת לבוא ולהציג את טיעוניהם.

מיומנות זו מפתחת יכולת טיעון והנמקה תוך מענה והתייחסות לדעות ולעמדות שונות.

אסיף:

התלמידים ישתפו את חברי הכיתה בדבר אחד שהתחדש / התחדד במפגש פנים אל פנים.

הצעה 2: השפעות האמנציפציה וביטול הפריבילגיה על הזהות של היהודים בעת החדשה

הצעה זו תכלול:

1. קריאה מונחית של "חוק האזרחות של יהודי צרפת מ-1791".
2. דיון בשאלת ההשלכות של קבלת האמנציפציה על הקהילה היהודית.
3. היהדות - דת או לאום? עיון במקורות שונים.
4. היהדות - דת או לאום? גיבוש עמדה אישית ברוח "לב לדעת".
5. אסיף.

הקדמה:

הדיון על האמנציפציה פתח את הפתח לריבוי הזהויות היהודיות המגוונות – גיוון הקיים כיום בעולם היהודי בתפוצות ובמדינת ישראל. הדיון על האמנציפציה היווה את השלב שבו היצמדות לזהות כיהודי הופכת לבחירה ולא מוכתבת על ידי כוחות חיצוניים.

בספריו של פרופ' יעקב כ"ץ מוגדרת התקופה הזו "היציאה מן הגטו". אינו דומה מי שחי כיהודי בתוך קהילה מובדלת למי שחי כיהודי בעולם שבו כל בני האדם שווים וחיים בצוותא. זו זהות אחרת שנבנתה במאמץ במאתיים השנים האחרונות ונמצאת בשאלה ובתנועה מתמדת גם בימים אלו.

כדי לתת את האמנציפציה, וכן כדי לקבל אותה נדרשו היהודים להגדיר את יהדותם, ובראש ובראשונה לענות על השאלה האם זו "דת" או "לאום".

התשובות השונות על שאלה זו היוו את הבסיס הן לניסיונות היטמעות בחברה הכללית והן להקמת התנועה הציונית.

כשאין אמנציפציה והעולם מחולק לפי שוני במעמד משפטי בפני השלטונות של קבוצות מובחנות בזהותן – אתה נשאר יהודי וחי לפי הנורמות של הקהילה שאליה אתה משתייך.

כאשר מבנה הקהילה מתפרק, ואתה בכל זאת נשאר יהודי, עומדות בפניך שאלות שחלקן טכניות:

- לגור רק עם יהודים או לעבור דירה לשכונות מעורבות?

- ללמוד רק עם יהודים?

- ללמוד מקצוע באוניברסיטה?

- איך אשמור על זהותי היהודית?

- מהי זהותי היהודית - אמונה? דת? מצוות? לאום? היסטוריה? השתייכות לעם?

- האם אני מוכן לשלם מחירים שעשויים לנבוע משמירה על הזהות הזו?

הצצה למשל אל המתרחש בקרב יהדות ארצות הברית היום מלמדת אותנו על המחיר שבאופן אבסורדי דווקא החברה המאפשרת והפתוחה גובה מהעם היהודי. זו דוגמה למימוש האמנציפציה במלוא הפוטנציאל הגלום בה – לטוב ולרע.

מטרות השיעור:

1. הבנת המשמעות של ויתור על הפריבילגיות וקבלת האזרחות הצרפתית על הקהילה היהודית
2. זהות יהודית לאור האמנציפציה: היהדות - דת או לאום?

פתיחה:

נקרא יחדיו את [חוק האזרחות](#).

שאלות הבהרה:

1. מה ההקשר ההיסטורי לחקיקת החוק?
2. מה המשמעות מצד היהודים?

נתייחס לבעייתיות: היהודים יכולים לקבל שוויון זכויות אבל רק בתמורה לויתור על הפריבילגיות. הם ויתרו על האוטונומיה הקהילתית שנהנו ממנה, בוטלו סמכויות השיפוט של הקהילה, והוטל עליהם לשרת בצבא צרפת כמו כל אזרח.

בעצם, אם לפני מתן האמנציפציה נחשבו היהודים לקבוצה אתנית מובחנת ובעלת מאפיינים ייחודיים, הרי שמתן האזרחות מבטל את הפריבילגיות שניתנו בעבר.

חיסול הקהילה המסורתית וביטול האוטונומיה היהודית חשפו את היחיד היהודי למגע ישיר עם מנגנוני השלטון, ערערו לחלוטין את סמכות ההלכה וגרמו לשינוי מקומם ותפקידם של מוסדות חברתיים ותיקים, שהמשיכו להתקיים לאחר חיסול הקהילה המסורתית.

דיון בכיתה:

מה דעתכם:

- הוויתור על הפריבילגיות - טוב ליהודים או רע להם? נמקו.
- מי בקהילה היהודית יתקשה ביותר לוותר על הפריבילגיות הללו?
- האם הרווח יתאזן עם ההפסד? נמקו מדוע.

שאלה חדשה מונחת כעת לפתחנו: מהי היהדות? מי הם היהודים: דת? לאום?

חלק 1 - היהדות: דת או לאום?

דרך הפעלה:

- נחלק [דף מקורות](#).
- נקרא את המקורות יחד והתלמידים יאמרו לאילו מילים בכל מקור יש קשר לשאלה אם יהדות היא דת או לאום. התלמידים יסמנו מילים אלה.

חלק 2: עיבוד אישי ברוח "לב לדעת"

עם איזה מקור אני הכי מזדהה? מדוע?

למה אני הכי מתנגד? מדוע?

איזה מקור גורם לי להתלבטות?

למי הייתי מעוניין לענות?

חלק 3 - נסו לכתוב תשובה על השאלה: מהי יהדות עברית? נסחו אותה כהגדרה.

משימה זו יכולה להיות יחידנית או קבוצתית.

אפשר לתת לכל קבוצה גיליונות נייר וצבעים, ולבקש תוצר חזותי שיענה על שאלה זו.

בעת הצגת התוצרים ימקד המורה את התלמידים בהיבטים הבאים בהם לידי ביטוי: דתי, לאומי, קהילתי, ישראלי, אוניברסלי וכו'.

חלק 4: אסיף - סיכום ומחשבה

התחלנו את השיעור בצרפת של המאה ה-18.

אחת השאלות שהעלו שוללי השוויון הייתה אם היהודים הם "אומה בתוך אומה".

כיצד ניתן ליהודים אזרחות צרפתית ונאמין בנאמנותם לצרפת בשעה שהם מתפללים לשוב לירושלים?

מחייבי השוויון טענו מנגד שיהדות היא דת – אוסף מצוות מחייב שאין לו שום השפעה על מידת הנאמנות לאומה שאדם משתייך אליה. יהודי צרפתי (או אמריקאי, או אנגלי באותה מידה) יכול לקיים את כל חובותיו האזרחיות בדיוק כמו שכנו הנוצרי. האחד ילך לבית הכנסת בשבת, והשני, להבדיל, לכנסייה ביום ראשון;

האחד יאכל מזון כשר, והשני – מזון אחר. ועם זאת שניהם ישירו את ההמנון, יצייתו לחוקים, ישרתו בצבא וכן הלאה.

מה מקשר בין קבוצות האוכלוסייה השונות שכולן נקראות "יהודים" והופך אותן לעם אחד? גורל משותף?

סבל ורדיפות? המנון? דגל? מדינת ישראל? (ומה באשר לחרדים מהפלגים האנטי ציוניים – האם אינם יהודים? אבסורד...) דת? (ואז "חילוניים" אינם יהודים?!) .

אותן שאלות שהעסיקו את היהודים בעת קבלת האמנציפציה מעסיקות אותנו גם כעת, ואולי ביתר שאת.

יהדות: לאום או דת? (דתי-לאומי! – האם הצירוף אכן אפשרי? ואולי יש בו סתירה פנימית?)

אם דיברנו הן ב"היסטוריה" והן בימינו על ייחודיות של כל מקרה לגופו ושל כל אדם לגופו – מה בכל זאת קושר בינינו והופך אותנו ל"עם"? ואיך יימשך הקשר?

האם יש זהויות יהודיות שיש להן סיכוי רב יותר להמשיך להתקיים לעומת כאלה שספק אם תשרודנה?

תנועת ההשכלה היהודית

הצעה 1 - תחנות לימוד:

מהלך השיעור:

הכיתה תתחלק לארבע קבוצות. בכל קבוצה יוצג מקור אחד עם שאלות נלוות. התלמידים יסתובבו בין הקבוצות ויענו "בדף הקבוצה" על השאלות. אורך כל סבב: עשר דקות. לאחר מכן התלמידים יגישו את דף הקבוצה למורה ויעברו לתחנה הבאה. הצפי הוא שהתלמידים יעבדו בשלוש תחנות. מומלץ כי בכל קבוצה יעבדו 3-5 תלמידים. אם מספר התלמידים בכיתה גדול יותר, ניתן ל"הכפיל" את התחנות. עשר הדקות האחרונות של השיעור ייועדו להצגת סיכומי התלמידים במליאה באמצעות הצגת הדפים שהוגשו למורה. המלצה חמה: ניתן לבקש מראש מארבעה תלמידים ללמוד את המקורות הנ"ל (כל תלמיד - מקור אחד) כדי שיוכלו לנהל אחר כך את השיח הקבוצתי.

הציוד הנדרש:

מקורות לימוד + שאלות

דפי קבוצה (גודל A3) דפים אלה מסכמים את עבודת הקבוצה ומוגשים למורה בסוף כל סבב.

חלק 1 - חלוקה לקבוצות:

קבוצה מס' 1-

לבדי/ חיים נחמן ביאליק

כולם נשא הרוח, כולם סחף האור,
שירה חדשה את בוקר חייהם הרנינה;
ואני, גוזל רך, נשתכחתי מלב
תחת כנפי השכינה.

בדד, בדד נישארתי, והשכינה אף היא
כנף ימינה השבורה על ראשי הרעידה.
ידע ליבי את ליבה: חרוד חרדה עלי,
על בנה, על יחידה.

כבר נתגרשה מכל הזוויות, רק עוד
פינת סתר שוממה וקטנה נישארה -
בית המדרש - ותתכס בצל, ואהי
עימה יחד בצרה.

וכשכלה לבבי לחלון, לאור,
וכשצר לי המקום מתחת לכנפה -
כבשה ראשה בכתפי, ודמעתי על דף גמרתי נטפה.

חרש בכתה עלי ותיתרפק עלי,
וכמו שכה בכנפה השבורה בעדי:
"כולם נשא הרוח, כולם פרחו להם,
ואווטר לבדי, לבדי..."

וכעין סיום של קינה עתיקה מאד,
וכעין תפילה, בקשה וחרדה כאחת,
שמעה אוזני בבכיה החרישית ההיא
ובדמעה ההיא הרותחת -
(תמוז תרס"ב 1902)

נקרא יחדיו את השיר ונדון:
ביאליק, מתלמידיו של הנצי"ב בישיבת וולוז'ין המפורסמת, עזב את הישיבה לטובת החברה המשכילה.
את השיר "לבדי" כתב שנים אחדות לאחר עזיבתו.
"כולם נשא הרוח, כולם סחף האור" - על איזה אור ביאליק מדבר? נאורות, השכלה.

מה תחושתו? בדידות.
כולם נשא הרוח... ואני... לבדי.
השיח מציג דיאלוג בין הדובר ובין השכינה.
מהי [המטאפורה](#) של השכינה?
מהי דמות השכינה בכל אחד מבתי השיר? כיצד היא משתנה?

משימת הקבוצה:

ציירו את היחסים בין הדובר לשכינה בכל אחד מבתי השיר.
לאחר מכן כתבו: כיצד מציג ביאליק את תקופת השכלה בעיני הרבנים ותלמידי החכמים?

להרחבה-

מי היה ביאליק? מה הביוגרפיה שלו? האם היא קשורה ליצירותיו?
ניתן לראות מעבר בין השכינה הגדולה המוזכרת בתחילת השיר – הדובר נמצא "תחת כנפי השכינה" (דובר קטן - שכינה גדולה) עד ל"חרש בכתה עלי ותתפרק עלי, וכמו שכה בקנף השבורה בעדי".
בבית הראשון - תחת כנפי השכינה, בשני - כנף שבורה, אח"כ נתגרשה מכל הזוויות - יחד בצרה, כבשה ראשי בכתפי ולקראת סיום - חרש בכתה עלי.
מעניין להשוות בין שיר זה לסיפורו של ברדיצ'בסקי (שיוצג בהמשך). שניהם מדברים על תחושת הבדידות. ביאליק מדבר צער בדידותו של התלמיד הנשאר בבית המדרש; ברדיצ'בסקי מתאר את צער בדידותו של היוצא מבית המדרש.
ניתוח בסיסי של היצירה ניתן לקרוא [כאן](#).

קבוצה מס' 2 -אמנות:

תמונתו של מוריץ אופנהיים:

שאלות לדיון:

מה אנחנו רואים בתמונה?
כיצד נראים בה המבוגרים?
כיצד נראה הנער?
מדוע לדעתכם הנער מצויר ליד הדלת? מה מבטא הדבר?

משימה לקבוצה:

כתבו דו"שיח בנושא "היחס להשכלה" בין הנער העומד ליד הדלת ובין אביו היושב על יד השולחן.

להרחבה:

מי היה מוריץ אופנהיים? מה הביוגרפיה שלו? האם היא קשורה ליצירותיו?

קבוצה מס' 3 -סיפורת:

לדמותו של ה"תלוש" - קריאה ב"מחניים" של [ברדיצבסקי](#) (1900).
נראה יחדיו קטעים מחיבורו של מיכה יוסף ברדיצ'בסקי "מחניים".

שאלות לדיון:

מה היחס של גיבור הסיפור ליהדות (מנותק/מחובר/אמביוולנטי)? נמקו!
מה התחושה המרכזית הבאה לידי ביטוי בקטע (בדידות/ לבדו הוא גם בעולם... לבדו הוא בדרכו...)?
מעניין להשוות בין סיפור זה לשירו של ביאליק – "לבדי" – ביאליק מציג את המשכילים כ"כולם"
לעומת הבודד הנשאר בבית המדרש, ואילו ברדיצ'בסקי מציג את המשכיל כבודד. חוו דעתכם.

משימה לקבוצה:

בחרו שני משפטים המבטאים לדעתכם את דמותו של הבודד. כתבו אותם והסבירו מדוע בחרתם בהם.
או: הציגו משפט אחד שנגע בכם. כתבו אותו והסבירו מדוע בחרתם במשפט זה.

להרחבה

מי היה מיכה יוסף ברדיצ'בסקי? מה הביוגרפיה שלו? האם היא קשורה ליצירותיו?

קבוצה מס' 4 - מחשבה - "חובת התלמידים" לאדמו"ר מפיאסצ'נה:

שאלות לדיון:

עד כמה נפוצה תופעת ההתרחקות מהדת על פי מקור זה? הוכיחו.
מהי האמירה המרכזית של האדמו"ר מפיאסצ'נה כלפי המחנכים, כפי שעולה מקטע זה?
מה הן ההמלצות החינוכיות ומהו היחס לתלמיד כפי שבאים לידי ביטוי בקטע זה?

משימה בקבוצה:

אפשרות 1:

נסחו מכתב תשובה לאדמו"ר מפיאסצ'נה: כיצד אפשר לחנך לאהבת תורה ולשמירתה בעידן משתנה?
מה הן ההמלצות שלכם כתלמידים?

אפשרות 2:

נסחו מכתב למחנכים שלהם: כיצד אפשר לחנך לאהבת תורה וליראתה בעידן שלנו?

להרחבה

מי היה האדמו"ר מפיאסצ'נה? מה הביוגרפיה שלו? האם השפיעה על הגותו?

חלק 2 - אסיף (עשר דקות אחרונות):

אפשרות 1:

כל קבוצה שולחת נציג ומציגה את עבודתה בתחנה אחת, המשמעותית עבורה (לשיקול המורה: אפשר להנחות את התלמידים שאין לחזור על מקור שהוצג במליאה או להפך: אפשר לפתח דיון והשוואה בין תוצרים שונים).

אפשרות 2:

המורה יניח את התוצרים (קרי המשימות הקבוצתיות שהוצגו ב"דפי קבוצה" בגודל A3) בקבוצות הרלוונטיות.

לדוגמה: בתחנה שעסקה בשיר "לבדי" יוצג המקור וכן כחמישה דפי תוצר עם איורים.
התלמידים יסתובבו בין הקבוצות, ובסיום יונחו לכתוב תובנה אחת בעקבות השיעור - על בריסטול משותף/קיר שיתופי וירטואלי/דפי ממו על קיר הכיתה וכו'.

הצעה 2: תנועת ההשכלה היהודית

השכלה ויהדות - הילכו שניהם יחדיו?

מטרות:

- קיום דיון ביחס בין הלכה להשכלה.
- קידום מעורבות קהילתית ויוזמה.
- עריכת ברור ערכי אישי.

מהלך השיעור:

פתיחה - דיון כתתי.

כתיבת מכתב ושליחתו למשכיל שומר תורה ומצוות.

חלק 1 - דיון פתיחה:

למדתם על הנאורות. מאפייני הנאורות הם אינדיבידואליזם, רציונליזם, ספקנות וחילון, ידע וקדמה. למדתם גם על ההשכלה ועל התערערות החברה היהודית. בעקבות התערערות זו חלו התבוללות, חילון והתרחקות מהדת. נרצה לשאול:

- האם אפשר להיות דתי ומשכיל?
- האם הנאורות סותרת אמונה דתית?
- מה דעתכם: מה אנחנו?
- מה מערכת השעות שלנו בבית הספר משקפת יותר: ערכים נאורים או ערכים דתיים?
- מה קודם למה? "ספקנות" או "נעשה ונשמע"?
- האם יש סתירה?
- האם ניתן לשלב ביניהם?

זו שאלה גדולה: אנחנו מנסים לשלב ביניהם, אבל התשובה מורכבת ולא תמיד פשוטה. זו לא שאלה שיש עליה "תשובת בית ספר" אחת ואחידה. גם המבוגרים מתלבטים בה והופכים בה. זוהי שאלה חשובה: מה אנחנו? מהי הזהות שלנו?

חלק 2 - מבוא למשימה:

לאחר ששמענו אתכם, ננסה להרחיב את זווית הראיה שלנו. בראשית ימיה של המדינה עסק בן גוריון בשאלה "מי הוא יהודי" ובחר במתודה מעניינת: הוא ניסח את שאלתו ושלח אותה ל"[חכמי ישראל](#)" מתחומים שונים. יש ב"ה בימינו משכילים רבים ואנשי אקדמיה שהם שומרי תורה ומצוות. נזמין אתכם, התלמידים, לנסח מכתב על אודות המתח בין הלכה להשכלה ולשלוח אותו למשכיל שומר תורה ומצוות. הוא יכול להיות איש אקדמיה שאתם מכירים, מדען, רופא וכו'. ניתן להיעזר ברשימת אנשי סגל באוניברסיטאות השונות ובמורה. קרוב לוודאי שלא לכל המכתבים נקבל תשובה. אבל סביר שנוכל ללמוד הרבה מהתשובות שיגיעו אלינו. ניתן להיעזר במורה בבחירת אנשים רלוונטיים.

חלק 3 - המשימה עצמה:

- התחלקו לקבוצות בנות 2-4 תלמידים.
- בחרו דמות משכילה ושומרת תורה ומצוות המעניינת אתכם.
- בדקו שיש באפשרותכם ליצור עמה קשר באמצעות כתובת דוא"ל.
- נסחו מכתב ובו תבקשו את התייחסות הנמען ליחס בין הלכה להשכלה.
- במכתב:

  1. הציגו את עצמכם. לדוגמה: "אנחנו תלמידי כיתה י' בבית הספר... לומדים בשיעורי ההיסטוריה על תנועת ההשכלה ועל השלכותיה על החברה היהודית..."
  2. כתבו לדמות שאלות המעניינות אתכם. לדוגמה: "נבקש לדעת אם לדעתך יש סתירה בין ההלכה ובין עיסוקך כמדען? האם תוכל להציג בפנינו דוגמה לסתירה זו? כיצד אתה פותר זאת? ואולי: "האם היו לך שאלות הנוגעות לאמונה בעקבות מחקרים שונים שנחשפת להם? כיצד התמודדת? או: האם יש לך המלצות? עניין..."
  - חשוב שתהיו אותנטיים ותכתבו מה שמעניין אתכם.
  3. סיימו את המכתב באופן מכבד ורשמי: "נשמח מאוד לשמוע את דבריך ואת מחשבותיך על העניין... בכבוד רב"
  4. העבירו את המכתב לאישור המורה לפני שליחה לנמען.

הערות למורה:

1. אנחנו רואים במשימה זו ערך מוסף באשר לאפשרות יצירת מפגש בלתי אמצעי בין תלמידים להוגים שונים.
2. תיאום ציפיות: חשוב להבהיר לתלמידים כי לא כל המכתבים ייענו.
3. עבודה עם התשובות: אם רוצים להציג את התשובות השונות בכיתה, יש ליעד לצורך זה שיעור נוסף לאחר כשבועיים מיום השליחה. יש לקחת זאת בחשבון בתכנון השיעורים. ניתן להיעזר בפורום הכיתתי, אם קיים, או בקובץ משותף ולהעלות את התשובות השונות לשם. יש לבקש מכל תלמיד להתייחס לשתי תשובות שהתקבלו. אפשרות נוספת (אם כי בעייתית מבחינת לוח הזמנים): להעביר שיעור זה לאחר לימוד הפרק "הנאורות", ואת הצגת התשובות וניתוחן לקיים לאחר שיעור "ההשכלה בחברה היהודית".

חלק 4 – סיכום:

הערה למורה:

אפשרות 1:

אפשר לוותר על סיכום, להציג את העמדות השונות ולהשאיר את המתח. זו דרך להעביר מסר שיש דיאלמות, ולא את הכול אפשר לסיים בהרמוניה.

אפשרות 2:

אפשר להציג את שני הטקסטים האלה.

"ומי סוחר את המא"ג בצבא?" – שתי תפיסות חינוכיות בישיבות ההסדר בימינו

הדים למחלוקת העתיקה בין הלל לשמאי ובין שתי דמויות האדם שתיאר הרב סולובייצ'יק, מצאתי בתשובות שונות שהשיבו לאחרונה שני ראשי ישיבות הסדר לשאלה לאן הם חותרים בחינוך בוגריהם לאחר תום לימודיהם בישיבה.

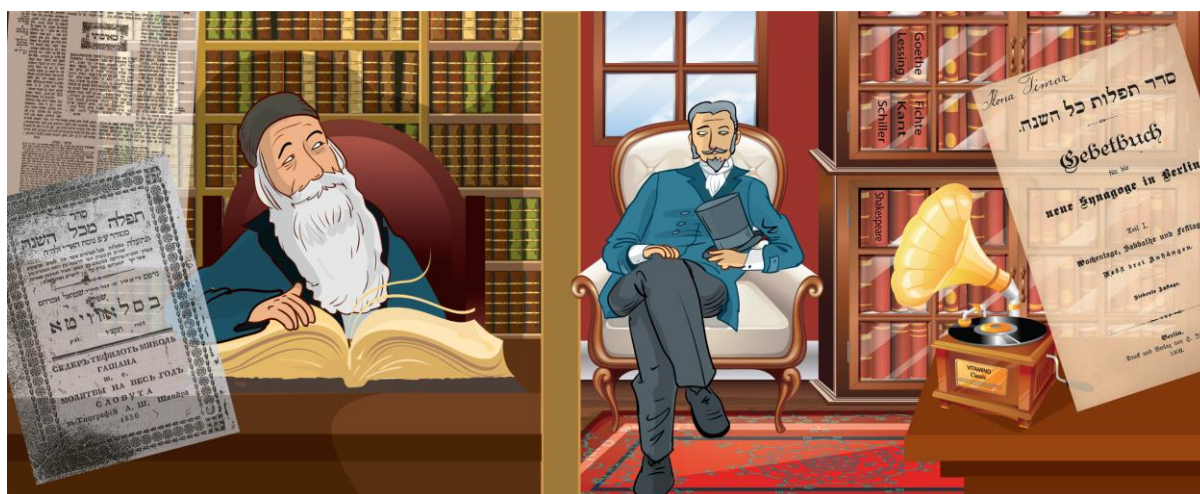
ראש ישיבת צפת, הרב אייל יעקובוביץ, השיב: "אני חושב שמה שאני מנסה להנחיל לתלמידים הוא דרך חיים, עבודת ה' חיה, ערה, חזקה. היכן שלא יהיה... הבחורים שלנו המשרתים בצבא תמיד נשארים נציגים של הקדושה במחנה – בקבלת שבת סוערת, אפילו בהתוועדויות או בעריכת יארצייטים של צדיקים, הם מביאים את הקדושה, את השמחה, את עבודת ה' בהתלהבות בכל מקום שבו הם נמצאים, וסוחפים את סביבתם עמם. כך בשירות וכך אני מקווה שיהיו באזרחות."

מודל אחר לחלוטין העמיד ראש ישיבת מחניים היושבת באפרתה הרב שלמה וילק: "המקום שאליו אני שואף הוא שהתלמידים יבינו שמתוך כך שיש להם כיפה הם יהיו הסטרטאפיסטים הכי טובים, ולא דווקא אלו שמארגנים את המניינים, שמחים ככל שיהיו. שבצבא, הדתיות שלהם תדחוף אותם לסחוב דווקא את המא"ג הכבד, ולא דווקא לסחוף מניין צוהל, אם כי בוודאי שגם זה מבורך... הבאתי לישיבה אדם מקהילתי שהוא מחבר הספר **Nation up-Start**, העוסק בהצלחתה הכלכלית המפתיעה של ישראל. המחבר הוא בעצמו סטרטאפיסט, שומר מצוות, והחברה שבבעלותו מכניסה מיליארדים למדינה. הוא נתן "שיחת מוסר" שלמה לבחורים, לא על חשיבות המזוזה במפעל אלא על קידוש שם שמים בכך שישראל היא מעצמה כלכלית, המבוססת על יזמות טכנולוגית. כאן הקדושה – בחוסנה הכלכלי של מדינת היהודים."

המגמה הראשית שאפיינה את הציונות מראשיתה, היא עמדתם של הלל הזקן, האדם הראשון של הרב סולובייצ'יק. בוגר הישיבה שהרב וילק חותר אליו. בעיני ראשי הציונות (חילוניים ודתיים כאחד) הייתה שיבת ציון לא רק גאולה פיזית-גאוגרפית של עם שהיה מפוזר ומפורד בין העמים, אלא גם – ואולי בעיקר – גאולה נפשית ורוחנית של רוח האומה הישראלית מ"מקדשי המעט" שבהם התכנסה – בית הכנסת, בית המדרש ומוסדות החסד הקהילתיים, חזרה אל השדה, אל השוק, ואל המרחב הציבורי. המפעל הציוני זימן אתגרים חדשים הקשורים בבניית כלכלה וצבא, חקלאות ותכנון עירוני, כשאת כל אלה מלווה התחושה של יד ה' הדוחפת את התהליכים מלמעלה, וחזון הנביאים המתממש.

ברוח הדברים דלעיל התנסח הרב אברהם יצחק הכהן קוק כשכתב: "אין באמת חול מוחלט בעולם "הוא אף טען" הקודש שבחול, שירד עד לידי החולין הגמורים, הוא יותר נשגב וקדוש מהקודש שבקודש, אלא שהוא מסתתר הרבה. ואין קץ ותכלית לתיקוני העולם שיבואו מכל הטוב הבא לעולם בדרך חולי"

תנועות וזרמים ביהדות

ההצעה - יחס זרמים ביהדות להשכלה:

מטרות השיעור:

- הבנה כי למרות קיומם של זרמים שונים וצורות שונות לעבודת ה' - עם ישראל נשאר מאוחד
- חיבור אישי לסיפור המשפחתי ובחינת הקשרו בהיסטוריה של העם היהודי

פתיחה לשיעור:

בפרק זה למדנו על תנועות ההשכלה ועל התגובות של היהדות להשכלה ולציונות. היהדות מקבלת מנעד רחב של פנים, ותופעות רבות מעידות על כך: החסידות מתפתחת, בישיבות ליטא מתגבשת צורת לימוד ייחודית, תורת המוסר כובשת לה מקום, מתגבשים זרם הניאו אורתודוקסיה והזרם הרפורמי, נשמעים דבריהם של חכמי ארצות האסלם, מתנהל ויכוח בין הדרדעים לעיקשים בתימן ועוד ועוד. אנחנו עכשיו בכיתה אחת - שייכים לחמ"ד ורב המשותף בינינו. שיעור זה הוא הזדמנות עבורנו לחקור מאין צמחה משפחתנו. היכן היו אבותינו? השיעור מזמן "חמ"ד ועד" בקטנה, התבוננות על המשפחה שלי, על שורשיי.

מטלה מקדימה לשיעור:

נבקש מן התלמידים לשוחח עם בן משפחה אחד לפחות (אב/אם/סבים/דודים וכו') על משפחתנו בתקופת ההשכלה: היכן הייתה אז משפחתנו? האם עברה שינויים? אם כן, אילו? איך "התגלגלו" לאן שהגענו?

האם יש לנו שורשים חסידיים? מתנגדים? רפורמים? מי היו ראשי הקהילות של המשפחה שלי? האם משפחתנו מן הדרדעים או מן העיקשים?

נבחר דמות אחת בלבד מההיסטוריה המשפחתית – דמות המתקשרת לפרק "תנועות ההשכלה" ונלמד על אודותיה. נבקש לציין בכיתה את שמו של קרוב המשפחה, את ארץ מוצאו ותקופת חייו, לומר עליו כמה מילים ולהביא תמונה ו/או חפץ משפחתי, אם יש בנמצא.

פתיחה:

אפשרות א': נבקש מהתלמידים לכתוב סיפור על התמודדות אותה דמות עם תופעת ההשכלה.
אפשרות ב': נבקש מהתלמידים להכין תעודות זהות בהתאם למוצע להלן ולהציגן בכיתה.

"תעודת זהות" של הדמות הנבחרת:

מקום בצד לתמונה / ציור

שם הדמות:

הקשר שלה למשפחה שלי:

תקופת חייה:

ארץ מגוריה:

כמה מילים על הדמות:

יחסה להשכלה:

ערכיה המרכזיים:

דברים שרציתי לומר:

מהלך השיעור:

השמעת השיר "ניגונים"

מילים פניה ברגשטין, לחן: דוד זהבי

שְׁתַּלְתֶּם נְגוּנִים בִּי, אִמִּי וְאָבִי,

נְגוּנִים מְזֻמָּרִים שְׂכוּחִים.

נְרַעֲנִים; נְרַעֲנִים נִשְׁאָם לִבִּי –

עָתָה הֵם עוֹלִים וְצוֹמְחִים.

עָתָה הֵם שׁוֹלְחִים פְּאוֹת בְּדָמִי,

שֶׁרְשִׁיחָם בְּעוֹרְקֵי שְׁלוּבִים,

נְגוּנִיד, אָבִי, וְשִׁירִיד אִמִּי,

בְּדַפְקֵי נְעוּרִים וְשָׁבִים.

הִנֵּה אֶאֱזִין שִׁיר עֲרָשִׁי הָרְחוֹק

הַבֵּיעַ פִּי אִם אֵלֵי בַּת.

הִנֵּה לִי תִזְהַרְנָה בְּדָמֵעַ וּשְׁחוֹק

"אֵיכָה" וְזִמְרוֹת שֶׁל שִׁבְתָּ.

כָּל הָגָה יָתֵם וְכָל צָלִיל יֶאֱלֵם

בִּי קוֹלְכֶם הָרְחוֹק כִּי יֵהוּם.

עֵינֵי אֶעֱצֹם וְהִרְנִי אֶתְכֶם

מֵעַל לַחֲשֻׁכַת הַתְּהוֹם.

ניתן לתלות את תעודות הזהות השונות/הסיפורים בכיתה ולהזמין את תלמידי הכיתה להסתובב בין ה"סיפורים" והדמויות השונות בזמן ניגון השיר.

שאלות לדיון:

1. מה הם הניגונים המשפחתיים? המסורות? האמונות?
2. מה השתמר מהניגון המשפחתי (מהמסורת) ומה השתנה? לדוגמה: יכול להיות ששבא רבא היה מתנגד ועכשיו הוא חסידי, שסבתא רבתא הייתה מהמתנגדים לציונות ועכשיו צאצאיהם בונים התנחלות, וכו'.
3. נקיים סבב של סיפורים לתלמידים המעוניינים בכך: נכיר משפחות שונות והתמודדויות מגוונות.
4. מה אנו לומדים על העם היהודי מתוך שמיעת הסיפורים האישיים, השיטוט בכיתה והצפייה בתעודות זהות השונות?

אסיף:

לשיעור זה סיכום אופטימי: למרות המחלקות הרבות העם היהודי נשאר אחד. לכל זרם הייתה הסתכלות משלו על היהדות, ועם זאת, כולנו יחד המשכנו את השרשרת...

אפשר לסיים את השיעור בדברי הרב קוק:

"...ההשכלה הנסתרית היא מיוחדת בכל אדם בצורה מיוחדת לו. היא מאוגדת עם העצמיות, שאינה נכפלת, בשום אופן, ואינה נמסרת בשום הגה וסברה. יהיו לך לבדך. וצדיק באמונתו, שלו דווקא, יחיה. ומתוך האמונה, המאירה, שלו, המכינה לו עדן בפני עצמו, יוצא הוא לטייל בחצרות ה', שרשות הרבים מעורב שם, ונעשית דעתו מעורבת עם הבריות." (אורות הקודש חלק א', עמוד צט, פסקה פב)

הערות למורה:

1. גם אם לא כל התלמידים מביאים סיפור משפחתי, אפשר לקיים את השיעור ולהתאימו לעבודה קבוצתית.
2. נמליץ למורה להדגיש כי למרות כל המחלוקות בעם ישראל יש יסוד המקיים את העם היהודי. עם ישראל חי וקיים.
3. הרחבה למעוניינים: משימת כתיבה המיישמת את הנלמד בשיעור ובריאיון המקדים. משימה זו יכולה להיות משימת בונס. נציע לתלמידים לכתוב מכתב לבן המשפחה שבחרו. במכתב יהיו שלושה חלקים מרכזיים:
בחלקו הראשון של המכתב יגלו התלמידים הבנה כלפי האידאולוגיה של בן המשפחה וישקפו את הבנתם בעקבות הלימוד ביחידה והריאיון. לדוגמה: "אני מבין שהיית חסיד... האמנת ב...".
בחלק השני יספרו התלמידים לבן המשפחה על חייהם ועל השקפת עולמם. לדוגמה: "אני לומד ב... ומאמין ב...; הוריי שייכים לזרם ה...".
בסיכום המכתב אפשר להגיב על הלבטים ועל החששות (אם היו) של בן המשפחה במהלך חייו. לדוגמה: אם מדובר בבן משפחה שהיה חסיד וחשש מאובדן הזהות היהודית, אפשר להתייחס לעצם החשש מבחינה היסטורית ולתאר את המציאות בימינו.

מבשרי הציונות וחיבת ציון

הצעה 1: הבנת הראשוניות והחידוש של מבשרי הציונות:

מטרות השיעור:

- להבין עד כמה פעולתם של המבשרים וחיבת ציון הייתה ראשונית ומהפכנית.
- לדון בחשיבות של הראשונים שזרעו את הזרע, גם אם לכאורה לא הגשימו את חלומם בפועל
- ללמוד שכל רעיון גדול נפרט לפרטים מעשיים רבים.
- להבין את הקשר בין דבריהם ופעולותיהם של מבשרי הציונות לבין ההגשמה שלהם כפי שהיא באה לידי ביטוי במציאות חיינו כיום.

מהלך השיעור:

חלק ראשון - עבודה עם דף מקורות:

מחלקים לתלמידים את דף המקורות המצורף.

אפשר להתייחס למקורות באמצעות שאלה פתוחה – מהו החידוש של מבשרי הציונות על פי כל אחד מהמקורות? אפשרות נוספת היא לכתוב על הלוח את רשימת החידושים המופיעים במקורות ולבקש מהתלמידים להתאים כל חידוש אל המקור הרלוונטי בדף המקורות.

דף המקורות:

1. לא תעלה על דעתך שהקץ, והגאולה, והישועה, והנחמה, וביאת משיחנו הם שמות נרדפים ויבא הכל בבת אחת וביום אחד. כי לכל יש קצה וגבול, ועת וזמן לכל חפץ... כי ראשיתה (של הגאולה) דבר מועט שאינו מורגש... וביאת משיחנו הוא היעוד האחרון והמופלא שבכולם קודם תחיית המתים כנ"ל, שבית המקדש עתיד להבנות קודם למלכות בית דוד... והאומר שראשית הגאולה תהיה על ידי משיח בן דוד, כמו שמקוים דלת עמי הארץ, הוא כמי שאומר שקודם אור הבוקר יזרח השמש, שהם דברים בטלים ומבוטלים.
(כתבי ר' יהודה אלקלעי, א', עמ' 254-255)

2. ראשית הגאולה תהיה על ידי סיבה טבעית מבני אדם ועל ידי רצון המלכויות לקבץ מעט מני פזורי ישראל לאדמת קודש כמו שכתב הרד"ק (רבי דוד קמחי, ממפרשי התנ"ך)... וזה לשונו: כי לה' לבדו התשועה, והוא יסובבנה על יד בני אדם, כמו שסיבב גלות בבל על ידי כורש, וכן לעתיד יסבב גאולת ישראל על ידי מלכי הגויים, שיעורר את רוחם לשלחם.

(איגרת אל בית רוטשילד, 1836)

3. ...זה מופת חותך מה שהשולטן נתן רשיון לקנות נחלת אבותינו. אות נאמן הוא, כי מלפנים לא היה רשות ליהודי להקים לו שום שדה ובית על שמו בארץ הקודש, ועתה ה' קורא לנו, ונתן בלב המושל לאמור: בואו ורשו נחלת יעקב אביכם. (מתוך עיתון "החבצלת", 1872)
4. הכלל, אם אנחנו נעשה שלנו לשם שמים, בטחוננו חזק כי ישלח ה' יתברך עזרתנו לנו ויפדנו מכל צורינו. רק אנחנו נחל פורתא, והוא יתברך יעשה הרבה. (מתוך עיתון "הלבנון", 1863)
5.
  1. יזילו הרבה כסף מכיסם, לקנות בארץ ישראל הרבה ערים חרבות ושדות וכרמים ופלחי אדמה. והיה המדבר ללבנון, והרכסים למישור, וארץ נשמה מבלי עובד תפרח כחבצלת, ותצמיח פרי לתרופה כשדה אשר יברכהו ה', יתברך שמו...
  2. יתקבצו להם אנשים יהודים רבים מרוסיה, פולין ואשכנז, אשר ייקחו שכרם מהחברה לפעול עבודת הארץ תחת ידי איזה מורים מלומדי חכמת עבודת הארץ, אשר יופקדו עלימו (=עליהם) מהחברה. ומי שיבין בעצמו עבודת אדמה, יותן לו כבוד ארץ על זמן מה לעובדה ולשומרה ולאכול מפריה בחינם...
  3. להכין שם שומרים מלומדי מלחמה, למען לא יבואו הערבים... לשודדים לשחת הזרע ומטעי כרמים, ויעשו פאליציא ארדנונג (=משטרה) להשמידם.
  4. שיוקבע מהחברה בית מדרש לימוד חכמת הארץ, עקאנאמא, לחנך נערי בני ישראל ללמדם עבודת שדה וכרם עם שארי לימודים, הנלווה עם תורה ויראה. (ספר "דרישת ציון", 1862)
6. מעת שפרצה מלחמת איטליה... התחיל עמי שלי, עם ישראל, להעסיק את רוחי במידה גדלה והולכת ולקח את לבי שבי. דמויות בני עמי האומללים, אשר אפפו אותי בימי נעורי, שבו וניצבו לנגדי עתה... עם שחרורה של עיר-הנצח על נהר טיברוס (=הכוונה לעיר רומא) יתחיל גם שחרורה של עיר-הנצח בהר-המוריה. עם תחייתה של איטליה תתחיל גם תקומתה של יהודה... (משה הס, "רומי וירושלים")
7. [הם]...שוקדים לסלק מתוך מצוות הדת ופולחנה כל דבר שיש בו כדי להעלות את זכרה של הלאומיות היהודית. להם נדמה כי סידור-תפילות מלאכותי, מעשה ידיהם, ... נותן הרבה יותר חיזוק לנפש מאותן תפילות ישראל מרעידות-לב, בלשון העברית, שכולן מבטאות את צער האומה על אובדן מולדתה. (משה הס מתוך רומי וירושלים 1862)
8. גאולת ישראל אשר לה אנו חוכים (מחכים) אל יחשוב החושב כי פתאום ירד השם יתברך משמים ארצה לאמור לעמו: צאו או ישלח משיחו לתקוע בשופר גדול אל נדחי ישראל ויקבצם ירושלימה ויעשה לה חומת אש ומקדש א-ל ממרומים ירד...ודאי כל ייעודי הנביאים יתקיימו באחרית הימים ולא במנוסה נלך ולא בחפזון יום כי אם מעט מעט תבוא גאולת ישראל לאט לאט תצמיח קרן ישועה. (דרישת ציון, הרב צבי הירש קאלישר, עמוד פח)

ב. חלק שני – דיון:

נבקש להציג את החידוש שעולה מכל מקור ונגיע ביחד עם התלמידים לרשימה מעין זו:
(אם בחרתם בפתיחת השיעור לערוך רשימה של חידושים שמתוכה התלמידים צריכים להתאים חידושים למקורות שבדף העבודה – זו הרשימה שעליכם לכתוב):

- רצון לחזור לארץ ישראל
- רצון להקים גוף מדיני יהודי
- רצון לפעולה משותפת של יהודים מרחבי העולם
- שימוש בשפה העברית
- גיוס כספים למטרה לאומית
- תפיסה דתית הגורסת שיש צורך בפעולה עצמאית. לא מחכים למשיח
- הסתכלות על המציאות הפוליטית והגאוגרפית ויכולת לראות בה ניצני גאולה
- עבודה חקלאית שמבצעים יהודים
- שיתוף פעולה בין דתיים ללא דתיים למען מטרה משותפת

ג. חלק שלישי - לב לדעת:

נבקש מהתלמידים לציין מתוך כל החידושים שברשימה, מהו החידוש המשמעותי ביותר לדעתם ומהו החידוש הפחות חשוב בעיניהם. לאחר מכן נבקש מהתלמידים לסדר את החידושים בסדר יורד – מהמשמעותי ביותר ועד לחידוש בעל המשמעות הפחותה ביותר. הדירוג ילווה בהנמקה היסטורית וערכית. התלמידים יציגו את דירוג החידושים על פי מידת המשמעות שלהם. ניתן מקום לשמיעת נימוקים שונים ולדיון בהם.

הסיכום:

לפניכם שתי הצעות לסיכום השיעור.

1. סיכום הדיון
2. סיכום באמצעות סרטון

הצעה 1 - סיכום הדיון:

עד שהתחילו במאה ה-19 הקריאות לקיבוץ גלויות מעשי ולהתיישבות יהודית בארץ ישראל נתפסה הארץ בעיני רוב היהודים בעולם כמושא מופשט, רעיוני ועתידי המצפה למימוש אי שם "באחרית הימים". מבשרי הציונות מביאים את האוטופיה למציאות ריאלית. (זו משמעות המונח "הגשמה" - הפיכת רעיון למעשה ממשי). הם דיברו במונחים ריאליים על אדמה ממשית הנמצאת במרחק הפלגה באונייה. אפשר להגיע אליה, לגעת בה, לחוש אותה, לקנות אותה מהסולטן ולהתיישב בה התיישבות חקלאית. זה כשלעצמו היה חידוש עצום שדרש מאנשים לחשוב מחדש בצורה אחרת לגמרי על מושגים שלכאורה כבר היו חלק מחייהם.

חידוש שני, עצום לא פחות, הוא המטמורפוזה שעברו מבשרי הציונות ואף ביקשו מהציבור לעבור בנוגע לתפיסת הגאולה. בעוד שבימינו ברור כנראה לכל תלמידינו כמושכל יסודי בתפיסת עולמם שהאדם/העם נדרש לפעול ולא "לחכות למשיח", הרי שבעת כתיבתם ופעולתם של המבשרים הייתה התפיסה הפוכה; הם אלו שביקשו לשנות את התפיסה הרווחת, ולכן היו חייבים להוכיח מתוך פסוקים ומדרשים שמותר

לומר את מה שהם אומרים. זה היפוך עצום. (והעם הרי גדל והתחנך על "שלוש השבועות" וחזונות הנבואה הנסיים של הנביאים).

שתי נקודות נוספות:

אם נעזרים ברשימה, מגלים שכל רעיון גדול נפרט לפרוטות רבות. הדרך להגשמת חלומות באופן משמעותי עוברת ביכולת להגדיר באילו אופנים מיישמים את הרעיון. בתוך הנס שאנו חיים בתוכו (שהוא גם הגשמת החלום של מבשרי הציונות) טמונים הרבה נסים שכל אחד מהם חשוב בפני עצמו: הארץ, הריבונות, השפה, הביטחון וכן הלאה. כל אחד בפני עצמו הוא שינוי עצום במציאות שלנו כעם, לפני ההתעוררות של השיבה לציון.

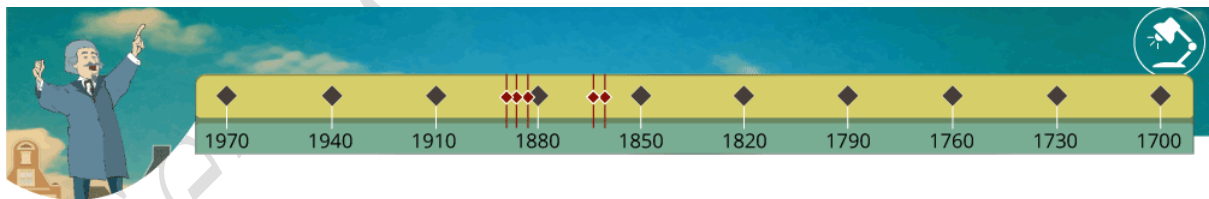
הצעה 2 - סיכום באמצעות סרטון:

דרך אחרת לסיכום היא צפייה בסרטון על הבמבוק:

<https://www.youtube.com/watch?v=LuNdBpjKM4E>

בסיום הצפייה נשאל: מה הקשר בין הסרטון לבין הנושא שלמדנו? אם נתייחס לסיפור כמשל - מי הם מבשרי הציונות במשל? ומי אנחנו?

חלום הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל לא הוגשם בימי מבשרי הציונות ובימי תנועת חיבת ציון. אבל ברור לכול שאלמלא הזרעים שהם זרעו - לא היה מתגשם החלום. אנחנו זוכים לצפות בבמבוק הגבוה בזכות החזון, אורך הרוח וההתמדה בטיפול. נמשל לכך סיפור מבשרי הציונות ואנשי חיבת ציון. הם יודעים שהדרך למימוש החזון ארוכה ושצפויים קשיים אך מתאזרים באורך רוח, פועלים בהתמדה למען השגת מטרתם ומוכנים לשאת את הקשיים. זאת, הודות לכמיהה להגיע לארץ ישראל. הם מאמינים שאנשים אחרים יבואו בעקבותיהם ומוכנים לקחת על עצמם את עשיית הצעד הראשון.

הצעה 2 : על מנהיגים, על חזון ועל חלום

מטרות השיעור :

- להבין עד כמה פעולתם של המבשרים וחיבת ציון הייתה ראשונית ומהפכנית
- לדון בחשיבות של הראשונים שזרעו את הזרע, גם אם לכאורה לא הגשימו את חלומם בפועל
- ללמוד שכל רעיון גדול נפרט לפרטים מעשיים רבים
- לחוש את הקשר בין דבריהם ופעולותיהם של מבשרי הציונות לבין ההגשמה שלהם, כפי שהיא מתבטאת במציאות חיינו היום

מהלך השיעור :

חלק ראשון - היינו כחולמים :

נשאל את התלמידים :

- מה הן תכונותיו של חולם? האם אנחנו מזהים בסביבתנו חולמים כאלה – אנשים בעלי עוז רוח, דמיון, גאונות, אומץ וחדשנות?
  - האם אנחנו מזהים תכונות דומות/משותפות לרב אלקלעי, לרב קלישר, למשה הס, לפינסקר? באיזה אופן התכונות הללו באו לידי ביטוי?
  - לו הייתם חיים בתקופת מבשרי הציונות ולא הייתם יודעים את המשך הסיפור – האם הייתם מקשיבים להם? מצטרפים אליהם? מדוע? האם כיהודים שחיים במדינת ישראל אתם מרגישים קשר אישי לאותם מבשרי ציונות וראשי תנועת חיבת ציון שלמדתם עליהם?
  - האם אתם רואים חוט מקשר בין חלומותיהם וחזונם ובין חייכם האישיים במדינה יהודית בארץ ישראל?
- חלומם של מבשרי הציונות התגשם עם השנים והפך למציאות חיינו.

חלק שני - שאלה מטה-היסטורית :

מבשרי הציונות חיו ופעלו במאה הי"ט - מאה שהתאפיינה בהתעוררות לאומית של עמים רבים. לפניכם שמות של שלושה ממבשרי הציונות וההתעוררות הלאומית - תנועות שהתחוללו באזורים שבהם חיו ופעלו השלושה.

הרב יהודה אלקלעי חי בבלקן - אזור של תסיסה לאומית מוגברת במאה הי"ט.

הרב צבי הירש קלישר חי בפולין הנאבקת על עצמאותה. הוא כותב שהוא נפעם מהמסירות של הפולנים לאדמתם ותמה מדוע היהודים לא נחנו באותו עוז למען ארצם.

משה הס חי בגרמניה בזמן תהליך האיחוד שלה.

הס כותב במפורש שההשראה שלו להתעוררות לאומית יהודית היא הלאומיות האיטלקית.

האם לדעתכם מבשרי הציונות היו יכולים להיות מבשרים גם לו היו חיים בתקופה אחרת או שאירועים שהתרחשו בתקופתם הם שהובילו לחידושיהם? מדוע יש מקום לציין ולהדגיש את ההשפעה של אירועי הזמן והמיקום הגאוגרפי של כל מבשר על השקפתו?

חלק שלישי – סיכום :

אחת התשובות על השאלה מדוע דווקא במאה הי"ט מתעוררת הלאומיות היהודית, ואנחנו זוכים לדבר שדורות על דורות לא זכו בו נוגעת ליחס בין מה שקורה לעמים ובין מה שקורה לעם ישראל. למרות הדרך הארוכה קמו לעם ישראל חולמים בעלי עוז רוח, אומץ, חדשנות, דמיון וגאונות שהתבוננו על התהליכים הלאומיים שעברו על עמי אירופה והגו תהליך שבסופו מחכה לעם היהודי מדינת לאום משלו.

הצעה 3: מסע בעקבות מבשרי הציונות ואנשי חיבת ציון

מטרות השיעור:

- להבין עד כמה פעולתם של המבשרים וחיבת ציון הייתה ראשונית ומהפכנית
- לדון בחשיבות של הראשונים שזרעו את הזרע, גם אם לכאורה לא הגשימו את חלומם בפועל
- ללמוד שכל רעיון גדול נפרט לפרטים מעשיים רבים
- להבין את הקשר בין דבריהם ופעולותיהם של מבשרי הציונות לבין ההגשמה שלהם כפי שהיא באה לידי ביטוי במציאות חיינו כיום

מהלך השיעור:

המשימה לתלמידים:

ביחידה זו פגשנו בשמות ובמושגים רבים: הרב אלקלעי, הרב קלישר, משה הס, י.ל. פינסקר, "סופות בנגב", חובבי ציון, חיבת ציון, ועידת קטוביץ', ביל"ו... כיום, כמאה וחמישים שנה לאחר פועלם של אנשים וקבוצות אלה, התממש חלומם... מדינת ישראל מוקירה את זכרם של ראשוני בניה, חולקת להם כבוד, ושמותיהם מונצחים ברחובות וביישובים רבים בארץ.

בחרו באחד השמות או המושגים וגשו לרחוב/ליישוב שנקרא על שמו:

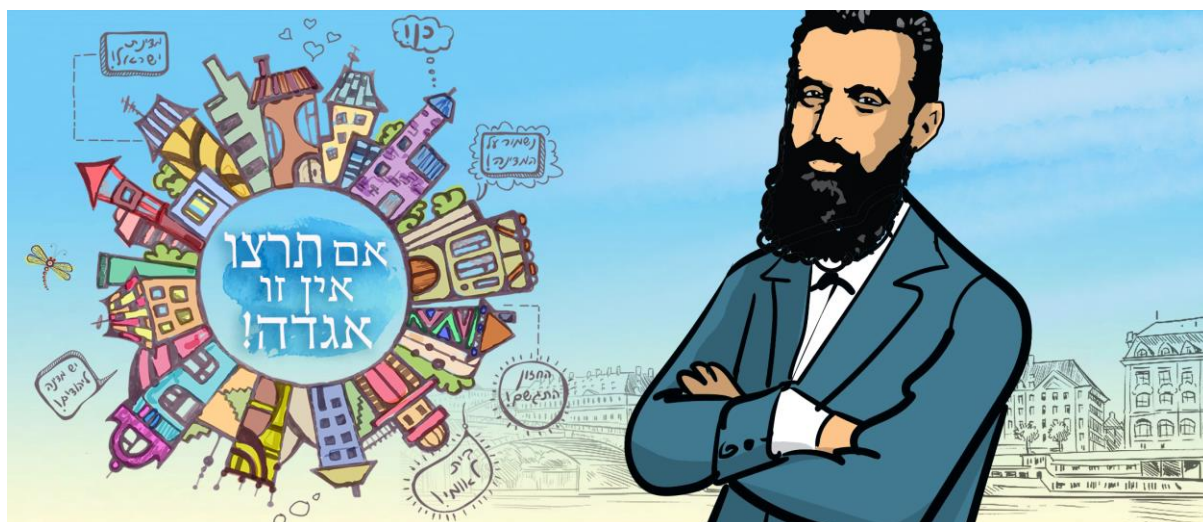
1. הצטלמו על רקע שם הרחוב/היישוב, והעלו את התמונה לכאן.
2. אם הייתם מתבקשים לכתוב משפט הסבר על הדמות או על המושג שייכתב על שלט הרחוב - מה הייתם כותבים? נסחו משפט ובו עשר מילים בערך.
3. ערכו סקר קצר בין העוברים והשבים. שאלו אותם שאלה אחת מתוך השאלות הבאות:
מי היה...? מה עשה...? הקריאו משפט מתוך אחד הציטוטים ביחידה, ושאלו מי כתב אותו.
שאלו 15-20 אנשים. כמה מהם ידעו את התשובה?
4. נניח שהעירייה של מקום מגוריכם מחפשת שם לשכונה חדשה בעיר. אתם רוצים לקדם את הדמות/המושג שלכם.
- כתבו מכתב והסבירו מדוע נכון יהיה להנציח דווקא את מה שבחרתם: הסבירו את החשיבות ההיסטורית ואת ההשפעה עלינו כיום. צרפו תמונה או שתיים.
5. כמו כן, חפשו מידע על הדמות/המושג, ומצאו שתי עובדות שאינן מופיעות ביחידה.

תכנון שיעור המבוסס על הצגת תוצרים של תלמידים:

קבעו מראש את הסדר שבו יציגו התלמידים את התוצרים שלהם. הקציבו זמן לכל תלמיד או לכל קבוצת תלמידים.

הדגישו בפני התלמידים את חלקי המשימה שעליהם הם צריכים להרחיב את הדיבור. השאירו זמן למשוב עמיתים או לשאלות לאחר הצגת כל תוצר.

מהלך השיעור: המטרה: יצירת ציר זמן סכמתי של אירועים שכבר נלמדו. המושגים נישאים בחלל הכיתה ומעוררים את הזיכרון.

על התלמידים לסדר את האירועים על ציר חייו של הרצל. (ניתן לעשות זאת בדרך משחקית שבה כל תלמיד מקבל אירוע וצריך להציבו בציר הזמן, כאשר הכיתה מחולקת לשתי קבוצות המתחרות זו בזו, או כדף עבודה לתלמיד או לזוג).

המורה מסכם בשלב זה:

חייו של הרצל היו קצרים יחסית (44 שנים)
את 35 השנים הראשונות הוא חי בקצב "רגיל"
ואילו 8 השנים האחרונות היו גדושות ועמוסות באירועים משמעותיים וחובקי עולם, ששינו את ההיסטוריה ממש.

(כמה אנשים זוכים לחיות חיים שיש להם השפעה כה רבה גם שנים רבות לאחר הסתלקותם?)

מתוך הספר "לב קטן גדול", נירה הראל:

"היה היה איש שהיו לו שלושה שמות פרטיים. בשלושים וחמש השנים הראשונות לחייו היה שמו תיאודור. בתשע השנים האחרונות לחייו היה שמו בנימין זאב. שם משפחתו, שלא השתנה מיום הולדתו עד יום מותו, היה הרצל- כלומר לב קטן. מי שקורא את קורות חייו של האיש יודע שלא לב קטן היה לאיש כי אם לב גדול שהיה מלא אהבה ודאגה לעם היהודי.

ארבעים וארבע שנים בלבד פעם הלב הגדול הזה שהיה חולה מאוד. אילו החזיק הלב מעמד עוד ארבעים וארבע שנים היה הרצל זוכה לראות את חזון מדינת היהודים שלו מתגשם".

אל מול ציר הזמן שנוצר, נשאל כמה שאלות. המורה יבחר את המתאימות לכיתתו. ניתן לקיים את הדיון במליאה או בקבוצות קטנות.

1. איזה מבין האירועים שצינו בציר ריגש אותך באופן מיוחד כאשר למדת עליו ומדוע ?
2. איזה מבין האירועים בציר הפתיע אותך באופן מיוחד ומדוע ?
3. איזה מבין האירועים בציר הרשים אותך באופן מיוחד ומדוע ?
4. אילו קבלנו כרטיס במנהרת זמן... לאיזה אירוע היית בוחר להצטרף ? מדוע ?
5. לו יכולת לשאול את הרצל שאלה אחת - מה היית בוחר לשאול אותו - מדוע ?
6. מבחינת התפתחות התנועה הציונית, לפי מה שלמדת, איזה מבין האירועים המצוינים היה המשמעותי ביותר? (כאן יכול להתערר דיון מעניין עם הנמקות. למשל האם הרגע המכריע/המכונן הוא פרסום "מדינת היהודים" או הקונגרס הציוני הראשון. יש סיבות טובות לכאן ולכאן). (בדיון זה המורה יוסיף ידיעות על מפגשים עם מדינאים למשל, או ככל העולה על דעתו להעשרת הדיון).
7. מהי ההרגשה שלכם כשאתם לומדים על הרצל? (התפעלות/ קנאה/הערכה/ חוסר אמון/ השתאות)

הערה: יש חשיבות רבה לכתיבה. היא מזמנת את התלמיד להשתחות, לחשוב. להגיע לתובנות נוספות. למילה הכתובה יש מחויבות גבוהה יותר. כדאי לקרוא את השאלה ולתת זמן לתלמידים לענות עליה, או להקרין את כל השאלות במסך הכיתתי במליאה ולבקש התייחסות בכתב לארבע שאלות שאותן התלמיד בוחר.

אסיף - מעגל סיכום:

האם ישנה תובנה שאנו יכולים לקחת לחיינו? האם אנו יכולים ללמוד משהו על עצמנו מהמפגש עם הרצל?

הצעה 2: על מנהיגות והנהגה:

אפשר להעלות שאלות רבות הקשורות להרצל כמנהיג, ולשאלת עיצוב זיכרוננו במדינת ישראל. (המורה יכול להשתמש בשאלות המוצגות כאן בצורות שונות: להציג את כל השאלות, לתת לתלמיד לכתוב תשובות מהירות בצורה אישית, לבקש לשמוע כמה תשובות של תלמידים ולהעלות דיון בעקבותיהם; או לפתוח קבוצות דיון סביב כל שאלה בנפרד, ולתת לתלמידים לבחור באיזו שאלה היו רוצים להתמקד).
בכל מקרה כדאי לאסוף את השיעור בשמיעת כיווני המחשבה שעלו בקשר לשאלות שנדונו.

שאלה ראשונה

איזה הרצל אנחנו זוכרים?

יש כמה סיבות שבגללן דמותו של הרצל יכולה הייתה להיעלם ולא להיות מפורסמת כל כך בימינו: כידוע, לא כל הציוניים הסכימו עם דרכו של הרצל המכונה "ציונות מדינית". רבים סברו ש"ציונות מעשית" היא הדרך להשגת מדינת היהודים ולבנייתה. בפועל, בימי חייו לא השיג ב"ז הרצל את ה"צ'רטר" המיוחל. ניתן לראות בהצהרת בלפור, שנתנה 13 שנים אחרי מותו, את הגשמת רצונו. עד היום יש לא פעם ויכוחים בשאלה עד כמה הפוליטיקה העולמית צריכה להיות משמעותית בשיקולי קבלת החלטות במדינת ישראל. בתודעה הלאומית הרווחת ובזיכרון הקולקטיבי שלנו בוני המדינה הם החלוצים החקלאים הלבושים בחאקי שהרצל התנגד לדרכם וחשב שהם מזיקים להגשמת הציונות.

אין כמעט תחום אחד במדינה היום הדומה לאופן שבו בנימין זאב הרצל חזה אותו. האופי החקלאי/חלוצי של היישוב העברי בארץ בעשורים שקדמו לקום המדינה אינו תואם כלל וכלל את החזון שלו הדומה לרחובות אירופה המפותחים ולאופרות של וינה. גם אופן העלייה ארצה - ההגירה בלשוננו - אמור היה להיות מסודר הרבה יותר מזה שהתרחש בפועל. העולים היו אמורים להגיע לבתים בנויים ולערים שהוכנו עבורם מראש (תמונת המעברות של שנות החמישים היא האנטי תזה המוחלטת לחזונו). כל עניין המלחמות שעברנו כאן לא עלה כלל על דעתו. הוא לא חשב בכלל על כיבוש הארץ בנשק ובקורבנות דמים, אלא על קבלתה באופן מדיני מסודר ומוסדר. אם כן... האם ניתן להחשיב אותו לחוזה המדינה שלנו בכלל? בהנחה שאכן קיים הפער הגדול הזה - מה התפקיד שיועד לדמותו בגיבוש האומה הצעירה שנוצרה כאן? האם העלימו את ה"הרצל" האמיתי ויצרו "הרצל" שמספק עוגן למדינת ישראל בדמות "אב מייסד"?

שאלה שנייה

מהו ייחודו של בנימין זאב הרצל כמנהיג?

לצורך השאלה הזו נתבונן **בתמונות של מנהיגים ציוניים שונים** (רבים מהם השתתפו בקונגרס הציוני הראשון) ונבקש מהתלמידים לנקוט בשמות של אותם מנהיגים. (לדוגמה: ליאו מוצקין, מנחם אוסישקין, דוד וולפסון, אחד העם ונחום סוקולוב) סביר להניח שרוב הדמויות אינן מוכרות לא בשמן ולא בדיוקן. לעומת זאת תמונתו של הרצל מכיר כל ילד כמעט.
מהו מקור הפער שגיליתם בין מידת ההיכרות עם תמונתו של הרצל לבין תמונותיהם של אישים אחרים; האם זה משום שהוא חשוב יותר? עשה מעשים גדולים יותר? התפרסם יותר? מדוע הפער הזה קיים? האם זה רק "מזל"? יחסי ציבור טובים יותר?

יש האומרים היום (בציניות, לטעמנו) שהרצל דאג כבר אז למתג עצמו - למשל עם הזקן השחור הבולט והמרשים. או שמא... הוא עשה משהו שונה, חריג, מיוחד, בראשיתי - שראוי לו להישמר ולהיזכר לדורות באמת?...

מהו הדבר שבגללו יש להרצל משהו המבדיל אותו בתודעה ובזיכרון שלנו, ומרים אותו הרבה מעבר לכל מנהיג ציוני אחר שהיה לנו?

שאלה שלישית

איך ראוי לזכור את בנימין זאב הרצל?

בשנים שחלפו עברה דמותו של הרצל מעין "מיתוג מחדש" באמצעות סטודיו מפורסם לגרפיקה וליחסי ציבור על מנת לקרב אותו אלינו, ולגרום לציבור להימשך יותר, להתקרב אליו ולבקר במוזיאון המנציח את פעולתו.

במקום "הרצל הקלאסי", שתיאר בן דורו, הסופר שלום עליכם: *"חיש מהר נודעה אצל היהודים תמונתו של הרצל... דומה שאין יהודי בכל העולם כולו שלא יכיר את התמונה הנאה הזו, בעלת העיניים הגדולות, היפות, העיניים השחורות הטובות וזקן המידות השחור הנאה".* (שלום עליכם, לשם מה צריכים היהודים ארץ משלהם, עמ' 205-206)

קיבלנו כיום את הרצל הצבעוני. האם אתם מבינים את הצורך שבגללו יצרו את הלוגו החדש הזה? האם אתם חושבים שטוב שיצרו אותו, או שזה משקף בעייתיות ביכולת הזיכרון שלנו כחברה? איזה הרצל הוא ההרצל "שלך" יותר, כזה שתעדיף לזכור ולהזכיר? בתמונה הקלאסית או בתמונה הממותגת? מדוע? מה היתרון ומה החיסרון בכל אחת מדרכי ההנצחה שכל אחת מהתמונות מסמלת?

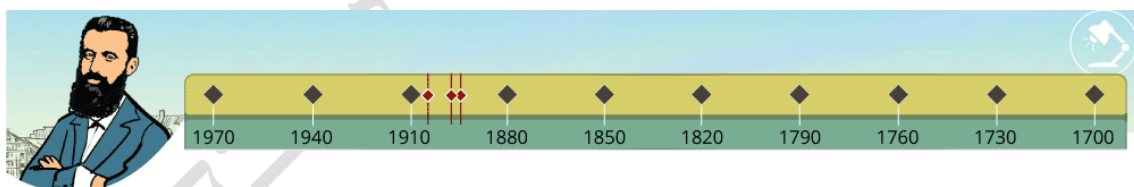

(מתוך אתר מרכז הרצל)

(מתוך אתר ויקיפדיה)

שאלות נוספות שיכולות לעלות לדיון:

1. האם מנהיג יוצר את התקופה או שתקופה מצמיחה מנהיג ?
האם הרצל עורר את העם באמת והביאו לרצות מדינה, או שמא הגיע העיתוי ההיסטורי שתהליך כזה יוכל להתרחש, העם היה מוכן לכך, ואם זה לא היה בא מהרצל זה היה בא ממקום אחר? מה היחס בין חזונו של הרצל ופעולתו המדינית ובין זרמי הציונות המעשית, מבשרי הציונות וחיבת ציון, שעליהם למדנו ביחידות הקודמות ?
[מורה המעוניין להתעמק בשאלה זו, רצוי שיקדיש לכך זמן להסברת המושגים העולים בה] מה מעמדו של הרצל מבחינת השקפה דתית? האם זהו "משיח בן יוסף"? במאמר של הרב קוק בתרס"ד הנקרא "המספד בירושלים" נראה שניתן לקרוא שהוא רואה בו משיח בן יוסף. מי ששייב את העם באופן פיזי לארצו. מצד שני... דתיים רבים בזמנו של הרצל פחדו להצטרף אליו ולהאמין לו. הפחד הגדול ממשיח שקר נוסף, מעין שבתאי צבי מודרני, היה גדול מאוד. אם כך איך אפשר לדעת מיהו הרצל?
2. האם תכונות ההנהגה שהיו להרצל הן תכונות המנהיג האידיאלי, או שהסיבה להצלחתו (היחסית) הייתה בהתאמה בין אופן ההנהגה שלו לבין צרכי העם היהודי בזמנו?
(במילים אחרות: אילו הגיע אלינו היום, האם היה מצליח להנהיג אותנו או שהיה נתקל בבוז בציניות ובביקורת בלתי נגמרת)?
למה אנחנו מצפים ממנהיגים? האם יש עצות טובות שנוכל לתת למנהיגינו כיום, שנלמדות מדמותו ומפעולותיו של הרצל? למה בני דורו כתבו ודברו עליו בהערצה כזו, ואילו היום איננו מכבדים את מנהיגינו?
האם ההבדל הוא בעם או במנהיגים? ואולי יש גם טוב בדבר?

הצעה 3: לימוד מקור - עבודה עם אחת מהאגרות האחרונות שכתב הרצל:

נלמד יחד את אחת האגרות האחרונות שכתב הרצל סמוך למותו. הרצל נפטר זמן קצר לפני פרסומה. (מתוך מבחר כתבי הרצל, סוף כרך ה') המשימה המסכמת נעשית סביב הטקסט הזה. זהו מעין סיכום של הרצל בזמן אמת את פועלו הוא, תוך ציון השינויים שהוא עבר בתפיסתו, ביחסו לעמו, וההתנגדויות שמולן עמד. הוא מסיים את חייו באכזבה ובהתפטרות "מאחר שלא רציתם נשארה דבר אגדה בזמן הזה". הפוך ל"אם תרצו" המפורסם.

"אגרת אל העם היהודי -

הדרך מתפלגת והפילוג עובר בלבבו של המנהיג. מכאן יש להסיק את המסקנות. כשהתחלתי חשבתי רק על מדינת היהודים, והנה נעשיתי לחובב ציון. בעיני אין פתרון אחר לשאלת העם הגדולה, המכונה בשם שאלת היהודים, זולת ארץ ישראל. אולם יחד עם זה, אין להעלים עין שיש בשאלת היהודים גם מיסודי המצוקה האיומה שאגודות הצדקה לא היו מוכנות לצמצמה.

לאחר שנראתה כמסקנת ביניים בתנועתנו, האפשרות להושיע כאן, אינני רואה את עצמי רשאי כלל לדחותה. וביחוד משום שבתקופה שעברה למן כינוס הקונגרס השישי לא הצלחתי, למרות מאמצי הנאמנים, שעליהם אמסור דין וחשבון לקונגרס השביעי, להתקרב למטרתנו. היו רגעים שבהם הייתי יכול לעשות משהו, אילו לא נשאר קול קריאותי מרחף באוויר כקולו של מי שנטרפה ספינתו עליו (לונדון יוני 1901). לא האמינו לי ולא עזרו לי. לבדי לא יכולתי לעשות את הדבר. יבוא יום ובו אברר את הפרטים ואת האחריות. כיום אני מוכרח לומר: שבזמן הקרוב אי אפשר יהיה לעשות דבר בארץ ישראל "מאחר שלא רציתם נשארה דבר אגדה בזמן הזה". אולם, מאחר שאנו נמצאים יחד אנו רוצים לעשות משהו נגד המצוקה, להמשיך ולעורר את העם, ולחזק את המתעוררים. את זה נוכל לעשות רק אם תהיה קרקע מוצק מתחת לרגלינו. אולם שמה לא אוכל ללכת, לפי שאני חובב ציון. רק אילו רצו כל חובבי ציון ללכת אתנו, הייתי יכול להמשיך ולשאת את העול הכבד של שליט יחיד, לנהל את אפריקה המזרחית. אם נגיע לידי פילוג יהא ליבי עם הציונים ושכלי עם האפריקאים.

זהו משבר שאוכל לפתרו רק על ידי התפטרות. אני עוזב אפוא את התנועה במצב חומרי טוב, וזה מותר. בכוחותי הצנועים יצרתי מוסדות אחדים של העם היהודי המתעורר. גם איני עוזב כאיש מר נפש ובלתי מרוצה. אמנם רבות נלחמו בי ולעגו לי, אולם מאחר שגם שונאי בנפש לא יכלו להעליל עלי שביקשתי או מצאתי בתנועה זו יתרונות חומריים לעצמי, יכולתי לשאת את ההתנפלויות בדומייה. לעומת זה קיבלתי את שכרי, למעלה מן הראוי והמגיע, באהבת עמי שלעיתים רחוקות חינוך בה בשפע כזה אנשים שהיו ראויים לכך יותר ממני.

לא נשארו חייבים לי כלום. עם טוב הוא העם הזה. אולם לצערנו גם עם אומלל עד מאוד. הושיעה לו אלוהים בימים הבאים"

שאלות לדיון:

נסו לנסח במילותיכם את סיכום דבריו של הרצל –

- מה הן טענותיו העיקריות? מה הוא מבקש לומר בעצם?
- מהו השינוי שחל בתפיסתו, כפי שהוא מעיד עליו?
- ממי הרצל שבע רצון וממי לא?
- מהי ההתלבטות בין הלב לבין שכל, שהרצל מתאר?

כיצד אתם מרגישים לנוכח קריאה זו?

לאחר העיון והעיסוק בטקסט הזה, ניתן לתת את המשימה הבאה:
 "תארו לכם שהרצל היה מגיע ליום אחד לבקר במדינת ישראל של היום. בחרו שלושה אתרים במדינה שהייתם מבקשים לקחת אליהם את הרצל לסיור, והסבירו מדוע בחרתם באתרים האלה, ומה הייתם מבקשים להראות להרצל באמצעותם."

מפלגות, זרמים ומתנגדים

הצעה 1: מחלוקות ושיח טיעוני:

חלק א - פתיחה (יישור קו/בדיקה וסיכום ידע בסיסי מהיחידות המתוקשבות):

מטרות:

- סובלנות כלפי דעות אחרות.
- שיח טיעוני - יכולת כתיבת טיעון והצגתו בעל פה.

לימוד פתיחה:

"כל מחלוקת שהיא לשם שמים, סופה להתקיים.

ושאינה לשם שמים, אין סופה להתקיים.

איזו היא מחלוקת שהיא לשם שמים, זו מחלוקת הלל ושמאי

ושאינה לשם שמים, זו מחלוקת קרח וכל עדתו". (אבות ה', יז).

אמר רבי אבא אמר שמואל:

שלוש שנים נחלקו בית שמאי ובית הלל, הללו אומרים הלכה כמותנו והללו אומרים הלכה כמותנו. יצאה

בת קול ואמרה: אלו ואלו דברי אלהים חיים הן, והלכה כבית הלל. וכי מאחר שאלו ואלו דברי אלקים

חיים מפני מה זכו בית הלל לקבוע הלכה כמותן - מפני שנזכרין ועלובין היו, ושונין דבריהן ודברי בית

שמאי. ולא עוד אלא שמקדימין דברי בית שמאי לדבריהן. (עירובין יג עב).

חלק ב - מהלך השיעור:

1. שאלה לדיון במליאה:

מה המשמעות של הביטוי "שמקדימין דברי בית שמאי לדבריהם?" האם יש קשר בין צורת לימוד

זו לעובדה כי הלכה כבית הלל?

לאחר דיון ניתן להקריא את דבריו של הרב שרלו :

מבחנו של החולק לשם שמיים הוא בדיוק בו הוא מציב את עמדות הצד החולק עליו. אם מחפש אמת הוא - הוא יעשה מאמץ ניכר להציג את עמדות הצד השני בדיוק כפי שהיה רוצה שיוצגו עמדותיו. בכך הוא מגלה שהמגמה שלו היא חיפוש האמת, ולא הניצחון. נוהג זה אינו מונע את האפשרות לחלוק ואפילו בחריפות על הדעה המוצגת, אולם כל זה לאחר בירור מדויק שלה. לעתים מזומנות, נוהגים מי שחולקים לעצב את עמדת הצד השני בצורה קריקטוריסטית, כדי שיהיה נוח לתקוף את אותה. זהו אחד הסימנים המובהקים למחלוקת שאינה לשם שמיים, מלבד מה שהדבר אסור מכוח החובה להתרחק מן השקר.

2. דיבייט קבוצתי :

שיעור זה יעסוק במחלוקות שהיו בחברה היהודית בראשית ימי הציונות בדבר היחס לתנועה הציונית. בשיעור זה נקיים "דיבייט קבוצתי".

הנחיות למורה :

1. נציג על הלוח חמישה היגדים שונים אודות היחס לציונות.
היגדים אלו יהיו זמינים לצפיית התלמידים - מטרתם לסייע להם להיזכר בזרמים השונים.
תוכלו להציגם לתלמידים שקופית או לחלקם לתלמידים דף ללומד.
2. נחלק את התלמידים באופן אקראי, ללא קשר לעמדתם, במטרה לפתח יכולת להבין גם עמדות המנוגדות לתפיסת עולמו של התלמיד.
3. יש חשיבות לעמידה בזמנים - לדעת להתמקד ולומר את הנימוק המרכזי בהתחלה.
4. מוצע לשתף לפחות שני דוברים על מנת הזדמנות לתלמידים רבים ככל הניתן לקחת חלק בפעילות זו.

ההיגדים הם :

- ציונות מדינית - יש להשיג אישור להקמת מדינה יהודית מאומות העולם. רק התיישבות גלויה ומוכרת תוכל לפתור את בעיית היהודים.
- ציונות מעשית - יש להתיישב בארץ ישראל ולקבוע בה "עובדות בשטח" ורק לאחר כך יש להתפנות לקבל צ'רטר.
- מתבוללים - תמיכה בתנועה הציונית עלולה לגרום לביטול הישגי האמנציפציה ולכן יש להתנגד לה.
- אורתודוקסים - מתנגדים לתנועה הציונית משום שהוקמה על ידי יהודים חילוניים, כמו כן אין "לזרז את הקץ".
- ציונים דתיים - קיום חיים דתיים באופן מלא יכול להתקיים רק בארץ ישראל.

פעילות מוצעות :

שלב א - משימה לקבוצה :

כל קבוצה תתבקש לנסח טיעון בעד הזרם אותו קבלה לייצג. מטרתה לשכנע בצדקת דרכם. בהיגד מופיע נימוק מרכזי- יש לפתח ולנמק אותו על סמך הנלמד .
הקבוצה תתבקש לכתוב טיעון "מנצח" ולאחר ולבחור נציג שיציג עמדה זו במליאה.
משך זמן לחלק זה : בין 5-7 דקות.

שלב ב - הצגת הטיעונים במליאה :

כל נציג מקבל 40 שניות להצגת הטיעון שלו.
אין להגיב בשלב זה על הטיעון או לקטוע אותו.
מומלץ משאר הכיתה לכתוב את הנקודות המרכזיות שיעלו מאחר והם יתייחסו לכך בהמשך היחידה.

שלב ג - זמן קבוצתי למענה על הטיעונים השונים :

הקבוצות מתכנסות שוב - מטרתן להתייחס שנאמרו על ידי הקבוצות השונות ולהסביר מדוע בכל זאת, עמדת הזרם שלהם היא הנכונה ביותר.
משך פעילות זו : בין 5-7 דקות.

שלב ד - הצגת הטיעונים במליאה :

כל קבוצה תשלח נציג אחר (לא מהסיבוב הקודם) שיתייחס לעמדות השונות ויסביר את עמדת הקבוצה.
אין להגיב על הטיעון או לקטוע את הדובר.
משך זמן הטיעון : 40 שניות.

עד כאן מבנה הדיבייט הקבוצתי הבסיסי. מכאן ניתן לגוון או לעבור לחלק ה"אסיף".

אפשרויות גיוון לאחר קיום ארבעת השלבים :

1. לכתוב סלוגן קבוצתי.
2. לבקש מהקבוצה לעבור להצגת קבוצה אחרת- לכתוב סלוגן או לכתוב טיעון נוסף שלא נאמר עד כה.

חלק ג - אסיף לקראת סיכום :

ניתן לסיים בהקראת קטע מדברי המהר"ל :

"ואמר בעלי אסופות, פ"י כי אי אפשר שיהיה דעת החכמים על דרך אחד, ואי אפשר שלא יהיה חלוק ביניהם כפי מה שהם מחולקים בשכלם. כי כל דבר ודבר אי אפשר שלא יהא בחינה יותר מאחת לדבר אחד. שאף אם הדבר טמא, אי אפשר שלא יהיה לו צד בחינה אל טהרה של מה, וכן אם הדבר טהור, אי אפשר שלא יהיה לו בחינה מה של טומאה. ובני אדם מחולקים בשכל ואי אפשר שיהיו כל שכלי בני אדם על דרך אחד כמו שיתבאר, ולכך כל אחד ואחד מקבל בחינה אחת כפי חלק שכלו"

(באר הגולה עמ' כא-כב).

ניסוחו של המהר"ל אכן מלמד כי אין מניעה אמונית לראות את המחלוקת ואת ריבוי הדעות כיוצאים ממקור האחדות האלוקית. לא המחלוקות מפרות את האחדות אלא המציאות עצמה. המחלוקות הן השתקפות מורכבות העולם ובחינותיו השונות.

לחילופין ניתן לסיים בלימוד המקור הבא, (ולמעוניינים- לימוד והשוואה בין שני המקורות הבאים) אותו כתב הרב קוק בספרו "אגרות הראי"ה :

אגרות הראי"ה. ח"א עמוד שא:

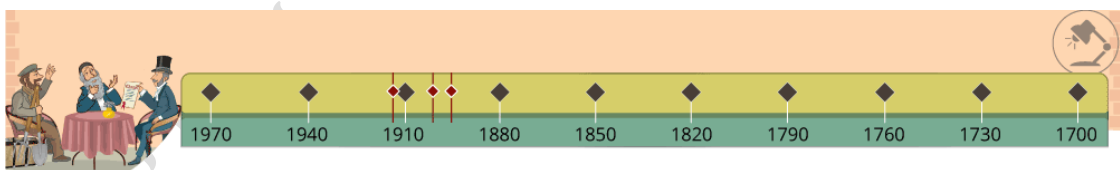
"נכון לנו להרחיב את דעתנו ולדון לכף זכות את כל האדם, גם בדרך רחוקה ונפלאה. לעולם לא נכון לשכוח כי בכל מלחמה ממלחמות הדעות, אחרי שהתסיסה עוברת, מוצאים המבקרים בכל הצדדים גם אורות וגם צללים. וברוח דעת ויראת ה' נדע שכל עלילות מצעדי גבר וכל הגיוני איש ופעלם בעולם, בחוג גדול או קטן, הכל ערוך ומסודר מקורא הדורות מראש, לעזור ולשכלל העולם ורדמתו, להזרחת אורו, 'ולעדוויי חשוכא' (להסיר החושך). ואם שאנחנו מתאמצים ללחום בעד אותם הדברים הקרובים לרוחנו, צריכים אנו שלא להיות מכורים בידי רגשותינו, ולדעת תמיד שגם לרגשות ההפוכות משלנו יש מקום רחב בעולם. ורעיון זה, אע"פ שלא ימנע אותנו מלהילחם על הקדוש והאמת והיקר לנו, אבל ימנע אותנו מליפול ברשת הקטנות, הזילות והקפדנות, ונהיה תמיד מלאים אומץ רוח, מנוחת הנפש ובטחון בה' אוהב אמת, אשר 'לא יעזוב את חסידיו לעולם נשמרו'."

מאמרי הראי"ה ב, עמ' 286:

"טעות מוחלטת היא ביד האומרים שצריך להניח את היד מאי השווי של הדעות, להניח אותן ביד הסבלנות הרחבה. הסבלנות תוכל לכל היותר להשקיט מעט מריבה מעשית ורותחת. אבל לא תוכל לקשר את הלבבות ולאגד את החיים. הסבלנות נועדה להשלים בין אותם חילוקי הדעות, שהם ראויים להימצא מצד הטבע האנושי הבריא, ש"כשם שאין פרצופיהם שווים, כך אין דעותיהם שוות", אבל חלילה לה מלהיות הסבה הגורמת לעצלות בזכך הדעות והארתן, עד שתגן גם על הדעות המזיקות והבוסריות"

העשרה למורה:

מומלץ לקרוא את המאמר של הרב שרלו "הסובלנות במשנת הרב קוק - בחינה מחודשת".
הערה זו רלוונטית במיוחד למורים המעוניינים ללמד את שני המקורות האחרונים של הרב קוק זצ"ל.

הצעה 2: הקונגרס הציוני:

חלק א - פתיחה (סיכום המידע שנלמד עד כה ביחידות המתוקשבות ובדיקת הפנמתו):
במהלך הלימוד נחשפנו לשאלות כיצד יש להקים את הבית היהודי/המדינה היהודית העתידית וכן מה יהיה אופי המדינה.
בשיעור זה נקיים מעין "קונגרס ציוני". במהלכו ננסה להביא את דברי המייסדים לדיון בכיתה ונציג את עיקרי הדעות השונות. זאת, בגבולות הזמן העומד לרשותנו. בשיעור הרחבות ומידע על זרמים שלא נלמדו ביחידה המקוונת.

מטרות:

1. לימוד מקורות ראשוניים.
2. קידום יכולת התנהלות בשיח טיעוני ויכולת הצגת טיעון מנומק בעל פה.
3. פיתוח סובלנות לעמדות אחרות - וקידום היכולת להיכנס לנעליו של האחר, להבין את עמדתו ולהצליח להציגה, גם אם לא להסכים עמה.

הנחיות למורה:

1. אפשר "להפוך את הסדר" - לקיים שיעור זה כפתיחה לנושא, טרם לימוד היחידות המתוקשבות. עם זאת, אפשר להתאים יחידה זו גם ללימוד "כסדרו", לאחר העבודה המקוונת.
2. אפשר להביא עזרים (כובעים, בגדים, פאות וכו') בדמותם של הוגי הציונות.
3. מוצע לבחון קיום שיעור זה במרחב גדול יותר מהכיתה הרגילה.
4. בחלק מהמקורות הארכנו כדי להציג את הקשרי הדברים ולהרחיבם. עיקרי הדברים מודגשים כדי שיתאפשר להציג לתלמידים רק את הקטעים המודגשים. כמו כן ניתן לערוך ולהוסיף ביאורי מילים בהתאם לשיקול דעתו של המורה.
5. ניתן לקיים שיעור זה באופן מודולרי. דהיינו להציג רק חלק מהמקורות ולייחד זמן רב יותר לדיון המופיע בסיכום השיעור ו/או להוסיף באופן דומה זרמים או מתנגדים אחרים כגון ציונות דתית/סוציאליסטית /בונד/טריטוריאליזם/ מתבוללים. (אם עושים זאת, יש לשנות בהתאמה את השאלה העומדת במרכז הדיון. למשל: מה הפתרון לעם היהודי? / מה ראוי להיות אופי המדינה היהודית? וכו').

מהלך השיעור:

הכיתה תתחלק לחמש קבוצות. כל **קבוצה תקבל מקור** אחד בלבד ותלמד אותו לעומק.
לאחר לימוד המקור תשלח הקבוצה נציג אחד "לקונגרס". הנציג ישחק את דמותו של אחד מראשי הזרם שחברי הקבוצה למדו. נציג הקבוצה ינסה לשכנע את הכיתה במשך שתי דקות בדבר הצורך להצטרף לזרם שעליו למד.
לאחר קיום סבב ראשון ניתן זכות תגובה לכל אחד מהדוברים. בסבב זה יוכל הדובר להגיב על הטענות שעלו מקבוצות אחרות.

חלוקה מומלצת של השיעור:

20 דקות - לימוד קבוצתי

15 דקות - קיום ה"קונגרס הציוני הכיתתי"

10 דקות - מחשבות וסיכום

השאלה המוצעת לדיון:

מהי הדרך המיטבית להשגה של מטרת הציונות?

קבוצה ראשונה:

הרצל - ציונות מדינית - נאום הפתיחה בקונגרס הציוני הראשון בבאזל, 29 באוגוסט 1897
"...כבר הצליחה הציונות להגשים דבר מופלא שנחשב לפני כן לבלתי אפשרי: הקשר ההדוק בין היסודות המודרניים של היהדות עם השמרניים ביותר. הואיל ודבר זה אירע בלא שיצטרך אחד משני הצדדים לעשות ויתורים, הרי זו ראיה נוספת לכך שהיהודים הם עם. ליכוד כזה לא ייתכן אלא על הרקע של אומה. ... אי אפשר שיהיה מדובר אצלנו באגודות חשאיות, בהתערבויות סודיות ובדרכים נסתרות, אלא בדיון חופשי וגלוי, הנתון לביקורתה המתמדת והשלמה של דעת הקהל בעולם. אחת מהצלחותיה הקרובות ביותר של תנועתנו ... תהא זו שאנו נהפוך את שאלת היהודים לשאלת ציון. ... ההתיישבות שהתנהלה עד עכשיו השיגה מה שיכלה להשיג לפי עצם אופייה. היא הוכיחה למעשה שהיהודים מסוגלים לעבודת האדמה, דבר שרבים היו מערערים עליו ... אבל פתרונה של שאלת היהודים היא איננה ואין היא יכולה להיות בצורתה הנוכחית. אף היא לא מצאה, נודה בכך לעצמנו בגלוי, הד ניכר בקרב העם. מפני מה? מפני שהיהודים יודעים חשבון, ויש אפילו הטוענים שהם יודעים זאת יותר מדי יפה. אם נניח אפוא כי קיימים תשעה מליון יהודים, וכי פעולת היישוב תצליח ליישב עשרת אלפים יהודים בארץ ישראל כל שנה - הרי ידרוש פתרונה של שאלת היהודים תשע מאות שנה, הדבר הזה נראה כבלתי מעשי. (האם תדעו לאיזה זרם מתייחס הרצל?)
והרי אתם יודעים כי המספר של עשרת אלפים מתיישבים בשנה במסיבות הקיימות הוא דמיוני ממש. במקרה של התיישבות במספר כזה הייתה הממשלה הטורקית מחדשת מיד את איסור הכניסה - ודבר זה דווקא היה נכון לגבינו. כי מי שמאמין שהיהודים יהיו יכולים כאילו להתגנב אל ארץ האבות, משלה את עצמו או משלה את האחרים. בשום מקום אין הופעתם של יהודים חדשים מעוררת כל כך מהר אותות אזעקה כמו במולדת
ההיסטורית של העם, דווקא משום שהיא המולדת ההיסטורית. אף אין אנו מעוניינים לבוא לשם לפני בוא העת. כניסתם של יהודים פירושה תוספת כוחות בשפע לא ישוער בשביל הארץ הענייה כיום, ואף בשביל הקיסרות העותמנית כולה.
אכן, הוד מלכותו השולטן יודע מן הניסיון כי הנתינים היהודים הביאו לו ברכה מרובה, כשם שגם הוא הנהו להם שליט מיטיב. קיימים איפוא תנאים, שבטיפול נכון ומוצלח עשויים להוביל את המטרה. העזרה הכספית שיכולים היהודים להציע לטורקיה איננה מזערה, ועשויה לשמש לסילוקם של כמה נגעים פנימיים שהארץ הזאת סובלת מהם. אם תיפתר חטיבה משאלת המזרח הקרוב יחד עם פתרונה של שאלת היהודים, הרי זה בוודאי לטובתם של כל עמי התרבות. התיישבותם של היהודים תגרום בוודאי גם להטבת מצבם של הנוצרים במזרח הקרוב. (לקבוצה - מה הצעתו של הרצל?)
אבל לא רק מצד זה בלבד זכאית הציונות לקווים לאהדתם של העמים. אתם יודעים כי בכמה ארצות הפכה המחלוקת בדבר היהודים לתקלה חמורה בשביל הממשלה. אם היא מתייצבת ליד היהודים, מתקוממים

נגדה המוני המשוסים. אם היא מתייצבת נגד היהודים, הרי הדבר מביא תכופות לידי תוצאות כלכליות קשות, בשים לב להשפעתם של היהודים על הסחר העולמי... הציונות העזרה העצמית של היהודים, פותחת איפוא מוצא מן הקשיים השונים והמשונים האלה... אם לאחר קביעת ההסכם עם הגורמים המדיניים המוסמכים תתחיל יציאת היהודים בכל הסדר הדרוש הרי האי תמשך לגבי כל ארץ רק עד כמה שתוצה זו לשלוח יהודים בקרבה. על ידי מה תפסק היציאה הזו? פשוט, על ידי שיכוחה ההדרגתי, ולבסוף על ידי היעלמותה הגמורה של האנטישמיות. כך אנו מבינים וכך אנו מצפים לפתרונה של שאלת היהודים..." (לקבוצה - מה הפתרון לבעיית היהודים על פי הרצל?).

[הרצל- מקור מלא.](#)

[הרצל מקור מקוצר.](#)

קבוצה שנייה: ציונות מעשית

שאלת עבודת ההווה (משה לייב לילינבלום, לפני הקונגרס)
"... שגיאה גדולה עשה הקונגרס הראשון בגזרו איסור על עבודת הישוב בארץ-ישראל עד השגת הזכויות או הצ'ארטר. המנהיג המנוח, שהיה איש מורם מעם בכשרונותיו הגדולים, היה גם בעל- דמיון גדול, ואמר כי במורה-השעות ביד אפשר לחכות לחלוקת תוגרמה(טורקיה). מובן, כי לפי דמיון כזה לא היה שום צורך למחר בעבודת הישוב. אם גם נצטרך להחזיק את מורה-השעות בידנו במשך שנים או שלש שנים רצופות עד חלוקת תוגרמה, אין כדאי לדאוג לזמן קצר כזה, לדחוק את הקץ, וטוב יותר להמתין זמן-מה כדי שנוכל להתחיל את העבודה בחופש גמור. אבל אנו כבר נוכחנו, שעוד לא נעשה אותו מורה-השעות, שעל-פיו נוכל לחכות לחלוקת תוגרמה, וגם לא בקרוב יעשה מורה-שעות כזה. ואם גם עתה נחכה עד חלוקת תוגרמה או עד הצ'ארטר – ברור הדבר, כי בטרם תבוא תקותנו זו תהפך האדמה לזרים, או שהציוניות עצמה, כתורה עיונית שאינה תופסת שום מקום במעשה הנוגע ישר אליה, תשכח מלבנו עוד הפעם לאורך ימים.

עלינו לגשת לעבודת הישוב תיכף. עלינו לקנות קרקעות בארץ-ישראל בכסף הקרן הלאומית או גם מכסף השקלים, אם יספיק, ולהושיב עליהן בני-ישראל, אם מיושבי הארץ או מבני הגולה. והדבר הזה אינו מתנגד כלל להפרוגרמה הבאזילית, (תכנית באזל) האומרת, כי הציוניות משתדלת להשיג מקלט בטוח לבני-ישראל בארץ-ישראל. ההשתדלות יש לה כמה דרכים, ועבודת הישוב היא אחת מהן. בכל אופן, אין העדר הישוב יכול להחשב כהשתדלות.

יודע אני את התשובות ששיבו המדיניים על זה. הם יאמרו, שאי-אפשר לגשת לשום עבודה בארץ שאין לנו בה בטוחות. אבל טענה כזו אין לה שחר. בתוגרמה יושבים אלפי עשירים גדולים ובעלי- נכסים מרובים, וכל אחד חושב את עצמו לבטוח במה שיש לו, ורק אנו, הדוויים והסחופים מכל עם, דורשים דוקא בטוחות מיוחדות על-ידי צ'רטר. רב לנו בטוחות בתוגרמה, שאין שם כלל שאלת היהודים, ומעולם לא ידעו בני עמנו בתוגרמה מה הם "פוגרומים", דבר שהוא אצלנו מנהגו של עולם, שגם התינוקות אצלנו רואים ושומעים אותו כמעט בכל יום ויודעים היטב מה טיבו...

אומרים לנו: "משפט העמים". אך גם זכויות אחינו ברומיניה נתנו להם במשפט העמים, ואף-על-פי-כן לא נתגלמו מעולם במעשה ושום ממשלה לא יצאה במחאה על זה! בכלל, גם משפט העמים, ככל דבר גדול, אינו בטוח משוניים. היום יתנו לנו ממשלות אירופה זכות על ארץ אבותינו במשפט העמים, ואחרי חמשים או מאה שנה תעלה חינה במעלות הציוויליזציה כמו יפוגיה עתה, וביחד עמה תעלה על אזיה ותאמרנה: אזיה לחינים (סינים) ויפונים (יפנים)!

העיקר לנו לעת-עתה לא משפט העמים, אלא חיים היסטוריים ונורמליים, וחיים כאלה נוכל להשיג בארץ-ישראל גם בלי צ'רטר ומשפט העמים. קרוב מאד, כי אם לא ילכו מנהיגי הציוניות בגדולות ישיגו הנחות חשובות בעסקי הישוב, כמו סדור עניני קניית קרקעות, הכנת הבנינים, תשלומי המסים וכיוצא בזה, ביחוד אם יקבלו התושבים את מרות תוגרמה. אנחנו נעשה את ההתחלה ובנינו אחרינו יגמרו את בנין הלאום. כאדם פרטי כן גם עם שלם צומח קימעא-קימעא, ורק הקיקיון יכול לצמוח בן-לילה, ועל כן גם בן-לילה יאבד. רבות ראינו הריסות פתאומיות, אבל מעולם לא ראינו בנין פתאומי...

הנני שומע מאחרי קול רעש: הנה בא החובב-ציון הישן ודגל חבת-ציון בידו. יהי כן, רבותי, בעיני אין חובב-ציון שם של גנאי. אם חבת-ציון הולידה את הציוניות – די לה. אך היא לא הולידה אותה, כי היא עצמה היא הציוניות. גם מטרתה בתחלה היתה מקלט בטוח בתור סוף מעשה, רק בחרה בדרך ארוכה, שלפעמים היא ממחרת להביא אל המטרה מדרך קצרה. אך עמא פזיזא, הרוצה לזרוע ולקצור כאחד, עמד מרחוק, ורק כאשר חלמה הציוניות למצוא פתאום דרך קצרה, שאפשר לעבור בה "במורה-שעות ביד", כבשה את הלבבות. אבל סוף חלום לעוף, ואלה אשר הקיצו ונפשם ריקה נפזרו על הדרכים, זה לאוגאנדה וזה לארצות שעוד לא נבראו. עלינו עתה לעזוב את החלום על צ'ארטר בעגלא ובזמן קריב ולגשת אל המעשה. על כן, אם נאבה לעבוד לציון עבודה של ממש, היא רק עבודת ההוה בתמונת הישוב..."

(לקוח מתוך פרוייקט בן גוריון: <http://bybe.benyehuda.org/read/2497/read>)

משה לייב לילינבלום - מקור מלא.

משה לייב לילינבלום - מקור מקוצר.

קבוצה שלישית: ציונות מעשית

העיקר לנו לעת-עתה לא משפט העמים אלא חיים היסטוריים ונורמליים. וחיים כאלה נוכל להשיג בארץ-ישראל גם בלי צ'רטר ומשפט העמים. אנחנו נעשה את ההתחלה ובנינו אחרינו יגמרו את בנין הלאום... עבודתנו היא עבודה היסטורית ובנין גדול כזה אי-אפשר לבנות בזמן קצר... בנין כזה דורש הנחת אבן על גבי

אבן ואריח על-גבי אריח ושאבנים האריחים יתרבו קמעא קמעא. במלה אחת: שמתחילים בבנין מן היסוד ולא

מן הגג. כי היסוד הוא הישוב והעם, והגג הוא המדינה.

מ. ל. לילינבלום, "לפני הקונגרס"

כדי שהארץ תיעשה קניינו של העם המכוון בה את מרכזו, צריך שהוא יהיה בעליה ושליטה למעשה, אם גם לא להלכה. הוא צריך להיות נאמן ומסור לה ונפשו קשורה בנפשה. הוא צריך להרוות אדמה זו בזיעת אפיו...

מן ההכרח הוא, שכל אדמת ארץ-ישראל או לכל הפחות רובה, תהיה קניינו של עם ישראל. בלי זכות בלעם על האדמה, לעולם לא תהיה ארץ-ישראל יהודית

מ. אוסישקין, "הפרוגרמה שלנו"

(מאמרו של אוסישקין לקוח מתוך: הפרוגרמה הציונית שלנו, ורשה: ציוני ארץ-ישראל, תרס"ה-1905)

להרחבה:

<http://www.zemereshet.co.il/song.asp?id=262>

צרת היהדות - צרתם של היהודים כאומה - יש סכנה לעצם קיום העם היהודי עקב האמנציפציה וההתבוללות. ארץ ישראל יכולה לקלוט רק מספר מוגבל של יהודים, ולכן אינה פותרת את צרת היהדות. לדעת אחד העם התנועה הציונית צריכה לנסות לפתור את צרת היהדות. וכך כתב במאמרו "לא זו הדרך":

אחד העם (אשר צבי גינצבורג) - לא זו הדרך (1889)

כי לפי אשר יגדל בלבבות כוח האהבה והחמדה אל התכלית, כן תגדל לא רק התעוררות הרצון להשתדל בהשגתה, למרות רוב היגיעה, כי אם גם – אמונת השכל באפשרות השגתה, למרות חסרון מופתים מספיקים. על כן דבר אין לבעלי רעיון כזה בראשית פעולתם עם 'הנבונים', אנשי ההגיון היבש והחשבון הקר, כי לא מהם יבנו. רק אל כל אלה אשר לבם ער ורגשותיו מושלים בהם – אליהם יפנו והם ישמעו. ועל כן צריך קודם כל שיהיו גם הם, בעלי הרעיון עצמם, אנשי לב המסוגלים מטבעם לצמצם כל חיי רוחם על נקודה אחת – רעיון אחד וחפץ אחד, אשר לעבודתו יקדישו כל ימיהם ויקריבו כוחותיהם עד הנשימה האחרונה. כי רק מעשים טובים בהתמכרות שלמה מצדם, המעידים על הימצא בלבם המה אמונה בלי גבול באמתות רעיונם ואהבה בלי מצרים לעבודתו, הם האמצעים היותר נאמנים לעורר אמונה ואהבה גם בלבבות אחרים; באלה, לא בדבר שפתיים בלבד, יכבד הרעיון על פני כל העם. – ובלכתם בדרכים אלו, שהלבבות נקנים בהם, יש תקוה לרעיונם (אם אך יש לו איזה יסוד בצרכי הזמן) להתפשט מעט מעט ולעשות לו נפשות רבות המסורות לו בכל מאודן. ואף כי הנפשות האלה, שרגשות הלב הם גבורתן, אינן מוכשרות על הרוב להוציא אל הפועל, בכל חפצן הטוב, פעולות קשות הדורשות כוח רב ותבונה ונסיון, – אין בכך כלום. כי ברבות הימים, כאשר יוסיף הרעיון להשתרש יותר ויותר בקרב העם בכלל, למצוא מסלות לכל בית ולכל משפחה, יגיע סוף סוף גם אל לב גדולי העם ומנהיגיו וחכמיו. בעל כרחם יתחילו אף הם להרגיש פעולת הכוח החדש המקיף אותם מכל צד, התנגדותם תלך הלך ורפה, עד כי באחרונה יכנע גם לבבם ויתיצבו בעצמם בראש המחנה. אז יעלה הרעיון על במת החיים המעשיים, ובבטחון ועוז, בדעת וכשרון, יגשו בעליו אל המלאכה, להוציא אל הפועל, ויעשו לפעמים גדולות ונפלאות, למרות עיני 'הנבונים' וצלליהם אשר שחקו לפנים על 'בעליהחלומות'.

הרעיון אשר אנו דנים עליו, אף כי תכליתו לא חדשה היא, אך בהיות אמצעיו רבייהיגיעה ואין ביכולתו להביא מופתים ברורים, שיכריחו את השכל להסכים על אמתות משפטיו – דורש איפוא חיזוק האמונה והתעוררות הרצון בכוח האהבה והחמדה אל התכלית. והאהבה הזאת (כלומר, אהבת היחיד להצלחת הכלל) לא זרה היא אמנם לעמנו, אך למען דעת עד כמה גדול כוחה להוליד את האמונה ואת הרצון הדרושים לחפץ רעיונו, צריכים אנו להתבונן תחלה על החליפות אשר עברו עליה ועל מצבה עתה. בכל המצוות והחוקים, הברכות והקללות, אשר שמה לפנינו תורת משה, רק תכלית אחת נגד עיניה תמיד: הצלחת כלל האומה בארץ נחלתה, ואל אושר האיש הפרטי לא תשים לב. כל איש ישראל הוא בעיניה רק אבר אחד מעם ישראל, והטוב אשר ישיג את הכלל הוא השכר למעשי הפרט. שלשלת אחת ארוכה מחברת יחד כל הדורות, מימי אברהם יצחק ויעקב עד לקץ הימים; הברית אשר כרת ה' את האבות שומר הוא לבניהם אחריהם, ואם אבות יאכלו בוסר תקחינה שני הבנים. כי אחד הוא העם בכל דורותיו, והאישים ההולכים ובאים בכל דור אינם אלא כאותם החלקים הקטנים בגוף החי, ההולכים ומתחדשים בכל יום, מבלי לשנות במאומה תכונת האחדות הכללית של הגוף כולו.

אם באמת הגיע בזמן מן הזמנים רגש האהבה הלאומית למדרגה כזו בלב עמנו בכלל, או לא היה זה אלא אידיאל מוסרי בלב חלקו היותר נכבד – קשה להגיד בבירור. אבל זאת נראה ברור, כי אחר החורבן

הראשון, אחר שירדה האומה פלאים והצלחת הכלל התמוטטה כל־כך, עד שגם טובי העם לא מצאו עוז בלבם לקוות עוד; בעת שישבו זקני ישראל לפני יחזקאל ואמרו: 'נהיה כגויים כמשפחות הארצות', יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו', – בעת ההיא התחילו בני עמנו להתאונן ביותר על גורל האיש הצדיק האובד בצדקו, ונולדו החקירות הידועות על דבר 'צדיק ורע לו', ביחזקאל, קהלת וכמה מזמורי תהלים (ויש אומרים שגם איוב נכתב באותו זמן): ורבים שלא נתקררה דעתם בכל התשובות האלה חרצו משפט, כי 'אך שוא עבוד אלוהים', כי 'לשמש את הרב שלא על מנת לקבל פרס' – הוא מעשה אין תכלית לו. כֹּאֵלֹּה רק אז, כשהצלחת הכלל לא יכלה עוד להלהיב ולרומם את הלב, זכר פתאום האיש הפרטי, כי מלבד חיי הכלל יש עוד חיים מיוחדים לו לעצמו וכי גם בחייו אלה הוא חפץ עונג ואושר, ואם יצדק, יצדק לו.

(מה עשו חכמי הדורות ההם? יצאו ודרשו, כי 'העולם הזה דומה לפרוזדור בפני העולם הבא'; כי האושר אשר היחיד מבקש ינתן לו כאשר יכנס לטרקלין, ובלבד שיתקין עצמו בפרוזדור. כלומר, תחת התכלית הלאומית, שלא הספיקה עוד, נתנו למצוות הדת תכלית חדשה, פרטית, כצורך זמנם, והוציאו אותן בזה מתחת שלטון הרגש הלאומי. ובכל זאת, לא חדל גם זה האחרון מלחיות ולפעול עוד ימים רבים בחיי העם המדיניים, כאשר יעידו כל דברי ימי התקופה הגדולה ההיא עד מלחמות טיטוס ואדרינוס. אך מפני שהחיים המדיניים הלכו ונתדלדלו אז מיום ליום, הלכו החיים הדתיים לעומתם הלך וגָבַר, ואתם התגבר יותר ויותר גם היסוד הפרטי על הלאומי בנפש אישי העם, עד שגרשהו גם משארית נחלתו: מתקוות הגאולה העתידה, התקווה הזאת, השתפכות הנפש הלאומית המבקשת בעתיד רחוק את החסר לה בהווה, חדלה במשך הזמן להרגיע את הלבבות בתמונתה המקורית, אשר לפיה 'אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלפניו בלבד'. כי בני הדור החי לא מצאו עוד נוחם לנפשם בכל הטוב אשר ימצא את עמם באחרית הימים ועיניהם לא תראינה, אלא כל יחיד ויחיד דרש חלק לעצמו ולבשרו מן האושר הכללי המקווה, וגם את הדבר הזה לא מנעה הדת מהם, בעשותה את הגאולה כמו טפלה לתחתית המתים...)

ככה נהפך לב העם בקרב. האהבה הלאומית לא היתה עוד אהבה טהורה שאינה תלויה בדבר, והצלחת הכלל – התכלית העליונה שבני העם מקריבים לה את תכליותיהם הפרטיות; כי אם להפך: תכלית הכלל היא מעתה לכל יחיד הצלחתו הפרטית, הזמנית או הנצחית, והצלחת הכלל אהובה עליו רק במדה שהוא עצמו יש לו חלק בה. (ועד כמה נשתנה מצב ההרגשה במשך הזמן, נוכל לראות מזה, שהתנאים תמחו על שאמרה תורה: 'האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם', והרי לא נתנה אלא לזרעם אחריהם, והאמינו למצוא רמז 'מכאן לתחתית המתים מן התורה' (ספרי, עקב). אות היא, כי הרגש העמוק של אחדות כל הדורות בגוף האומה, השורר בכל התורה, כבר נחלש בזמנם כל־כך, עד שלא יכלו עוד להבין את הבטוי 'להם' אלא ביחס לגופם הפרטי של האבות עצמם).

המקרים אשר באו אחרי כן, הצרות הנוראות והנדודים התכופים, שהגדילו עד לאין קץ דאגת כל איש ישראל לנפשו ולביתו, עזרו עוד יותר להחליש את הרגש הלאומי החלש, לצמצם עיקר רגשות הלב בחיי הבית ויתרם בחיי העדה (שצרכי היחיד מוצאים בהם הספקתם), מבלי השאר שריד כמעט לחיים הלאומיים של העם כולו. גם אותם היחידים המוכשרים עוד להרגיש בלבם לפעמים נטיה לעבודת העם, לא יוכלו על הרוב להתרומם על פרטיותם במדה הדרושה, להכניע לפני צרכי האומה את אהבת עצמם וכבודם, חפצי ביתם או עדתם. השטן הזה, ה'אני' של היחיד והצבור הפרטי, מרקד בינינו בכל אשר נעשה לעמנו ומכבה את האהבה הלאומית בהתגלותה לעתים רחוקות, כי עצום הוא ממנה... (מה עשתה הגלות לתפישת האחדות והלאומיות של היהודים?)

אל רגש אשר כזה באנו איפוא לברוא בכוחו אמונה חזקה ורצון כביר, ככל הדרוש לבנין לאומי גדול! מה היה לנו לעשות? (כלומר – בזמן הזה)

על יסוד האמור אין ספק, שצריכים היינו להקדיש ראשית פעולתנו לתחיית הלבבות, להגדיל את האהבה לחיי הכלל, להאדיר את התשוקה להצלחתנו, עד שיתעורר הרצון, והפועלים יעשו באמונה... העבודה הזאת היא אמנם קשה וארוכה מאד, לא לשנה ולא לעשר.

...יכול להיות על כן, וגם קרוב לודאי, כי באופן הזה לא היינו מספיקים עד כה לעשות מעשים בארץ ישראל. אבל תחת זה היינו משתדלים ביתר עוז לעשות עושים בישראל, להרחיב מעט מעט ממשלת הרעיון בקרב העם, עד שיקומו לו פועלים אמתיים, שיהיו מוכשרים מכל הצדדים לעסוק בהוצאתו לפעולה.

אך לא כן עשו נושאי דגל רעיונו. ...למטרה זו התחילו לפרסם 'ידיעות' טובות, לחשב 'חשבונות' יפים, שמהם יצא ברור לכל, כי כך וכך 'דונם' אדמה, כך וכך בהמות וכלי עבודה, במחיר כך וכך, מספיקים בארץ ישראל למשפחה שלמה לאכול ולשבו ולראות חיים נעימים; ובכן, מי האיש החפץ חיים ויש לאל ידו לקנות כל הדברים האמורים במחיר הקצוב, יקום ויעלה אל הארץ הטובה ויאושר הוא וביתו וגם לעמו ייטב בעבורו. לקול הקריאה הזאת נתעוררו באמת אנשים שונים ועלו אל הארץ הטובה לאכול ולשבו ולראות חיים נעימים, ובעלי הרעיון הביטו ונהרו, מבלי לחקור ולדרוש הרבה, מי ומי העולים ולשם מה עולים. האנשים האלה, שרובם לא התעתדו כלל לקבל ייסורים באהבה בשביל תכלית כללית, בבואם אל הארץ ובראותם כי נפלו בפח ידיעות וחשבונות דמיוניים, לא נמנעו מאז ועד עתה מלהרבות שאון ומבוכה. ומה יפלא עתה, כי רעיון גדול כזה, בלבשו צורה פחותה כזו, לא יוכל עוד לקחת לבבות.

...נשוב נא על כן אל הדרך אשר עמדנו עליה בתחילה בעת לדת הרעיון, ותחת להוסיף לו עוד 'משואות' חדשות, נשתדל, שישתרש ויתפשט הוא עצמו לרוחב ולעומק, לא בך יל ולא בכוח, כי אם ברוח, ואז יבוא יום אשר גם ידינו תעשינה תושיה...

'אראנו ולא עתה, אשורנו ולא קרוב'...

ר"ח אדר"ש תרמ"ט

נדפס ב'המליץ', י"ב אדר"ש תרמ"ט.

[אחד העם - מקור מלא.](#)

[אחד העם - מקור מקוצר](#)

סיכום

אחד העם רצה להקים בארץ ישראל "מרכז רוחני" שיסייע לגיבוש הזהות היהודית וייצור אחדות לאומית כדי לפתור את "צרת היהדות".

איכות האנשים חשובה ולא כמותם: יש להכשיר הנהגת יחידי סגולה שינהיגו את העם היהודי. לצורך כך ייסד אחד העם בשנת 1889 את אגודת "בני משה". החברים הבולטים בתנועה היו מנחם אוסישקין, מאיר דיזנגוף הלל יפה, י"ח רבניצקי ועוד.

אחד העם האמין שהקמת מרכז הלאומי רוחני היא הצעד הראשון לקראת הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל. הקמת המדינה לא תיעשה במהירות אלא בדרך איטית ומסודרת ולאחר חינוך יסודי מעמיק.

להרחבה:

אחד העם

<http://benyehuda.org/ginzberg/Gnz063.html>

http://benyehuda.org/ginzburg/medinat_hayehudim.html

<http://www.e-mago.co.il/magazine-951.htm>

דיון: קיום "הקונגרס הציוני הכיתתי" (15 דקות):

לאחר לימוד משותף תשלח כל קבוצה נציג מטעמה.
מומלץ להכין "שולחן כבוד" עם מפה ושמות אבות הציונות (מייסדיה), בלויית תמונותיהם. כל נציג ישב במקום המיועד ל"דמות ההיסטורית" אשר עליה למד.
נציג זה ייכנס לנעלי הדובר (הרצל/אוסישקין או לילנבלום/ ויצמן/אחד העם) וינסה לשכנע את הכיתה בצדקת דרכו.
לכל נציג יוקצו 2-3 דקות להצגת עמדתו.
לאחר הסבב הראשון יקבל כל נציג עוד דקה כדי להגיב על דברי הדוברים האחרים.

אסיף - מחשבות וסיכום:

- מי היה המשכנע ביותר? לאן הייתם רוצים להצטרף? מדוע?
- מה הייתה התרומה של כל זרם להקמת מדינת ישראל?
- ואולי גם: איזו דרך לדעתכם נדרשת היום בהתמודדות ישראל מול אתגרים ביחסי החוץ שלה?
- מה החשיבות של הסכמה בינלאומית (ציונות מדינית), של קביעת עובדות בשטח (ציונות מעשית) או של הכשרת הלבבות (ציונות רוחנית)?
- האם ניתן לעשות סינתזה?

סיכום

הצעה ראשונה - משחק ה"כתרים":

הציוד הנדרש: רצועות בריסטול, מצבע (טוש) ומהדק.
מהלך המשחק: תלמיד מתנדב להניח "כתר" על ראשו.
תלמיד אחר כותב על ה"כתר" שם של דמות או של אירוע שלמדו עליהם בקורס.
חובש ה"כתר" אינו רואה מה נכתב. על התלמיד המתנדב לנחש מי הדמות או מה האירוע בעזרת שאלות שהתשובות עליהן הן כן/לא.
מספר השאלות המרבי הוא 20.

סיכום

הצעה שנייה - מעגל מכנה משותף:

הציוד הנדרש: פתקי ממו כמספר התלמידים - על כל פתק כתוב שם של אירוע או של דמות שנלמדו במהלך הקורס.
מהלך המשחק: כל תלמיד מקבל פתק אחד ומתבקש למצוא בן זוג. בני זוג הם שני תלמידים שלדמויות/לאירועים "שלהם" יש מכנה משותף. לדוגמה: תלמיד שברשותו פתק הרצל חובר לתלמיד שברשותו פתק תוכנית אוגנדה. בני הזוג נותנים יד זה לזה.
בהמשך יתבקש הזוג למצוא זוג נוסף שגם איתו יש מכנה משותף, לפחות עם אחד מבני הזוג החדש. בדרך זו יחברו התלמידים זה לזה עד ליצירת מעגל אחד.
השלב הבא הוא מתן הסברים: התלמיד הראשון יסביר את הקשר עם העומד לשמאלו.
התלמיד העומד לשמאלו יסביר את הקשר עם העומד לשמאלו וכן הלאה, עד לסיום הסבב.

סיכום

הצעה שלישית - תעודת זהות:

הציוד הנדרש: **תעודות זהות** שמופיעים בהן רק שם של דמות שנלמד עליה במהלך הקורס, קטגוריות וקווים תחתונים המיועדים לכתובה.
מטרת הפעילות: מפגש עומק עם דמות תוך כדי הכנת תעודת זהות עבורה.
במשימה זו התלמיד נפגש לעומק עם דמות אחת (הדמות שלה הוא מכין את תעודת הזהות), נדרש להיכנס לנעליה דרך השאלות שקיבל, ונפגש עם דמויות נוספות במהלך הפעילות.
שאלות השאלות מזמנות חשיבה מעמיקה יותר - לא רק למידה של מעשי הדמות והגותה, אלא גם הזדמנות לשאול על ערכיה, קשייה, מטרותיה וכו'.

שלב א':

כל תלמיד מקבל תעודת זהות עבור דמות מסוימת. על התלמיד למלא את הפרטים החסרים: שנת לידה, שנת פטירה, מקום הפעילות העיקרי, תפקיד, עיקרי הגות, מעשים בולטים, תמונה או סמל/חפץ המזוהה עמה.
כמו כן, על כל תלמיד לכתוב בתעודת הזהות את מספר הטלפון הסלולרי שלו. פרט זה יידרש עבור שלב הפעילות הבא (ניתן להשתמש במכשירי קצה).

שלב ב':

כל תלמיד מעביר את תעודת הזהות שלו לתלמיד היושב לימין התלמיד שמימינו.
התלמידים יקראו את תעודות הזהות שקיבלו.
לאחר הקריאה התלמיד ישלחו התלמידים הודעת וואטסאפ או מסרון לאותה דמות (דהיינו לתלמיד שמילא את תעודת הזהות...) ובהם שאלה או הערה בעקבות קריאת תעודת הזהות: למשל: "מדוע בחרת להגר ל... / להתערב כש... / להקים את... וכו'".
אפשר לענות לשואל אך אין הכרח בכך.
לאחר מכן אפשר להמשיך במשחק ולהעביר את תעודת הזהות לתלמיד אחר וכן הלאה.

חטיבה שנייה: נאציזם ושואה

עליית הנאצים לשלטון

הצעה:

מהלך השיעור:

1. הפרק עסק בשאלות:

מה הם הגורמים שהובילו לעליית הנאצים לשלטון?
כיצד אומה בוחרת במפלגה הנאצית בבחירות דמוקרטיות?

נבקש מהתלמידים להיזכר בגורמים לעליית הנאצים לשלטון ונכתוב אותם על הלוח
(בשלב זה ללא פירוט):

- חוזה ורסאי
- המשבר הכלכלי בשנים 1299-1291
- רעיון "מרחב המחיה"
- תורת הגזע והאנטישמיות הנאצית
- אישיותו הסוחפת של היטלר
- המשבר הכלכלי בשנת 1292
- משטר הטרור הנאצי כלפי גרמנים

2. תרגיל "שלושת הלמות" (נועד להעמקת ההבנה של הגורמים לעליית הנאצים לשלטון). נבקש מתלמיד לבחור את אחד הגורמים הכתובים על הלוח ולהסביר כיצד גורם זה הביא לעליית הנאצים לשלטון.

לאחר סיום ההסבר, תלמיד אחר ישאל אותו "למה?" (רק את מילת השאלה). כלומר, למה הגורם הזה הוביל לעליית הנאצים? והתלמיד ינסה להסביר.
לאחר מכן התלמיד ה"שואל" ישאל שוב "למה?" והעונה ינסה להשיב.

כך שלוש פעמים.

המורה ישאל את הכיתה :

האם קיבלתם תשובה?

האם ההסברים נותנים לדעתכם הסבר מספק לעליית הנאצים לשלטון?

אפשר להזמין תלמיד נוסף ולערוך אותו תרגיל סביב גורם אחר מרשימת הגורמים על הלוח.

דיון לאחר התרגיל:

למה לדעתכם אנחנו מתעכבים על הגורמים לעליית הנאצים לשלטון?

למה זו שאלה חשובה? מדוע חשוב להבין לעומק את ההסברים?

הערה למורה:

בכתיבת הפרק השתדלנו לא לתת אוסף של גורמים שהתלמיד ילמד בעל פה, אלא לנסות ולהביא אותו, עד כמה שניתן, להבנת המציאות בגרמניה בשנות ה-13 של המאה הקודמת. אבל עדיין השאלה בעינה עומדת. סוגיה זו רלוונטית גם לימנו וצריכה להטריד אותנו. אל לנו להישאר שווי נפש אל מול עלייתם של משטרים עם מאפיינים טוטאליטריים.

דיון:

האם הבנו באמת את שהתרחש?

איך קורה שאומה חופשית בוחרת במפלגה הנאצית?

האם גם בימינו ייתכן תרחיש כזה : של בחירת אומה חופשית במשטר טוטליטרי?

אם תיווצר שוב מציאות דומה : האם נוכל לזהות אותה מיד ולדעת לבלום אותה בזמן?

לימוד משותף:

הפילוסופית והחוקרת חנה ארנדט נדרשה לתהייה אם תרחיש כזה יכול להיווצר שוב. יש לציין שלא מעט הוגים מתנגדים למסקנותיה ולהגותה. הבאנו את עיקר הגותה כדי לספק כיוון נוסף להתבוננות ולחשיבה.

מינהל החינוך הדתי הפיקוח על היסטוריה בחמ"ד

חנה ארנדט (1906-1975) נולדה בהנובר, גרמניה, קיבלה תואר דוקטור בפילוסופיה ב-1928, נמלטה ב-1933 (שנת עלייתם של הנאצים לשלטון) לפריז וב-1941 הגיעה לניו-יורק. ב-1961 סיקרה את משפט אייכמן בשליחותו של כתב העת "ניו יורקר". לאחר המשפט פרסמה ארנדט את אחד הספרים החשובים והשנויים במחלוקת: "אייכמן בירושלים: דו"ח על הבנאליות של הרוע".

מקור התמונה

(בנאליות, על פי מילון אבר'שושן, פירושה: המוניות, פשטות יתרה, שגרתיות.)
על פי ארנדט, אייכמן לא היה שטוף שנאה אידיאולוגית, ואף לא שאף להיות גורם מרכזי בהשמדת היהודים.

להלן שני מאפיינים באישיותו של אייכמן, הממחישים לטענת ארנדט את הבנאליות של הרוע:

1.

חוסר בערכים, בשאיפה לתיקון עולם, ברצון לעשות "משהו גדול" "משמעותי וטוב":
"מתברר כי אייכמן פעל בעיקר מתוך אינטרסים אישיים בנאליים: רצון לקידום, בקשה להשתייך לדבר מה גדול, שאיפה למצוא את מקומו בעולם ורצון לצבור כוח. כל אלו הם מוטיבציות רגילות לחלוטין ולא מפתיעות, שעשויות להוביל אדם למעשים טובים, רעים או ניטראליים מבחינה מוסרית. את אייכמן הובילו המוטיבציות הללו להיות אחד המבצעים הראשיים של השמדת עם; אט אט, באופן הדרגתי, הוא הלך והתקדם בסולם התפקידים בס"ס, והפך לדמות מרכזית יותר ויותר במימושו של אותו "רוע".

2.

"חוסר מחשבה" (Thoughtlessness) וחוסר אמפתיה – חוסר היכולת לראות דברים מנקודת מבטו של הזולת. אצל אייכמן התבטא חוסר המחשבה בהפרחת סיסמאות קבועות החוזרות על עצמן וחסרות מעוף – סיסמאות שקלט מסביבתו. ארנדט התרשמה שאייכמן אינו מסוגל להעניק תשובה כנה, פנימית, לשאלות שנשאל, וכי במהלך המשפט הוא פשוט פלט ניסוחים קבועים כל אימת שנשאל שאלה. היא סברה כי הבנאליות בתשובותיו של אייכמן קשורה לחוסר היכולת שלו לראות את המציאות מנקודת מבטו של הזולת. חסרו לו היכולת הקוגניטיבית לחשוב על סיטואציה באופן אחר מזה שאליו הורגל, לא כל שכן היכולת הרגשית להזדהות עם עמדה אחרת ולגלות אמפתיה כלפיה. משום כך היו תגובותיו קלישאתיות, צפויות מראש ובנאליות.

על פי:

https://heb.hartman.org.il/Dvarim_Achadim_View.asp?Article_Id=1236&Cat_Id=281&Cat_Type

באדיבות: מכון שלום הרטמן, ירושלים.

ניתן לסכם חלק זה בדברים המיוחסים לחנה ארנדט בסרט "חנה ארנדט" (2012):

"בסירובו להיות אדם אייכמן נכנע לגמרי לתכונה האנושית המגדירה את האדם – להיות בעל יכולת חשיבה. וכתוצאה מכך הוא לא היה מסוגל יותר לכושר שיפוט מוסרי.
חוסר היכולת לחשוב יצרה אפשרות עבור אנשים רגילים רבים לבצע מעשים רעים בקנה מידה עצום, מהסוג שטרם נראה בעבר... אייכמן לא ידע להבחין בין טוב לרע, בין יופי לכיעור... ואני מקווה שחשיבה נותנת לאנשים את הכוח למנוע אסונות באותם רגעים נדירים כשהקלפים מונחים על השולחן."

<https://youtu.be/p48BsKIRPHY?t=5m54s>

האם לדבריה של חנה ארנדט מסייעת לנו בחשיבה על השאלות שפתחנו בהן?
האם נוכל לשער כי לא סביר שאומה המתחנכת לבחירה חופשית, לאחריות, למוסר ולחשיבה חופשית תתמוך בעליית שלטון טוטליטרי?
אל מול הגותה של חנה ארנדט, החוקרת את מניעי האדם כפרט, נציג את הגותו של אריך פרום, המנסה לנתח ולהסביר חברות ותרבויות. ניתוח זה מוצג בספרו "מנוס מחופש".
אריך פרום היה פסיכולוג חברתי, פסיכואנליטיקן ופילוסוף יהודי-גרמני, מראשי הזרם ההומניסטי של הפסיכולוגיה. הוא ניסה לעמוד על מקומו של האדם בחברה, ולהבין כיצד החברה משפיעה על האדם. כמו כן, חקר את מקומם של מניעים נפשיים בהנעת תהליכים חברתיים-היסטוריים. המונח שטבע פרום - מנוס מחופש - מתאר את נכונות האדם לוותר על החירות שלו ולתת לאחרים להחליט בשבילו.
היחיד, לדעת פרום, מוצא את עצמו בעולם המודרני כאדם תלוש וחסר שורשים ואינו יודע מה לעשות בחופש ש"נכפה" עליו.
אחת האפשרויות להתמודדות עם חופש זה היא לרצות לקבל הוראות והנחיות ברורות, דהיינו לבחור במשטר רודני, חזק וסמכותי. בבחירה בהיטלר בא לידי ביטוי צורך עמוק לוותר על החירות והאינדיבידואליות ש"נכפתה" עליו. האדם בחר להיות מובל בידי מנהיג כריזמטי "יודע כול".

נקודות למחשבה:

מדוע חברה אנושית תרצה "לוותר על החופש"? מה היא משיגה בזה? מה הן הסכנות בוותר על החופש?
האם יש "סימנים מקדימים" חברתיים לכך? מה הם?
נחזור ונדגיש את עקרונות החינוך הנאצי, את הציות, את הכניעה בפני סמכות וכו'. לאחר החזרה נדון בכיתה בשאלות: מה הוגי הדעות של הנאורות היו חושבים על עקרונות כמו "פעולה במקום למידה", על ציות, על כניעה לסמכות וכו'?

אסיף:

ענו במשפט אחד: מה אני לוקח ממפגש זה?

הערה:

מומלץ לקרוא את הספר "לבד בברלין" * של הסופר הגרמני הנס פאלאדה. הספר מגולל סיפור שהיה על בני זוג גרמנים רגילים המחליטים לפעול בניגוד לזרם ולספר לעם הגרמני על זוועות השלטון הגרמני.
* יש להפעיל שיקול דעת באשר להתאמת הספר לאופי בית הספר.

ייחודה של האנטישמיות הנאצית

הצעה 1: חמש שאלות בעקבות שנאה:

מטרות:

1. הבנת הרלוונטיות של נושא האנטישמיות לימינו.
2. בירור ערכי: מה אני יכול ללמוד מתופעת האנטישמיות?

מהלך השיעור:

פתיחה (10 דקות)

שימוש בוורדל - המילה אנטישמיות.

המשימה: כתיבת מילה אחת הנקשרת אסוציאטיבית למושג אנטישמיות.
לחילופין: בריסטול גדול וצבעים רבים - כל תלמיד מוזמן לעצב את המילה אנטישמיות (בטיפוגרפיה, בצבע ובגודל הנראים לו) או לכתוב אסוציאציה אחת שעולה בקשר למונח אנטישמיות.
יעלו ככל הנראה מילים כגון שנאה, גזענות, תורת הגזע, שנאה ואפליה.

דיון (20 דקות)

נתבונן בבריסטול או בלוח ונשאל:

1. מה אנו יכולים להסיק בעקבות משימת הפתיחה?
2. מה הן סכנות האנטישמיות?
3. האם יש שנאה כלפי יהודים היום? באיזה אופן? האם תוכלו לתת דוגמה?
4. האם לנו כבני נוער יש יכולת לצמצם את ממדי האנטישמיות (להכיר את הנתונים, לכתוב תגובות, לדווח על תוכן פוגעני, ללמוד וכו')?
5. אילו לקחים אישיים אוכל ללמוד מהשיעור?
6. אנטישמיות כרוכה בשנאה. נתבונן במילה שנאה.

מינהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה בחמ"ד

מתי אני שונא? את מי אני שונא?
מה השנאה משרתת? מדוע אנו שונאים?
איך אנחנו מתמודדים עם רגש זה? איך ראוי להתמודד?

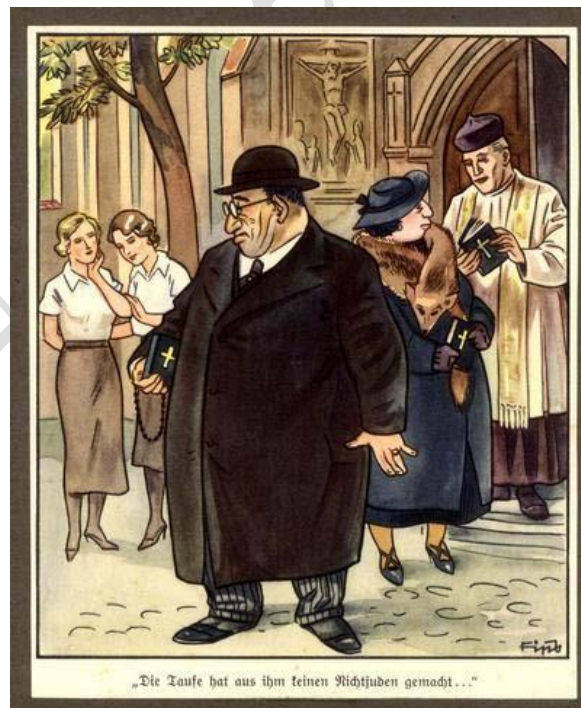
סיכום ומחשבות

התחלנו בעיצוב המילה שנאה. בואו נתבונן במילה אהבה (אהבת חנם. ואהבת את הגר³). התורה נדרשת ליחס לגר 36 פעמים!

כי גר היית בארץ מצרים; "וגר לא תלחץ, ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים"⁴. הכלי יקר⁵ מפרש כי כל מי שלא היה גר מימיו אינו מרגיש בצערו של הגר ואינו חס על נפש הגר, אבל מי שהיה בעצמו גר יודע בצערו של הגר. מי זה ה"אחר"? מי הוא הגר של ימינו? אנחנו מצווים להיות רגישים יותר. למעוניינים: קריאה נוספת והרחבה - אהוד בנאי [קישור](#).

אסיף (15 דקות)

נחלק את הכיתה לקבוצות בנות 4-5 תלמידים.
כל קבוצה תתבקש לחבר זמריר (סלוגן) או חמשיר לקראת עצרת בנושא היחס הראוי לאחר.
כל קבוצה תציג בקצרה את הזמריר/החמשיר שלה.

³ [קישור](#)

⁴ [קישור](#)

⁵ לבראשית מז, כא.

הצעה 2: אנטישמיות- אז והיום

מטרות:

1. הבנת הרלוונטיות של נושא האנטישמיות לימינו.
2. בירור עמדה ויכולת הצגת טיעון.

הכנה לפני השיעור

רשימת ההיגדים:

1. "הלכה בידוע שעשו שונא ליעקב" (ספרי במדבר סט) - תמיד ישנאו אותנו.
2. אין אפשרות לצמצם את ממדי האנטישמיות: מי ששונא - שונא.
3. אנטישמיות קיימת רק במקומות שגרים בהם יהודים.
4. אנטישמיות שייכת לשיעורי ההיסטוריה. בימינו כמעט שאין אנטישמיות.
5. אמירות נגד הציונות או נגד מדינת ישראל נובעות לרוב מאנטישמיות.
6. קיומה של מדינת ישראל היא התשובה הבלעדית לאנטישמיות. רק כאשר כל היהודים יעלו ארצה - היא תיעלם.
7. לנו כבני נוער יש יכולת להשפיע ולהקטין את האנטישמיות הקיימת בעולם.

מהלך השיעור

פתיחה (20 דקות)

מה אני חושב בעקבות לימוד הנושא?

אפשרות ראשונה לעבודה עם ההיגדים:

- נבקש מהתלמידים לעמוד בשורה (בין דלת הכיתה לחלון).
- דלת הכיתה מסמלת את הספרה 1 ; החלון מסמל את הספרה 5.
- המורה יקריא היגדים שונים בנושא אנטישמיות .
- מי שאינו מסכים כלל עם ההיגד, יעמוד במקום המסמל את הספרה 1 (ליד הדלת) ; מי שמסכים מאוד עם האמירה יעמוד ליד הספרה 5 (ליד החלון).
- הערה : נדרשת תשומת לב לתלמידים עולים חדשים. כדאי לשאול אותם למשל על עמדתם כלפי הנאמר בהיגד הרביעי, ולאפשר להם לספר על אירועים שהם או משפחתם חוו בגולה.
- הספרה 1 - אני מתנגד מאוד להיגד זה.
- הספרה 2 - אני מתנגד להיגד זה.
- הספרה 3 - אין לי עמדה לגבי היגד זה.
- הספרה 4 - אני מסכים עם היגד זה.
- הספרה 5 - אני מסכים מאוד עם היגד זה.
- לאחר התמקמות התלמידים ניתן לעצור ולבקש מאחד "הקיצוניים", דהיינו מתלמיד שעמד במקום של 1 או 5 לנמק את עמדתו. לאחר מכן אפשר לבקש מתלמיד קיצוני העומד בצד השני לנסות להגיב.
- אפשר לשאול: האם משהו רוצה לשנות את מקומו בעקבות הדיון?

אפשרות שנייה לעבודה עם ההיגדים:

נכין את ההיגדים מודפסים ונפזר אותם בחלל הכיתה.
התלמידים יתבקשו לעמוד ליד היגד אחד התואם את עמדתם. לאחר פריסת התלמידים נבקש להתבונן במרחב:
עם מה אנו מסכימים? עם מה פחות? מה היינו רוצים לשאול את אחד התלמידים על בחירתו? מה הפתיע אותנו? האם היינו מוסיפים היגד? משנים את אחד ההיגדים? מנסחים באופן אחר?
נבקש מהתלמידים לנמק את בחירתם. ניתן אפשרות לעבור לעמדה אחרת בעקבות הדיון.

דיון (20 דקות)

- מומלץ לנהל את הדיון כשהתלמידים יושבים במעגל. אפשר להעלות את כל השאלות או את חלקן.
הדיון מתחיל משאלות רפלקטיביות בעקבות התרגיל (שאלות 1-2) ועובר לשאלות חשיבה.
1. מה הפתיע אותנו ביותר במהלך התרגיל? (למשל, שבחרתי בעמדת מיעוט... שיש כאלה שחושבים ש...)
  2. איזה משפט מטריד אותנו ביותר? מה היינו רוצים להרחיב וללמוד עוד?
  3. מה ההבדל בין ביקורת לגיטימית על יהודים/ממשלת ישראל ובין אנטישמיות? האם נוכל לנסות לקבוע תבחינים לכך?
לדוגמה:
האם הביקורת היא נגד "היהודים" או נגד אנשים ספציפיים?
האם הביקורת עניינית - נגד חוק/מדיניות - או לא עניינית?
האם יש שימוש בסטראוטיפים אנטישמיים (שולטים בכל הכסף... או שיש הצגת נימוק ענייני ומבוסס)?
להרחבה ולהעמקת הדיון ניתן להציג בפני הכיתה את מבחן "שלושת ה-D" של נתן שרנסקי.

מבחן שלושת ה-D לאנטישמיות⁶

מבחן זה נועד להבדיל בין ביקורת לגיטימית על מדינת ישראל לאנטישמיות. שלושת ה-D מייצגים: דה-לגיטימציה Delegitimization, דמוניזציה Demonization, מוסר כפול standards

(ראו פירוט גם בהצעה השלישית לשיעור למורה).

4. נבקש לדון במליאה בהיגד מספר 7: לנו כבני נוער יש יכולת להשפיע ולהקטין את האנטישמיות הקיימת בעולם.

מה לדעתכם אנחנו יכולים לעשות כדי לצמצם את האנטישמיות?
(להכיר את נתוני המצב היום/לנקוט עמדה/לכתוב וכו')

אסיף (5 דקות)

סבב בין התלמידים - תובנה אחת בעקבות השיעור.

להרחבה: נתונים על אנטישמיות בימינו

- המרכז הבינלאומי למאבק באנטישמיות - ההסתדרות הציונות העולמית

- חוברת "דין וחשבון בנושא האנטישמיות בשנת 2116: תמונת מצב מגמות ואירועים", משרד התפוצות

⁶ הסבר המונח לקוח מוויקיפדיה בערך: מבחן שלושת ה-D לאנטישמיות. ראו קישור.

הצעה 3: בין ביקורת לגיטימית לאנטישמיות

מטרות:

1. הבחנה בין האנטישמיות הנאצית לאנטישמיות בימינו.
2. הבחנה בין ביקורת לאנטישמיות.
3. מטרה ערכית - הבעת תגובה למאמר אנטישמי או ביקורתי. על התלמיד להתמודד עם ביטויי אנטישמיות.
בתגובתו למאמר עליו להעביר מסר כי אין לעבור על אנטישמיות לסדר היום וכי יש ביכולתנו להגיב.

הכנה לפני השיעור:

לשיעור זה יתבקש המורה להכין מראש מאמרי ביקורת אקטואליים ו/או קריקטורות נגד מדינת ישראל/היהודים ממקומות שונים בעולם.
מאחר שעל המאמרים להיות רלוונטיים, לא צירפנו לכאן דוגמאות. את המאמרים יבחר המורה סמוך למועד השיעור.

מהלך השיעור:

פתיחה (5 דקות)

נתחיל בהקרנת [סרט](#) של נדב אייל. המורה יחליט אילו חלקים מתאימים לצפייה בכיתתו.
ניתן לעצור את הסרט בדקה 1:35 ולשאול:

אילו אמירות ומושגים השמיעו בסרטון זה בני הנוער בגרמניה בהקשר ליהודים?

- אף יהודי, כובע
  - "הסיפור" עם היטלר היה בעבר.
  - זקנים ארוכים, אפים גדולים
  - יש ליהודים השפעה בכל העולם.
  - אמריקה היא כמו מרינוטה של ישראל.
- מה מהנאמר בסרטון משותף למאפייני האנטישמיות הנאצית, כפי שנלמדו ביחידת הלימוד? האם יש היבטים שאינם מוכרים לנו מהעבר? מה הם?
המורה ישקול אם להמשיך לצפות בסרט או בחלקים ממנו.

דיון (10 דקות)

מה בין ביקורת לגיטימית על מדינת ישראל ובין אנטישמיות? האם כל ביקורת הנאמרת עלינו יכולה להיחשב כאנטישמיות?

האם נוכל לנסות ולקבוע תבחינים שיוכלו לסייע לנו בהבחנה זו?
לדוגמה:

האם הביקורת היא נגד "היהודים" או נגד אנשים ספציפיים
האם הביקורת היא עניינית: נגד חוק/מדיניות או לא עניינית?
האם יש שימוש בסטראוטיפים אנטישמיים (שולטים בכל הכסף...) או שיש הצגת נימוק ענייני ומבוסס?

לאחר הדיון הכיתתי נציג בפני הכיתה את מבחן "שלושת ה-D" של נתן שרנסקי.

מבחן שלושת ה-D לאנטישמיות

מבחן זה נועד להבדיל בין ביקורת לגיטימית על מדינת ישראל ובין אנטישמיות. שלושת ה-D מייצגים:

דה-לגיטימציה Delegitimization, [דמוניזציה](#) Demonization, [מוסר כפול](#) Double standards כלפי מדינת ישראל. כל אחד מהשלושה הוא רכיב באנטישמיות.

דה-לגיטימציה הוא מונח המתייחס להכחשה ולשלילה של זכותו של העם היהודי להגדרה עצמית.

לדוגמה: טיעונים האומרים שמדינת ישראל גזענית מעצם קיומה נחשבים לאנטישמיים.

[דמוניזציה](#) הוא מונח המתייחס לתיאור קבוצה מסוימת כרעה, מפלצתית, לא-אנושית או שטנית. לדוגמה:

תיאור היהודים כפוגעים באנושות וכאחראים לכל הרוע שבעולם; ייחוס כוונות השתלטות יהודית על התקשורת, הכלכלה, הממשלה או על מוסדות אחרים של החברה; סטראוטיפים הבאים לידי ביטוי בדיבור, כתיבה, צורות חזותיות ופעולות.

מוסר כפול הוא מונח המתייחס להפעלת מערכת עקרונות שונה, לקבוצות שונות הנמצאות במצבים דומים.

לדוגמה: אם בנושאים מסוימים אדם בוחר לבקר אך ורק את ישראל תוך התעלמות ממצבים דומים במדינות אחרות, הוא מפעיל מוסר כפול ביחסו לישראל. המבחן אומץ על ידי מחלקת המדינה של ארצות הברית.

עבודה בקבוצות (20 דקות):

שימו לב, לשיעור זה תתבקשו להכין מראש מאמרי ביקורת אקטואליים ו/או קריקטורות נגד מדינת ישראל/היהודים ממקומות שונים בעולם.

נבקש מאמרים רלוונטיים הסמוכים למועד השיעור, ולכן לא צירפנו דוגמאות.

נחלק את הכיתה לקבוצות בנות חמישה תלמידים. כל קבוצה תקבל קריקטורה/קטע ביקורת עכשווי על מדינת ישראל או על היהודים.

משימה א':

חברי הקבוצה יתבקשו לבחון על פי מבחן שלושת ה-D אם מדובר בביקורת לגיטימית או באנטישמיות, ולנמק את החלטתם.

משימה ב':

חברי הקבוצה יתבקשו להציג טיעון נגד מאמר הביקורת/הקריקטורה באופן שיבחרו (כתיבת טיעון/קריקטורה/זמרים וכו').

המורה ידגיש כי החשיבות במשימה זו היא במסר שהומר שאפשר להגיב ולפעול נגד ביטויים אנטישמיים. אם נתקלים באנטישמיות - יש מה לעשות. ניתן לדווח, לדייק, לכתוב מאמר תגובה וכו'.

אסיף (10 דקות):

הצגת תוצרים במליאה.

להרחבה ערך "[האנטישמיות החדשה](#)" בוויקיפדיה וכן [הסרטון](#) הבא⁷ תוך הדגשת סוף הסרט – מ7:15-8:28.

⁷ נראה כי הדובר ביקש לומר "אוהבים את השמים" כפי שנכתב בכתובית ולא כנאמר.

תגובת היהודים למדיניות הנאצית בשנים 1933-1939

הצעה 1:

מטרות:

1. מתן מקום וזמן להעלאת שאלות שעולות בנושא הנלמד ולהתייחסות אליהן
2. הצגת הקשר בין המדיניות הנאצית ובין תגובת היהודים
3. גילוי ענווה בעקבות הבנת מורכבות היסטורית

רקע למורה:

זה השיעור הראשון שניתנת בו הזדמנות לתלמידים לשוחח על מדיניות הנאצים ועל התמודדותם של יהודי גרמניה עם מאורעות שנות השלושים.

חשוב לקיים שיח על אודות האנטישמיות, על המדיניות הנאצית כלפי היהודים ועל ביצועה עד פרוץ מלחמת העולם השנייה.

מדובר בנושא מסקרן, מעורר שאלות, והוא זוכה בדרך כלל לקשב, לרצינות ולבגרות מצד התלמידים. אנו מניחים שפרק זה מעורר בתלמידים, כמו בנו, שאלות ומחשבות. חלקן נענו בפרק עצמו וחלקן נותרו פתוחות. נרצה לתת להן זמן, ואולי גם תשובות.

דגשים למורה:

1. חשוב לכוון את התלמידים לשאול רק על מה שהם למדו בפרקים עד כה. אין לשאול על נושאים שיילמדו בהמשך.
2. אנו מקווים שיעלו גם שאלות שאנחנו "המורים" לא חשבנו עליהן. חשוב להתייחס למה שנשאל, גם אם לא נוכל לענות על הכול בשיעור זה או בכלל. כדאי לאסוף את הבריסטולים ולהבהיר כי נלמד את השאלות וננסה לתת מענה בהמשך הלימוד גם לשאלות נוספות.

מהלך השיעור:

פתיחה (10 דקות)

הציוד הנדרש:

בריסטולים גדולים, מצבעים (טושים)

צורת הישיבה: נאחד את כל השולחנות למלבן אחד שניתן להסתובב סביבו. לחילופין, בייחוד אם הכיתה גדולה, נחלק את התלמידים לקבוצות עבודה. נניח במרכז השולחן 3-4 בריסטולים גדולים וטושים. כל תלמיד יוזמן לכתוב שאלה/ תובנה/ מחשבה בעקבות הלימוד המקוון. לאחר מכן יסתובבו התלמידים בין השאלות, יענו ויגיבו לשאלות תלמידים אחרים. אין לדבר במהלך הפעילות; רק לכתוב. באופן זה מתקיים דיון שבו כולם רואים הכול בו זמנית. מוצע כי גם המורה יהיה שותף לכתובה: יערער, יתמוך, יוסיף סימני שאלה וכו'. לאחר מכן נציג את הבריסטולים במליאה ונראה אילו שאלות מעניינות את הכיתה. מטבע הדברים לא נוכל להתייחס במסגרת זו לכל השאלות שיכולות לעלות. ניעזר בניסיונו החינוכי ונבקש להתמקד בשאלת תגובתם של יהודי גרמניה למדיניות הנאצית, ובמיוחד בשאלת ההתמודדות עם התוכחה הסמויה והפליאה: מדוע הם לא ברחו?⁸

שיח פתוח בעקבות המשימה (5 דקות)

זה הזמן לתת ביטוי חופשי למחשבות ולדעות, כולל לאפשרות ביקורת על עצם הישארותם של יהודי גרמניה בארצם.

לאחר דיון זה ייערך מעין חוזה - הסכמה באשר לכמה הנחות שבבסיסן ההבנה שאנחנו, תלמידים בני המאה ה-21, איננו יכולים לבחון את תגובותיהם של יהודי גרמניה על פי הידע שלנו על "סוף הסיפור"; עלינו לנסות להבין מה ידעו בשנים הללו; לנסות להבין במידת האפשר את ההיסטוריה מנקודת מבטם של מושאיה.

ה"חוזה" - שיוצג מיד - יהיה תקף גם לשאלות המשך - מדוע "הם" לא ברחו? מדוע "הם" לא מרדו? נבקש הסכמה על העקרונות האלה (מעין חוזה):

1. "אל תדון את חברך עד שתגיע למקומו."
2. כדי ללמוד היסטוריה צריך להתעלם מכל מה שאנחנו יודעים. אנחנו צריכים לבחון את ההחלטות מנקודת מבטו של בן התקופה ולא מנקודת מבטנו (אנחנו יודעים את ה"סוף").
3. אנחנו כציבור לא היינו נוהגים אחרת באופן מהותי. מתוך אמון ואמונה כי האנשים באותה עת לא היו פחות חכמים מאיתנו, סביר להניח שההתנהלות שלהם הייתה הגיונית וסבירה לאותה סיטואציה, ושכך כנראה היינו גם אנחנו כחברה נוהגים, אם היינו בנקודת הזמן והמקום שלהם.

דיון (20 דקות)

בואו ננסה לבחון עכשיו מדוע רוב יהודי גרמניה לא היגרו עם עלייתו של היטלר לשלטון בשנת 1933.

מי היו יהודי גרמניה, מה הם ידעו ועל סמך מה הם קיבלו החלטות?

הצגת שקף 1 מתוך המצגת המלווה

למה לא כל יהודי גרמניה עזבו אותה עם עלייתו של היטלר ב-1933?

הרי השערים היו פתוחים וניתן לברוח מגרמניה.

נצפה לתשובות האלה:

1. היהודים התגוררו בגרמניה עוד מימי בית שני.
2. השתלבותם של היהודים בקהילה הייתה מלאה; מבחינתם גרמניה היא המולדת.
3. השלטון אינו יציב: היטלר לא יחזיק מעמד בשלטון ואנחנו נישאר.

⁸ אנו מניחים ששאלה זו תעלה בווריאציות שונות.

מינהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה בחמ"ד

4. פוגרומים היו גם בעבר. נתמודד.
  5. יש אנטישמיות גם בארצות אחרות ופוגרומים היו תמיד (פולין ורוסיה: "סופות בנגב", "פרעות קישינב", גזירות כלכליות ועוד. קהילות ישראל בתקופות השונות ידעו תקופות קשות. לא היה ברור שיש משהו יוצא דופן משרשרת הפוגרומים שאנו מכירים. זה הסיפור של העם היהודי במאות שנות היסטוריה).
  6. היה חרם לא מוצלח שנמשך יום אחד וכמה חוקים שניתן להתגבר עליהם. למשל: "החוק להשבת הפקידות המקצועית על כנה" שהביא לפיטורי יהודים הוציא מן הכלל בני משפחה של לוחמי מלחמת העולם הראשונה. כשפוטרו מורים הם עברו לבתי ספר יהודיים וכו'.
  7. יש "מס בריחה" גבוה הנגבה מיהודים שעוזבים את גרמניה.
  8. קשיי הגירה ושפה. (אין דומה מרצה באוניברסיטה נטול מחויבות משפחתית היודע שפות ויכול למצוא עבודה בארצות אחרות, לבעל מפעל גרמני, דובר גרמנית בלבד ועליו לדאוג להוריו מבוגרים ולהמשך שגרת לימודיהם של ילדיו).
- 37,000 מיהודי גרמניה בחרו להגר בשנת עלייתו של היטלר לשלטון (מתוך כחצי מיליון יהודים).
מה מתרחש בשנת 1934?
אין שינוי מהותי.
גם אם המצב אינו אידיאלי "אפשר לחיות" עם השלטון הנאצי.
ובשנת 1935?
חוקי נירנברג.
גרף ההגירה השנתי מלמד אותנו כי ההתייחסות לחוקים אלו מינורית יחסית. הייתה עלייה במספר המהגרים בספטמבר - מועד החקיקה - אך היא התמתנה בהמשך השנה. יתרה מזאת, חלק מהיהודים שהיגרו ב-1933 חוזרים לגרמניה!
ובשנת 1936?
אולימפיאדת ברלין. היחס ליהודים מתמתן.
מה אנחנו יכולים ללמוד?
מה מבינים / יודעים יהודי גרמניה עד 1938?
המדיניות הנאצית אינה עקבית ואינה ליניארית.
החלטה על עזיבת ארץ מולדת הכרוכה בשינוי שפה, תעסוקה וחברים, אינה קלה כלל עיקר.
רוב יהודי גרמניה מעריכים שאפשר להמשיך להתגורר בגרמניה.
הצגת שקף 2 מתוך המצגת המלווה
מדוע מרבית יהודי גרמניה לא היגרו עד 1938?
לקראת סיכום הדיון:
ב-1938 ברור לכולם שהמציאות משתנה... מה שמתרחש אינו דומה לאנטישמיות ש"הכרנו" עד כה.
נזכיר בקצרה את המתרחש בשנה זו – "שנת המפנה".
"המוזיקה" משתנה.
  1. גירוש זבונשין
  2. ליל הבדולח
  3. מחנות ריכוז
  4. אריזציה

5. מדיניות נאצית עקבית
6. משלטון נאצי יציב
7. הבנה כי יש להגר בכל מחיר
8. קשיי הגירה - ארצות רבות סוגרות שעריהן בפני יהודים
9. יהודים מגיעים לכל מקום, כולל שנחאי, ברזיל, מקסיקו; עליית הנוער (מי שיכול לעזוב, לא נשאר בגרמניה בדרך כלל).

סיכום ואסיף (10 דקות)

ניתן להקריא אחד משני הקטעים הבאים:

"מסתבר, כי גם לאחר 1933 לא עמדו יהודי גרמניה על ייחודה של הסכנה שנשקפה להם מן המשטר הנאצי. עד שלב מאוחר מאוד – נובמבר 1938 – סברו חלקם כי הסכנות המאיימות עליהם אינן מצדיקות את נטילת הסיכונים הכרוכים בהגירה אל ארץ חדשה, לעתים בלתי נודעת, ובאיבוד חלק הארי של הונם. לפיכך נמנעו מהגירה... הייתה תקווה כי המשטר הנאצי יתמוטט בעתיד הקרוב, או שיחסו ליהודים ישתנה לטובה. הקשר התרבותי-הרגשי העמוק אל המולדת הגרמנית שהעניקה ליהודים שוויון זכויות מלא היה קשה לניתוק. העלות הגבוהה של ההגירה, שאף הלכה וגדלה ככל שנקפו החודשים והשנים, ובעיקר ההנחה – שהייתה לה עד 1938 אחיזה מסוימת במציאות – כי המדיניות האנטי יהודית לא תוביל לנישול מוחלט של היהודים מחיי הכלכלה בגרמניה. דפוסי ההגירה של יהודי גרמניה בשנים 1933-1938 מראים, כי המדיניות הגרמנית בשאלת פתרון "הבעיה היהודית" באמצעות הגירה הצטיירה בעיני היהודים, במידה רבה של צדק, כמדיניות מלאת סתירות וחסרת

כיוון ברור ועקבי..." (דפוסי ההגירה של יהודי גרמניה 1933-1938 דורון נידרלנד, בשביל הזיכרון, גיליון 30)

"לעתים נדמה לנו שהתגובה המתבקשת מיהודי גרמניה עם עליית היטלר לשלטון היתה להימלט אל מחוץ לגבולות גרמניה כל עוד יכלו. הישארותם בארץ שהתייחסה אליהם באופן כה ברוטלי נדמית בעינינו כהדחקה קשה של המציאות בה חיו. אולם מן הראוי לזכור כי אנו, בני התקופה שאחרי השואה, יודעים את

סופו הטראגי של הסיפור ההיסטורי שתחילתו בשנות השלושים בגרמניה. מלבד זאת, אנו נולדנו לתוך עולם שהשואה קרי השמדתם המתועשת של שישה מיליוני אנשים, נשים וילדים חפים מפשע רק מכיוון שהיו יהודים, היא אירוע היסטורי שהתרחש. אולם עבור יהודי גרמניה אירוע שכזה היה אירוע דימוני וחסר כל היגיון. הם לא ידעו את סוף הסיפור, ולא היו מסוגלים לדמיין לעצמם סוף כה טראגי, חסר תקדים ובלתימתקבל על הדעת. כאשר אנו לומדים את תגובתם של יהודי גרמניה למאורעות שנות השלושים, עלינו לזכור ולהפנים עובדה זו. מכאן נפנה לבחון את תגובות הקהילה היהודית בשנות השלושים בגרמניה תחת שלטון הנאצים" (תיק נושא: רדיפת היהודים בגרמניה הנאצית: 1933-1939, אתר יד ושם)

אסיף

סבב: מילה אחת, משפט או תובנה בעקבות השיעור.

להרחבה:

נידרלנד ד', דפוסי ההגירה של יהודי גרמניה 1933-1938. יד ושם. בתוך:

http://www.yadvashem.org/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%202229.pdf

הצעה 2: יהודי גרמניה בעת מבוכה ומשבר - תגובת יהודי גרמניה לעלייתו של היטלר

בשנות ה-30

מטרות:

1. מתן מקום וזמן לשאלות שעולות בנושא הנלמד והתייחסות אליהן
2. עיון במקורות ראשוניים
3. היכרות עם מגוון הדעות והאמונות של יהודי גרמניה באמצעות מקורות ראשוניים
4. גילוי ענווה בעקבות הבנת מורכבות היסטורית
5. הבנת המבוכה, חוסר האונים וחוסר המידע של יהודי גרמניה בראשית שלטון הנאצים

בשיעור זה נבחן כיצד התמודדו "בזמן אמת" קבוצות יהודיות שונות בגרמניה (ציונים/ אורתודוקסים/ מתבוללים וכו') עם עליית היטלר לשלטון.
הבחינה תיעשה דרך מכתבים שנכתבו לחברי הקהילה היהודית או לרשויות הגרמניות.
דרך זו מאפשרת לנו -

1. לא להתייחס ליהודי גרמניה כאל מקשה אחת ולהבין שגם שם היו דעות וכיווני מחשבה שונים (החל מ"יש להגר" ועד "להישאר במולדת").
2. לנסות להבין מה הבינו יהודי גרמניה "בזמן אמת".

פתיחה (5 דקות)

נציג את נושא השיעור "יהודי גרמניה בזמן מבוכה ומשבר - תגובת יהודי גרמניה לעלייתו של היטלר בשנות

ה-30" ונבקש מהתלמידים לשער מה "נגלה" בקריאת המקורות.

עבודה בקבוצות (25 דקות)

הציוד הנדרש:

דפי עבודה מודפסים

פתקי ממו

נחלק את הכיתה לקבוצות של 3-5 תלמידים.

כל קבוצה תקבל מקור אחר, תענה על השאלות בכתב בדף המצורף ותכתוב בפתק ממו השלמה למשפט:

"על פי קטע זה היו יהודים שהאמינו ש..."

את פתקי הממו נדביק על הלוח.

לאחר הגשת פתק הממו תקבל הקבוצה מקור נוסף.

דגשים למורה

1. משך הזמן לעבודה בקבוצות עם המקורות לא יעלה על 23 דקות מאחר שחשוב להשאיר לפחות

רבע שעה לדיון ולסיכום.

2. ההנחה היא שכל קבוצה תספיק לעבד בין שניים לשלושה מקורות שונים.

3. כדאי לצלם מספיק עותקים ממגוון המקורות.

המקורות מציגים עמדה / הנחת יסוד של הכותבים אותם.

מינהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה בחמ"ד

את כל המקורות כתבו יהודי גרמניה בראשית שלטונו של היטלר :
חלקם יועדו ליהודים ("מקורות פנימיים") וחלקם לפקידים גרמנים בכירים ("מקורות חוץ").

כל המקורות לקוחים מתוך :
"השוואה בתיעוד - מבחר תעודות על חורבן יהודי גרמניה ואוסטריה פולין וברית המועצות".
עורכים : יצחק ארד, ישראל גוטמן ואברהם מרגליות. יד ושם. ירושלים תשל"ח.

סיכום ועיבוד המקורות (15 דקות)

את פתקי הממו השונים נדביק על לוח / קיר באופן שכל התלמידים יראו את פתקי הממו של כולם.
נבקש מהתלמידים לקרוא את פתקי הממו של הקבוצות האחרות.
אנו מניחים שנראה התייחסות כדוגמת :

על פי הקטע -

היו יהודים בגרמניה שהאמינו שיש להגיע להבנות עם השלטון הנאצי.
היו יהודים בגרמניה שהיו מבולבלים.
היו יהודים בגרמניה שהרגישו שייכות לעם הגרמני.
היו יהודים בגרמניה שחשו נבוכים.
היו יהודים בגרמניה שסייעו איש לרעהו.
היו יהודים בגרמניה שהיגרו.
היו יהודים בגרמניה שהעריכו כי מדובר בסכנה גדולה.

סיכום

ראינו שנשמעו קולות רבים ומגוונים בקרב יהודי גרמניה.
לא "כל יהודי גרמניה" חשבו/העריכו ש...
בקרב יהדות גרמניה היו קהילות שונות (כפי שהחברה הישראלית היום מכילה קבוצות שונות) :
אורתודוקסים ומתבוללים, ציונים, צעירים ומבוגרים, אופטימים ופסימים, ועוד ועוד.
ראינו את המבוכה את חוסר ההבנה ש"חוקי המשחק" השתנו .
בקשות שנראות לנו תמוהות בדיעבד נשמעו סבירות במועד שבו נכתבו.

לא פעם מבקשים מאיתנו שיעורי ההיסטוריה ענווה :
"אל תדון את חברך עד שתגיע למקומו."
כדי ללמוד היסטוריה צריך להתעלם ממה שאנחנו יודעים. אנחנו צריכים לבחון את ההחלטות מנקודת מבטו של בן התקופה ולא מנקודת מבטנו (אנחנו יודעים את ה"סוף").
סביר כי אנחנו כציבור לא היינו נוהגים אחרת באופן מהותי. עלינו להאמין כי האנשים באותה עת לא היו פחות חכמים מאיתנו, וסביר להניח שההתנהלות שלהם הייתה הגיונית וסבירה לאותה סיטואציה, ושכך כנראה היינו גם אנחנו נוהגים לו היינו בנקודת הזמן והמקום שלהם.

אפשר לסיים בקטע זה :
לעתים נדמה לנו שהתגובה המתבקשת מיהודי גרמניה עם עליית היטלר לשלטון היתה להימלט אל מחוץ

מינהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה בחמ"ד

לגבולות גרמניה כל עוד יכלו. הישארותם בארץ שהתייחסה אליהם באופן כל ברוטלי נדמית בעינינו כהדחקה קשה של המציאות בה חיו. אולם מן הראוי לזכור כי אנו, בני התקופה שאחרי השואה, יודעים את

סופו הטראגי של הסיפור ההיסטורי שתחילתו בשנות השלושים בגרמניה. מלבד זאת, אנו נולדנו לתוך עולם שהשואה קרי השמדתם המתועשת של שישה מיליוני אנשים, נשים וילדים חפים מפשע רק מכיוון שהיו יהודים, היא אירוע היסטורי שהתרחש. אולם עבור יהודי גרמניה אירוע שכזה היה אירוע דימוני וחסר

כל הגיון. הם לא ידעו את סוף הסיפור, ולא היו מסוגלים לדמיין לעצמם סוף כה טראגי, חסר תקדים ובלתי

מתקבל על הדעת. כאשר אנו לומדים את תגובתם של יהודי גרמניה למאורעות שנות השלושים, עלינו לזכור ולהפנים עובדה זו. מכאן נפנה לבחון את תגובות הקהילה היהודית בשנות השלושים בגרמניה תחת שלטון הנאצים. (מתוך "תיק נושא: רדיפת היהודים בגרמניה הנאצית: 1933-1939", אתר יד ושם).

מורה שמעוניין להרחיב יוכל להיעזר בכתבה זו:

<https://news.walla.co.il/item/1179029>

מקורות:

1. [קטע אחד- שאוהו בגאון את התלאי הצהוב.](#)
2. [קטע שני - מצב יהודי גרמניה בעיני אלפרד וינר](#)
3. [קטע שלישי - גילוי הדעת של הנציגות הארצית החדשה של היהודים הגרמנים](#)
4. [קטע רביעי - מתוך עצומה של ארגוני האורתודוקסיה העצמאית לקאנצלר הגרמני מ-4 באוקטובר 1933](#)
5. [קטע חמישי - הצעת הברית הארצית של חיילי החזית היהודים לשילוב היהודים המתבוללים ברייך הגרמני](#)

גורל היהודים במלחמת העולם השנייה

הצעה 1: מעגל שיח

מטרות:

1. מתן מרחב וזמן לעיבוד המידע
2. יצירת אקלים רגשי המתאים לשיח כיתתי - לשיתוף רגשות ומחשבות

מהלך השיעור

פתיחה (15 דקות)

כל תלמיד יקבל ארבעה דפי ממו בצבעים שונים.

המורה ישאל את השאלות שלהלן (לכל שאלה יהיה צבע משלה).

1. מה לא ידעת והתחדש לך במהלך השיעורים המקוונים?
2. אילו תחושות/רגשות התעוררו בך במהלך הלימוד?
3. איזו שאלה היית רוצה לשאול בעקבות השיעורים המקוונים?
4. האם יש לך תובנה או מחשבה הנוגעת לחינוך היום? אם כן, איזו?

יש לשאול כל שאלה בנפרד, לתת זמן לכתיבה, ורק לאחר מכן לעבור לשאלה הבאה.

דיון ואסיף (30 דקות)

בכיתות קטנות כדאי לנהל מעגל אחד ולשמוע את כל תלמידי הכיתה.

מומלץ לערוך סבב על כל שאלה בנפרד. דהיינו קודם כול לערוך סבב תשובות על השאלה הראשונה

ולאסוף את כל המידע שהתחדש לנו. הסבב השני יעסוק ברגשות; בשלישי יציגו התלמידים את השאלות שכתבו, וברביעי - יעלו תובנות.

(השאלה הרביעית מהווה אסיף לשיעור זה).

בכיתות גדולות מוצע לחלק את הכיתה לקבוצות בנות 4-5 תלמידים.

כל קבוצה דנה בכל השאלות.

בשלב הבא תתכנס המליאה - מעגל אסיף. כל קבוצה תבחר שאלה אחת ותדבר עליה.

הצעה 2: עיבוד רגשי

מטרות:

1. מתן מרחב וזמן לעיבוד המידע
2. יצירת אקלים רגשי המתאים לשיח כיתתי - לשיתוף רגשות ומחשבות

מהלך השיעור:

הכנה לקראת השיעור:

המורה יביא דפים לבנים וצבעים.

המורה יקרין על הלוח את הרגשות והצבעים במהלך השיעור. אין חשיבות לצבע מסוים עבור רגש כלשהו. להלן **הצעה** (אפשר כמובן להוסיף רגשות ולבחור עבורם צבע).

תקווה - צהוב

חמלה - ירוק

שנאה - אפור

בושה - כחול

השפלה - טורקיז

כעס - תכלת

חוסר אונים – ורוד בהיר

בלבול - אדום

אמונה – סגול

אופטימיות - צהוב חרדל

דאגה - חום

תסכול - ירוק בהיר

מחויבות – סגול בהיר

נדיבות - כתום

אדישות - שחור

אשמה - בז'

ענווה – ורוד כהה

זעם - כחול כהה

פחד - ירוק זית

ייאוש - בורדו

המטרה של "מפת הרגשות" היא ליצור שפה כיתתית אחידה.

פתיחה (15 דקות)

המורה יבקש מהתלמידים לחשוב על רגשות העולים בעקבות לימוד השיעורים המקוונים. יש לתת זמן למחשבה.

המורה יבקש להביע את הרגשות הללו בציור בהתאם ל"מפת הרגשות" הנ"ל.

יש להקצות כעשרים דקות למחשבה ולציור.

מינהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה בחמ"ד

רצוי להאריך את הזמן עבור קבוצות שזקוקות לכך (קורה שתלמידים מתנגדים בתחילה לצייר, ונדרש להם זמן "להפשיר").

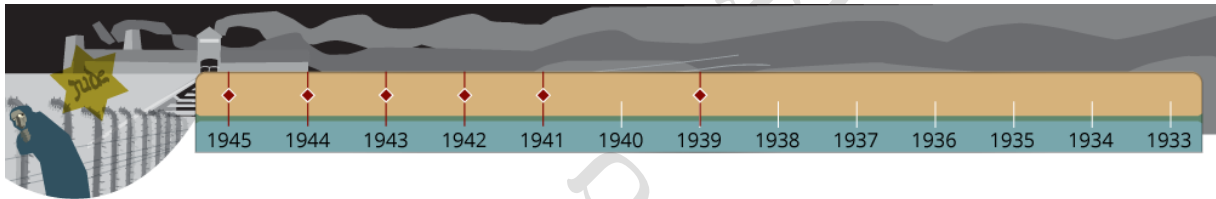
דיון (25 דקות)

תלמידים המעוניינים בכך יציגו את עבודתם ויתארו את תהליך היצירה.

אסיף (5 דקות)

תוצג שאלה וכל תלמיד יענה עליה בסבב:

מה למרות כל מסכת הכאב והרוע יכול לתת לנו כוח? ציינו נקודה אחת הנותנת לנו כוח.
הערה: את האסיף אפשר לקיים גם במעגל - התלמידים נותנים יד זה לזה. כל תלמיד אומר מילה בתורו, לוחץ את ידו של חברו, והתור עובר הלאה עד לסגירת המעגל.

הצעה 3: מחשבות על הנצחה

שיעור אחד עם אפשרות לשיעור המשך בנושא זה.

מורה המעוניין לייחד להצעה זו שני שיעורים (רצוי לא ברצף) יכול להוסיף למערך שיעור זה גם חלק נוסף - יישום ובניית מיצג. התלמידים יביאו את החומרים הדרושים לבניית המיצג ויבנו אותו. בהמשך אפשר להציג בבית הספר מיצגי זיכרון פרי עבודת התלמידים.

מטרות:

1. מתן מרחב וזמן לעיבוד המידע
2. יצירת אקלים רגשי המתאים לשיח כיתתי - לשיתוף רגשות ומחשבות

מהלך השיעור:

הכנה לקראת השיעור

המורה יביא צבעים ובריסטולים גדולים ליצירת הכרזה.

פתיחה (10 דקות):

ייערך סבב: כל תלמיד יציג פרט ידע אחד שהתחדש לו במהלך השיעורים המקוונים (מידע עובדתי; לא רגשות או מחשבות).
המורה יכתוב את המשפטים על הלוח.

דיון (20 דקות):

עבודה בקבוצות בנות 4-5 תלמידים: גיבוש מיצג זיכרון - מחשבות על הנצחה

שישה מיליון יהודים נרצחו בשואה.

חייהם נגדעו באחת.

מיתותיהם אכזריות ומשונות.

צוואות כתובות - כמעט אין.

70 שנה עברו מאז, ואנחנו כאן, במדינה יהודית ריבונית.

איך ראוי להנציח את הנספים?

נבקש מהתלמידים לחשוב על בניית מיצג פיזי או על יצירת כרזה להנצחת היהודים שנספו בשואה.

נציג לתלמידים שאלות לחשיבה ולתכנון:

אילו ערכים תרצו להביא לידי ביטוי במיצג?

מאילו חומרים הוא יהיה בנוי?

כיצד ייראה המיצג?

אילו שאלות הוא עשוי לעורר?

קישור לקובץ עם **תמונות של מונומנטים** שנבנו לשלם הנצחת השואה.

הערה למורה:

שקלו האם הצגת המונומנטים מתאימה להצגה בכיתה,

ואם כן, באיזה שלב בשיעור כדאי להציג אותה.

יש לקחת בחשבון שהצגתה יכולה לתרום רעיונות, ועם זאת מטרת השיעור הזה לתת זמן לחשיבה

חופשית - אישית וקבוצתית. חשיפת המצגת בשלב מוקדם עלולה לחסום חשיבה יצירתית. לכן מומלץ

להציג את המצגת רק לאחר שלב העבודה הראשוני.

מינהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה בחמ"ד

אסיף (15 דקות)

נבקש מהתלמידים להציג תכנון ראשוני.
מורה הסבור שכיתתו תתקשה ליצור משהו מקורי יוכל להציג לתלמידים תצלומי מונומנטים או מיצגים המנציחים את השואה, ולחילופין פרויקטים לא פלסטיים של הנצחה. המורה יעלה שאלות: מה מדבר אליכם? מה נראה לכם מכבד וראוי? האם יש, חלילה, מיצג שיש בו זילות של השואה? מרכז "יד ושם" עורך מדי שנה תחרות לבחירת הכרזה לשנה הנוכחית. כדאי לעיין [בקישור](#).

שיעור המשך (45 דקות)

כל קבוצה תציג את תכנון המיצג שלה ותדבר על הערכים העומדים בבסיסו.
לסיכום ניתן לשאול על הקשר בין חלק א' (איסוף המידע) לחלק ב' (תכנון המיצג).
לא ניתן להנציח ללא ידע.
לא ניתן לזכור ללא הבנת האירועים.
לימוד השואה ופרטיה הוא חלק מההנצחה.

התמודדות היהודים בשואה

הצעה:

מטרה:

התלמידים יבינו כי היהודים עשו ככל יכולתם על מנת לחיות ולשמור על צלם אנוש במציאות החיים שנכפתה עליהם.

הכנה

מצורפים קטעי מקור. לקראת השיעור נחלק אותם לתלמידים. לחילופין, אפשר לפזר אותם על רצפת הכיתה או להדביקם על הקירות. מומלץ לסדר את כיסאות הכיתה במעגל (אין צורך בשולחנות). מומלץ לקבל את התלמידים כאשר הכיתה כבר מסודרת כך, וברקע מושמע שיר מתאים. לדוגמה: "פונאר".

יש בשיר אמונה בטוב שיגיע וכן קריאה לנקמה.

<https://www.youtube.com/watch?v=pLBqZSRM8Y>

הצעה אחרת: המנון הנוער היהודי בגטו וילנא (המופיע גם במקור מספר 11)

<https://www.zemereshet.co.il/song.asp?id=42>

הערות:

1. ניתן להוסיף/להוריד מקורות על פי שיקול דעת המורה.
2. לחלק מהמקורות יש ברקוד המוביל לסרטון/לשיר.
3. חלק מהמקורות הופיעו ביחידה המקוונת. בשיעור זה יש אפשרות לעבד מקורות אלו בשיח.
4. בכיתות קטנות אפשר לקיים את כל השיח במליאה. את ההנחיה יוביל המורה. בכיתות גדולות יותר יש חלוקה לזוגות ואסיף משותף (ראו להלן).

פתיח – (10 דקות):

נבקש מהתלמידים להסתובב דקות מספר בחלל הכיתה ולבחור תמונה/ שיר/מסמך המבטא בעיניהם התמודדות.

מינהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה בחמ"ד

מהלך השיעור – (15 דקות)

בזוגות במעגל: כל תלמיד ישוחח עם חברו על המקור שבחר.
בכיתות קטנות, כאמור, ניתן לקיים שיח זה במליאה.
נחלק לתלמידים כרטיס ובו השאלות האלה:
איזה ידע היסטורי יש לי על המקור או על מה שמופיע בו? מה עוד הייתי רוצה ללמוד?
מה במקור נגע ללבי? מדוע בחרתי במקור זה?
על איזו שורה בשיר או על איזה משפט בקטע/ פריט בתמונה ארצה לדבר?
מה הייתי רוצה לומר למחבר הקטע?
מדוע תמונה זו מביעה התמודדות בעיניי?

דיון – (15 דקות):

לאחר השיח בזוגות נשאל:
מה הם הערכים/תכונות הנפש שבאו לידי ביטוי במקור? (אמונה/כוח
רצון/חמלה/סולידריות/נקמה/תקווה/
רצון לשמור על שגרה/אמונה כי הטובים ינצחו בסופו של דבר וכו')
כל תלמיד יתבקש לענות בכמה מילים. המורה יכתוב אותן על הלוח.
הערה: מצורף קובץ "סל הכוחות". ניתן להקרין על גבי הלוח ולכתוב את "הכוחות" שהתלמידים
מציינים.
יש חשיבות לכתיבת הכוחות ולהצגה ויזואלית שלהם.

אסיף – (5 דקות)

נסיים את השיעור בהתבוננות ב"לוח הכוחות" ובהבנה כי היהודים התמודדו ככל שיכלו במציאות הנתונה.
התמודדות היא בחירה:
הרי אפשר לקבל את הדין ולומר: זה הגורל... אין מה לעשות ואפשר גם אחרת. אנחנו רואים כי גם
במציאות הנוראה של השואה ניסו יהודים להתמודד, לבחור, לחיות, לשמור על צלם אנוש - כי באדם
אאמין.

אפשר לסיים בהקראת קטע מספרו של ויקטור פראנקל "האדם מחפש משמעות":
"ניסיון חיי המחנה מורה לנו, כי יש בידי האדם חופש בחירת פעולה. מצויות דוגמאות רבות, מהן דוגמאות
שיש בהן מיסוד הגבורה, המוכיחות לנו, כי אפשר היה לגבור על האפתייה, לדכא את הרגיזות. אדם מסוגל
לשמור על שארית של חירות רוחנית, של עצמאות המחשבה, אף בתנאים נוראים אלה של עקה נפשית
וגופנית.

אנחנו שהיינו במחנות ריכוז, זוכרים את האנשים אשר היו עוברים בצריף לצריף כדי לעודד רוחם של
אחרים, כדי לפרוס להם מפרוסת לחםם האחרונה. אולי הם היו מעטים אך די בהם להוכיח, כי אפשר
ליטול

מן האדם את הכול חוץ מדבר אחד: את האחרונה שבחירויות אנוש - לבחור את עמדתו במערכת נסיבות
מסוימות, לבור את דרכו. ותמיד היו הזדמנויות לבחירה. יום יום, שעה שעה, נקראת לחתוך הכרעות,
הכרעות שקבעו, אם תיכנע או לא תיכנע לכוחות שאיימו לשלול ממך את עצם ישותך, את חירותך
הפנימית:

מינהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה בחמ"ד

שקבעו אם תהיה או לא תהיה כדור משחק בידי הנסיבות, אם תותר על חירותך ועל הדרת כבודך ותתגלגל

בדמות האסיר הטיפוסי. כשנתבונן מנקוד ראות זו אל תגובותיהם הנפשיות של אסירי מחנה ריכוז, על כורחנו יירא לנו לא רק כביטוי לתנאים פסיים וסוציולוגיים מסוימים. קיום תנאים שונים, כגון חוסר שינה,

מחסור במזון ולחצים נפשיים למיניהם, עלול להעלות את הרושם, שהאסירים מוכרחים היו להגיב בדרכים

מסוימות. ולא היא. בסופו של חשבון מתברר, כי האסיר נהפך למה שהיה מתוך הכרעה פנימית, ולא רק עקב השפעות המחנה. מכאן שביסודם של דברים יכול כל אדם אף בנסיבות אלה, להכריע בעצמו, מה הוא יהיה - מן הבחינה הנפשית והרוחנית גם יחד. יכול הוא לקיים את הדרת כבוד האדם שלו גם במחנה ריכוז. (פראנקל, ו'. (1970) האדם מחפש משמעות: ממחנות המוות אל האקזיסטנציאליזם. מבוא ללוגותרפיה. תל-אביב: דביר)

לחילופין, ניתן לסיים בקריאת קטע המקור שלפניכם.

מכתב לגיהנום / צבי המאירי

אל קצין ה-S.S. מפקדו שלעבר של מחנה אושוויץ בירקנאו. סוף סוף הגיע הזמן שתדע דברים אלה ממני, האסיר לשעבר מספר 19924 מאושוויץ. זה אני שהובלתי עם משפחתי כמו בהמות, בקרון של בהמות, בצפיפות שלא תתואר, במשך שני ימים ולילות אל המחנה שלך, מבלי שתינתן לי אפשרות לקבל מים או לצאת לעשות צרכים אפילו פעם אחת במשך כל הדרך. אפילו לשבת לא היה מקום. נקבע תור כדי שכמה מאיתנו יוכלו לשבת מדי פעם. זה אני שנגררתי מהקרון החוצה באכזריות כשהגענו למקום האיום ההוא. נפרדתי ממשפחתי, את רובם יותר לא ראיתי בחיים, הופשטתי עירום והובלתי תוך מכות בעדר של אנשים מושפלים עד עפר, כמוני, למיון. נבחרתי להמשיך לחיות לעת עתה ולסבול. אך רק זמנית, עד ניצול טיפת הלשד האחרונה שבי. זה אני שהולבשתי פיזימת פסים דקה ושתי נעלי עץ שמאליות, קועקע בי מספר ונזרקתי יחד עם כולם למכלאת ענק המכונה מחנה הצוענים. זה אני שהושפלתי בכל דרך אפשרית, הורעבתי ללא גבול וקיבלתי דייסה מסלק בהמות לא רחוף בתוך סיר לילה שנלקח מבין חפצי היהודים השדודים, יחד עם עוד תשעה אסירים, על מנת ללגום, לאכול בלי כף ומזלג, בתור, כשכל אחד לוטש עיניים רעבות לעבר חברו לראות כמה הוא אוכל. זה אני שקיבלתי חמש עשרה מלקות בכבל חשמלי עבה כשניסיתי לקחת קליפה של תפוח אדמה מהאשפה של מטבח ה-S.S. זה אני שעבד בפרך במשך שש עשרה שעות במכרה של מלח תמורת 161 גרם לחם וחצי ליטר נוזלים ביום. זה אני שקפצתי, רצתי והשתטחתי לפי הדרשה והשיגיון של הקצין התורן שערך את הסלקציות לחיים או למוות מדי פעם. קנה המידה לחיים היה מרחק הקפיצה ומהירות הריצה ובכל זאת נשארתי בחיים ולא מתי, למרות שלא פעם עלתה בי המחשבה להפסיק את המאמץ ולעשות לזה סוף. הנה כעת קטע מהעיתון שהופיע השבוע בישראל: "חברי משלחת המונה חמישים בני נוער מהתנועה הקיבוצית המאוחדת, הניחו זר והניפו את דגל ישראל. בתום הטקס אמרו הנערים קדיש ושרו את התקווה!" אתה יודע איפה? באושוויץ! רציתי שתדע שנערה אחת מהמשלחת, הינה הנכדה שלי, של אסיר לשעבר מאושוויץ. עברו מאז 42 שנים ואני כל הזמן הזה לא יכולתי להתגבר על התחושה שייסרה אותי: למה לא התקוממתי? התביישתי בפני הבנים שלי וכמעט שלא סיפרתי להם על הקורות אותי שם, בפלנטה האחרת, מפני שנתתי שיובילוני כצאן לטבח. והנה דווקא הנכדים שלי, כולם תוצרת ישראל, עזרו לי להבין. אני כן התקוממתי, כן לחמתי בכם, מפני שרציתם שאמות שם, שתוכלו לפזר את האפר שלי יחד עם אפרם של המיליונים הרבים בשדות אושוויץ.

מינהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה בחמ"ד

אבל אני לא נכנעתי לכם. ועכשיו יש המשך ועתיד. נכדתי עברה בשערים המקוללים של אושוויץ, נערה גאה, חברת המשלחת מישראל תחת דגל ישראל, ושם בגיא ההריגה שרו את ההמנון של מדינת ישראל. ובכן לא הלכתי כצאן לטבח, אלא נאבקתי, מרדתי והמשכתי. על כן הייתה מלחמה בינינו ואני זה שניצחתי.

סמלי הניצחון שלי - נכדיי.

על החתום: צבי המאירי

סבא של שגית מהמשלחת

חבר קיבוץ מישראל - מדינת היהודים

[הנוער העובד והלומד, אסופת קטעים ליום השואה ויום הזיכרון, 2117](#)

הפיקוח על היסטוריה בחמ"ד

מינהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה בחמ"ד

חטיבה שלישית: מיישוב למדינה

סוגיות בישוב החדש – בין מסורת לחידוש

הצעה 1:

מטרות:

- הבנת האתגרים ההלכתיים החדשים שניצבים בפנינו בעקבות תקומת ישראל
- השוואה והבנת הרלוונטיות לימינו - מפולמוסי העבר לאתגרי ההווה

מהלך השיעור (20 דקות)

שתי סוגיות עולות לדיון בהצעה זו:

1. עיסוק בסוגיות הלכתיות שהתעוררו בעקבות תקומת ישראל
2. דיון בשאלה: עם מי צריך לקיים בימינו מסע היכרות (או: עם מי צריך לקשור קשר ולבנות גשר)? אפשר לבחור סוגיה אחת בלבד ולדון רק בה לעומק או לדון בשתי הסוגיות.

המורה יחלק את הכיתה לקבוצות של חמישה תלמידים. כל קבוצה תקבל סוגיה ותדון בה. לאחר מכן יציגו הקבוצות את התוצרים במליאה.

סוגיה מס' 1 - קובץ להדפסה

מהי "שמיטה" בימינו?

במשך אלפיים שנות גלות נמנע מאיתנו לקיים את מצוות השמיטה. למדנו עליה אך לא יכולנו לקיימה. למדנו על "פולמוס השמיטה" בהקשר לעלייה הראשונה - פגשנו את הדיון ההלכתי שבא לברר כיצד להתמודד עם מצווה זו.

לקראת שנת השמיטה בתרמ"ט, עם חידוש ההתיישבות החקלאית בארץ ישראל, התעורר ויכוח ביישוב היהודי בארץ ישראל בשאלה אם להשבית את העבודה בשדות עם תחילתה של שנת השמיטה, כפי שצוינו בתורה.

מה היו הנימוקים ההלכתיים של התומכים בעיבוד האדמה בשנת השמיטה ושל המתנגדים לעיבודה? ראינו שזו הפעם הראשונה מאז שיצאנו לגלות שהתקיים דיון הלכתי ממשי בנושא זה.

כעת חשבו: מהי "שמיטה" היום?

מינהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה בחמ"ד

ובמילים אחרות: באילו תחומים נוספים מתעוררות בעיות הלכתיות שלא היו מתעוררות אלמלא זכינו לשוב לארצנו או אלמלא זכינו לעצמאות בארצנו...

באילו עוד סוגיות עולות שאלות הלכתיות בימינו בעקבות תקומת ישראל?
למשל: הלכות צבא, שמירת שבת בפרהסיה, מתח בין הלכה לחקיקה והלכות יום העצמאות.
בחרו סוגיה אחת, נסחו את הדיון ההלכתי ואת העמדות השונות לפי ההנחיות הבאות:

1. ציינו את הסוגיה שבחרתם
2. ענו מדוע נדרש בימינו דיון בסוגיה זו?
3. הציעו שני פתרונות והצמידו לכל אחד מהם נימוק הלכתי היעזרו במכשירי קצה.

הערה חשובה: השאלה כאן הדגישה בחירה בנושא חדש שהתעורר בעקבות הקמת המדינה. כלומר אין הכוונה לשאלות הלכתיות שיש בהן התמודדות של ההלכה עם הטכנולוגיה (כגון מעליות שבת והפריות), אלא להתמודדות עם סוגיות שהחיים במדינה יהודית עצמאית מעוררים, כגון שמירת השבת בבתי חולים, גיוס לצה"ל ושנת שמיטה.

מקורות להרחבה:

- [קונטרס הוויכוח - הרב נריה זצ"ל](#)
- [ארונובסקי דוד וספיר גדעון: "עמדת פוסקי ההלכה בעניין פעולתם של כוחות הביטחון והשירותים החיוניים בשבת"](#)
- [מערך עם מקורות רלוונטיים על הקמת הצבא בימי תש"ח והרב גורן](#)

ניתן לחלק את הקבוצות כך שכל קבוצה תעסוק בנושא אחר:
שמירת שבת בצבא, בתי חולים, שמירת שבת בפרהסיה, חקיקה שאינה על פי ההלכה, הלכות יום העצמאות ועוד.

סוגיה מס' 2 - קובץ להדפסה

מסע המושבות בימינו - לאן?

בשנת 1913 יצא הרב קוק בראש משלחת של חשובי הרבנים בארץ ישראל. הצטרפו למסע הרב זוננפלד, מראשי העדה החרדית, והרבנים הורביץ, ידלר וחרל"פ.
במשך חודש ביקרו הרבנים בעשרות יישובים של אנשי העלייה הראשונה והשנייה.

שאלו את התלמידים:

1. מדוע רצו הרבנים לבקר במושבות?
2. מה לדעתכם הייתה מטרת המסע?
3. האם לדעתכם אפשר לומר שהמסע היה מוצלח?

בקבוצות:

1. האם גם היום נחוץ מסע כזה?
2. אם התשובה חיובית, את מי חשוב וכדאי להכיר? אילו קבוצות באוכלוסייה נרצה לפגוש?
3. איזה מסע צריך לקיים היום בין קבוצות שונות בחברה הישראלית?

מינהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה בחמ"ד

4. גבשו מתווה ותארו בו : מי צריך לבוא למי? מה מטרת המסע? איך יש להתכונן למסע מעין זה? מה יהיו הקריטריונים להצלחה?

להלן שתי אפשרויות לשיקול המורה :

משימה מס' 1 :

כתבו מכתב פתיחה ובו אתם מבקשים להגיע לקבוצה שבחרתם בה. נמקו במכתב מדוע אתם מבקשים לבוא אליה ומה תרצו להשיג בכך?
הקפידו על הכללים של כתיבת מכתב. במכתב יופיעו :
תאריך (יצוין בראש המכתב) ;
פנייה אל הנמען ;
ציון הנושא הנדון (הנושא ומטרת המכתב) ;
גוף המכתב (הצגת נושא המכתב ומטרתו בשני משפטים ולאחריהם פירוט הנושא. אם מופיעים נושאי משנה, יחולק גוף המכתב לפסקאות ;
סיום (פסקה המציגה את בקשותיכם, את המלצותיכם או את מסקנותיכם) ;
חתימה (מילות ברכה כגון בברכה / כל טוב ושמות חברי הקבוצה).

משימה מס' 2

הכינו תוכנית למסע בן יום או יומיים. חשבו : את מי תפגשו? באילו מקומות תבקרו ומדוע? את מי תיקחו אתכם ולמה? באילו קשיים אתם עלולים להיתקל לדעתכם? כיצד כדאי להתכונן למסע מעין זה?

להרחבה :

[בין מסע הרבנים למסע בימינו](#)

במליאה (15 דקות)

כל קבוצה תתלה את התוצר שלה (מכתב, סיכום דיון הלכתי או תוכנית לטיול) במקום המיועד לכך בכיתה.
חברי הכיתה יוזמנו להתבונן במשך חמש דקות בתוצרים השונים.
לאחר מכן תציג כל קבוצה את הסוגיה ההלכתית הרלוונטית שבה עסקה, תקריא את המכתב ותסביר את בחירתה בקבוצה זו. לחילופין, תתאר את תכנון המסע ותסביר את השיקולים שהנחו בחירה זו.

סיכום ואסיף (10 דקות)

אותן הסוגיות שהעסיקו את החלוצים הדתיים הראשונים מעסיקות גם אותנו.
בני העלייה הראשונה עסקו במצוות השמיטה : איך לקיים שמיטה אחרי 2000 שנות גלות? גם היום אנחנו דנים בהיבטים השונים של קיום המצווה.
לאחר קום המדינה עלו שאלות נוספות : איך מקיימים צבא במדינה יהודית? מה היחס לשמירת שבת בפרהסיה? מה אומר המושג "מדינה יהודית"?
ונשאל גם על החברה הישראלית בימינו : מי ומי בקטבים? את מי צריך להכיר? אין הכוונה לפוסט בפייסבוק אלא ל"הליכה אל", להיכרות של ממש, להקשבה, להידברות, לפגישה פנים אל פנים.
אלה הן משימות דורנו.

אסיף**שיר ישראלי**

ביצוע: שלמה גרוניך

מילים: אהוד מנור

לחן: שלמה גרוניך

השלג שלך

והמטר שלי

הוואדי שלך

והנהר שלי

נפגשים סוף סוף

בחוף ישראלי

עם כל החלומות והגעגועים

עם כל הזיכרונות

הטובים והרעים

בשיר חדש ישן

שמאחה את הקרעים

הנה מה טוב

הנה מה טוב

ומה נעים.

במקצב יווני עם מבטא פולני...

בסלסול תימני עם כינור רומני...

מי אני? מי אני?

כן אני! אלי אלי!

שיר ישראלי.

העמק שלך

וההר שלי

היער שלך

והמדבר שלי

נפגשים סוף סוף

בנוף ישראלי

עם כל החלומות והגעגועים

עם כל הזיכרונות

הטובים והרעים

בשיר חדש ישן

שמאחה את הקרעים

הנה מה טוב

הנה מה טוב
ומה נעים.

במקצב יווני עם מבטא פולני...
בסלסול תימני עם כינור רומני...
מי אני? מי אני?
כן אני! אלי אלי!
שיר ישראלי.

ה-"למד" שלך
וה-"חית" שלי
ה-"עין" שלי
וה-"ריש" שלך
נפגשים סוף סוף
עם תוף ישראלי
עם כל החלומות והגעגועים
עם כל הזיכרונות
הטובים והרעים
בשיר חדש ישן
שמאחה את הקרעים
הנה מה טוב
הנה מה טוב
ומה נעים.

במקצב יווני עם מבטא פולני...
בסלסול תימני עם כינור רומני...
מי אני? מי אני?
כן אני! אלי אלי!
שיר ישראלי.

[קובץ להדפסה](#)

[קישור לשיר ביוטיוב](#)

הצעה 2: על ערכים ותמורות

רציונל:

העבודה בשיעורים המקוונים אפשרה לתלמידים לבחור ללמוד לעומק גם סוגיה אחת הקרובה ללבם. בשיעור הנוכחי יוכל כל תלמיד יוכל להעמיק בסוגיה ולבחון את מגמת השינוי ביישוב היהודי בארץ ישראל בתחומים נוספים. נבחן באמצעות טבלה את כל הסוגיות, הערכים והתמורות ונוכל לקבל ראייה רחבה וכוללת.

מטרה

בהינתן חמש סוגיות נבחן את ההבדלים בין הערכים ואת התמורות שהתחוללו בחברה היהודית בשנים 1860-1914.

מהלך השיעור

השיעור נחלק לשלושה חלקים ומתקיים במליאה כיתתית בהנחיית המורה.

חלק א' - עריכת השוואה (10 דקות)

במהלך הפרק למדנו על תמורות ועל מגמות חדשנות ביישוב היהודי בארץ ישראל החל מסוף המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20. כל תלמיד למד על סוגיה אחת על פי בחירתו.

נבקש מתלמידים להשלים את הטבלה הבאה בהתאם למה ש"התמחו" בלימוד המקוון⁹:

באופן זה נערוך חזרה על הנלמד בשיעורים המקוונים וכן נקבל תמונה רחבה, מאחר שכל תלמיד בחר להתמקד בסוגיה אחת¹⁰.

טבלה - חלק א' קובץ להדפסה

הקריטריון	כיצד היה מתאר את הדברים תושב הארץ שחי בשנת 1860?	כיצד היה מתאר את הדברים תושב הארץ שחי בשנת 1914?
שפה מדוברת		
חינוך- מה למדתי בבית הספר		
הרכב האוכלוסייה בארץ: מי ומי העולים?		
האישה היהודייה (השכלתה, פרנסתה, מעמדה)		
פרנסת היישוב		

שאלות לדין במליאה:

1. האם יש מאפיינים משותפים לכל

התמורות שראינו?

2. מדוע חלו שינויים אלו?

⁹ הטבלה תוצג על הלוח. התלמיד ימלא את הטבלה בטוש מחיק במקומות המיועדים לכך.
¹⁰ במקום טבלה אפשר לבקש מהתלמידים להביא תמונה אחת הממחישה את התמורה שבה עסקו. לחלופין אפשר לבקש מההורים תמונות הממחישות את הסוגיות הנלמדות ולקיים את הדין בעקבותיהן.

3. האם מדובר בשינויים חיוביים? שליליים? האם היינו רוצים לחזור אחורה בזמן? אם כן, לאיזו שנה?

4. האם יש מחירים לשינויים אלו? מה הם?

חלק ב': הבהרת הערכים – בין ישן לחדש

שינויים מבטאים תפיסת עולם, אמונות ודעות. בחלק זה נתמקד בערכים שהובילו את התמורות. הבה ננסה. למורה: מוצגות לכם תשובות מצופות לדוגמה.

טבלה – חלק ב' (לדוגמה) קובץ להדפסה

הקריטריון	כיצד היה מתאר את הדברים תושב הארץ שחי בשנת 1860?	ערכים מובילים בשנת 1860	כיצד היה מתאר את הדברים תושב הארץ שחי בשנת 1914?	ערכים מובילים בשנת 1914
שפה מדוברת	עברית	לשון הקודש איננה שפה יומיומית	עברית	אחדות העם
חינוך- מה למדתי בבית הספר	לימוד תורה	מסורת, לאומיות, ציונות ויצרנות	השכלה כללית	מודרנה
הרכב האוכלוסייה בארץ: מי ומי העולים'?	לא רלוונטי			
האישה היהודייה (השכלתה, פרנסתה, מעמדה)	(השלמה)	כבודה של בת מלך פנימה	(השלמה)	התקדמות לקראת שוויון ומימוש עצמי
פרנסת היישוב	לימוד תורה	שותפות עם יהודי הגולה	עבודה	יצרנות

טבלה – חלק ב' קובץ ריק להדפסה

הקריטריון	כיצד היה מתאר את הדברים תושב הארץ שחי בשנת 1860?	ערכים מובילים בשנת 1860	כיצד היה מתאר את הדברים תושב הארץ שחי בשנת 1914?	ערכים מובילים בשנת 1914
שפה מדוברת				
חינוך- מה למדתי בבית הספר				
הרכב האוכלוסייה בארץ: מי ומי העולים?				
האישה היהודייה (השכלתה, פרנסתה, מעמדה)				
פרנסת היישוב				

שאלות לדיון במליאה:

1. האם אתם מסכימים עם מה שנכתב?
2. האם לדעתם יש ערכים נוספים?
3. מה הערך המשמעותי ביותר?

חלק ג' – התנגדויות לשינוי (10 דקות)

ההבנה של הערכים העומדים בבסיס הפעולות מבהירה טוב יותר את ההתנגדויות לשינוי. ההתנגדות עשויה להביא לידי ביטוי תפיסת עולם אחרת. כעת ניתן להקרין בפני התלמידים שוב את הטבלה המלאה בחלקה (עמודות הערכים) ולבקש מתלמידים מתנדבים להשלים את עמודות המתנגדים והסיבה להתנגדות. נשאל את התלמידים מי היו המתנגדים לשינוי ומה היה החשש שלהם.

טבלה – חלק ג' [קובץ להדפסה](#)

הקריטריון	כיצד היה מתאר את הדברים תושב הארץ שחי בשנת 1860?	ערכים מובילים בשנת 1860	כיצד היה מתאר את הדברים תושב הארץ שחי בשנת 1914?	ערכים מובילים בשנת 1914	שמות המתנגדים	הסיבות להתנגדות
שפה מדוברת	עברית	לשון הקודש איננה שפה יומיומית	עברית	אחדות העם		
חינוך- מה למדתי בבית הספר	לימוד תורה	מסורת, לאומיות, ציונות ויצרנות	השכלה כללית	מודרנה		
הרכב האוכלוסייה בארץ: מי ומי העולים?	לא רלוונטי					
האישה היהודייה (השכלתה, פרנסתה, מעמדה)	(השלמה)	כבודה של בת מלך פנימה	(השלמה)	התקדמות לקראת שוויון ומימוש עצמי		
פרנסת היישוב	לימוד תורה	שותפות עם יהודי הגולה	עבודה	יצרנות		

טבלה – חלק ג' [קובץ ריק להדפסה](#)

הקריטריון	כיצד היה מתאר את הדברים תושב הארץ שחי בשנת 1860?	ערכים מובילים בשנת 1860	כיצד היה מתאר את הדברים תושב הארץ שחי בשנת 1914?	ערכים מובילים בשנת 1914	שמות המתנגדים	הסיבות להתנגדות
שפה מדוברת						
חינוך- מה למדתי בבית הספר						
הרכב האוכלוסייה בארץ: מי ומי העולים?						
האישה היהודייה (השכלתה, פרנסתה, מעמדה)						
פרנסת היישוב						

שאלות המתייחסות לסוגיות – לדיון במליאה

א. דיון בפער בין אידיאולוגיה לפרקטיקה :

נשות השומר עסקו במלאכות מסורתיות למרות ערכי הסוציאליזם והשוויון. עם זאת, למדנו על שינויים במעמד האישה.

דוגמה נוספת: יחס מבזה לעולי תימן לצד גינוי יחס זה.

1. עד כמה אנו מצהירים על הערכים שלנו ועד כמה אנו מממשים אותם בפועל?

2. האם מדובר בערך מדובר או בערך ממומש? עד כמה הוא ממומש?

ב. התנגדות לשינויים :

מטבעם יכולים שינויים לגרום לחשש, ומכאן לעיתים עצם השינוי מביא עמו התנגדות.

1. מה הסיבות להתנגדות באופן כללי? (פחד משינוי, דעות שונות, עולם ערכים אחר, חשש

משינוי מקום וכו')

דיון ואסיף (מאז ועד ימינו) – מבט לימינו ומבט אישי (15 דקות)

במליאה – מבט להיום

1. מה מהסוגיות רלוונטי גם לימינו?

2. אילו מהערכים של ימינו באים לידי ביטוי בסוגיות אלו ועד כמה הם באים לידי מימוש היום?

3. מהי לדעתכם התמורה המשמעותית ביותר שמשפיעה עד ימינו אלה?

במליאה – מבט אישי

1. האם הקונפליקט "בין מסורת לחידוש" קיים גם אצלכם? היכן קונפליקט זה פוגש אתכם?¹¹

2. האם תוכלו לתת דוגמאות למתח זה מחייכם?

3. מה הם הערכים העומדים בבסיס הרצון ל"מסורת" ומה הערכים העומדים בבסיס ה"חידוש"?

4. האם מדובר בחלוקה דיכוטומית? האם ניתן לקיים בה בעת חידוש ומסורת? היכן אנו נמצאים

במתח זה?

¹¹ זו שאלה חשובה. ראוי לשקול בהתאם לקבוצת הלימוד אם כדאי להשתהות, להתעמק בה ולקיים אסיף על סוגיה זו.

הצעה 3: מאז ועד ימינו

רציונל

השיעור מציע התבוננות על המציאות בימינו והתבוננות ספקולטיבית על תמורות עתידיות. שינויים חברתיים הרי מתרחשים גם בתקופתנו.

מטרה

בחינת הערכים שמנחים אותנו בימינו אנו.

מהלך השיעור

חלק א' - עריכת השוואה (10 דקות)

במהלך הפרק למדנו על תמורות ועל מגמות חדשנות ביישוב היהודי בארץ ישראל החל מסוף המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20. כל תלמיד למד על סוגיה אחת על פי לבחירתו. נבקש מתלמידים להשלים את הטבלה הבאה בהתאם למה ש"התמחו" בלימוד המקוון¹²: באופן זה נערוך חזרה על הנלמד בשיעורים המקוונים ונקבל תמונה רחבה, מאחר שכל תלמיד בחר להתמקד בסוגיה אחת¹³.

טבלה - חלק א' [קובץ להדפסה](#)

הקריטריון	כיצד היה מתאר את הדברים תושב הארץ שחי בשנת 1860?	כיצד היה מתאר את הדברים תושב הארץ שחי בשנת 1914?
שפה מדוברת		
חינוך- מה למדתי בבית הספר		
הרכב האוכלוסייה בארץ: מי ומי העולים?		
האישה היהודייה (השכליתה, פרנסתה, מעמדה)		
פרנסת היישוב		

שאלות לדיון במליאה

1. האם יש מאפיינים משותפים לכל התמורות שראינו?
2. מדוע חלו שינויים אלו?
3. האם מדובר בשינויים חיוביים? שליליים? האם היינו רוצים לחזור אחורה בזמן? אם כן, לאיזו שנה?
4. האם יש מחירים לשינויים אלו? מה הם?

חלק ב' – מה צופן העתיד (10 דקות)

נומין את התלמידים למלא טבלה דומה המתאימה לימינו - עבודה בזוגות¹⁴. כמו כן, יחשבו התלמידים על שני קריטריונים רלוונטיים לימינו, ויוסיפו אותם במקום המיועד בטבלה.

¹² 1 הטבלה תוצג על הלוח. התלמיד יציג בטוש מחיק במקומות המיועדים לכך.

¹³ במקום טבלה אפשר לבקש מהתלמידים להביא תמונה אחת הממחישה את התמורה שבה עסקו. לחלופין, יבקשו מההורים תמונות הממחישות את הסוגיות הנלמדות, ויקיימו את הדיון בעקבות התמונות.

¹⁴ תשובה אפשרית: ישראל 2018 – שפה עברית; ערך – זהות יהודית ציונית, שפה עברית וכו'.

טבלה – חלק ב' קובץ להדפסה

הקריטריון	כיצד היה מתאר את הדברים תושב הארץ שחי בשנת 1860?	כיצד היה מתאר את הדברים תושב הארץ שחי בשנת 1914?	כיצד היה מתאר את הדברים תושב הארץ שחי בשנת 2018?	ערכים מובילים בשנת 2018	כיצד היה מתאר את הדברים תושב הארץ שחי בשנת 2058?	ערכים מובילים בשנת 2058
שפה מדוברת						
הרכב האוכלוסייה: מי ומי העולים?						
האישה היהודייה (השכלתה, פרנסתה, מעמדה)						
פרנסת היישוב						

דיון במליאה ואסיף (15 דקות)

- האם הגעתם להסכמה? על איזה סעיף כן ועל איזה לא?
- באילו תחומים לא נראה לכם שיהיה שינוי משמעותי? באילו כן?
- האם מדובר בשינוי חיובי לדעתכם? אם לא, מה אפשר לעשות כדי למנוע אותו?
- האם יש בטבלה ערכים סותרים? היכן?
- אם הוספתם קריטריונים, מה הם? מדוע אתם חושבים שהם רלוונטיים?
- לו היינו יכולים לבחור "את זמננו" – באיזו תקופה היינו רוצים לגדול? ראשית המאה ה-19? מחצית המאה ה-19? ימינו או 2058? נמקו.

אסיף (10 דקות)

האם הקונפליקט "בין מסורת לחידוש" קיים גם היום? איפה הוא פוגש אתכם?

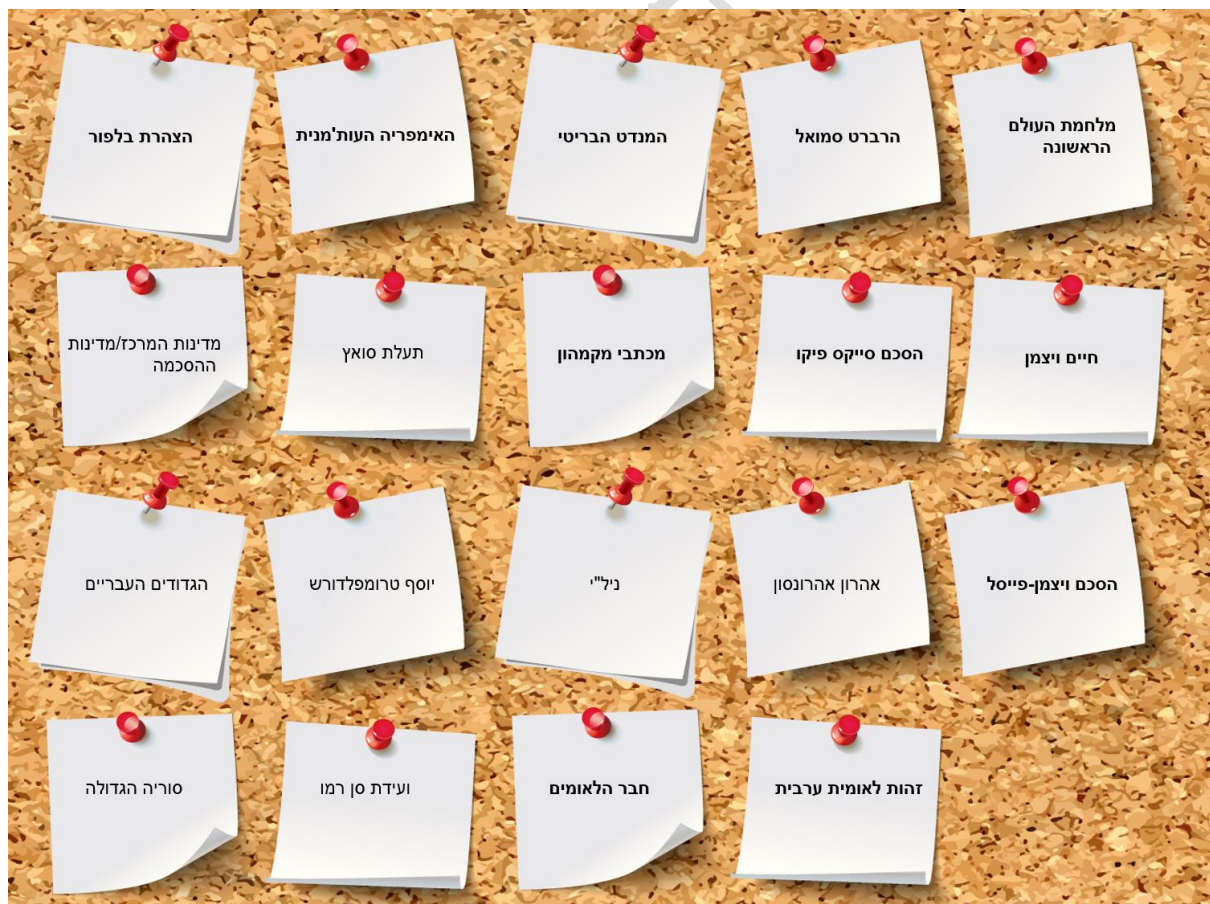
המעבר למנדט הבריטי והזהות הלאומית של ערביי ארץ ישראל

הצעה 1: מה הקשר?

משחק "מה הקשר?" (20 דקות) - [קובץ להדפסה](#)

במהלך הפרק הכרנו דמויות, מושגים ואירועים רבים. הרי הם לפניכם:

הערות למורה:

1. מטרת המשחק היא להבין את הקשר בין המונחים שנלמדו ולחבר ביניהם.
2. המונחים הם ברמת קושי משתנה.
3. המונחים המרכזיים מודגשים.
4. בעת חלוקת המונחים לתלמידים אין מניעה שתלמידים שונים יקבלו אותו מונח.
5. נקיים מספר סבבים של משחק; אפשר להעלות בכל סבב את דרגת הקושי.

הוראות משחק:

- סבב ראשון: כל תלמיד יקבל מונח אחד וינסה להצטרף לתלמיד אחר המחזיק במונח שיש לו קשר למונח שלו.
- שני התלמידים יתבקשו לכתוב על הלוח משפט אחד שיביע קשר בין שני המונחים שלהם. למשל: "לאחר מלחמת העולם הראשונה נפלה האימפריה העות'מנית." או: "פועלו של חיים ויצמן היה אחד הגורמים שתרמו למתן הצהרת בלפור".

אפשר לקיים סבבים נוספים. למשל:

- סבב שני: נבקש מתלמיד לחבר משפט עם התלמיד שנמצא לימינו. בסבב זה לא בוחרים תלמיד על פי קשר מובהק בין המונחים. כלומר המשימה דורשת מציאת קשר מורכב יותר והיא כרוכה במאמץ מחשבתי.
- סבב שלישי: נבקש לכתוב משפט סיבתי (עקב...; הגורם ל...; בגלל...; בעקבות זאת וכו')
- סבב רביעי: נבקש לנסח משפט ובו שלושה מונחים.
- כל המשפטים שכתבו התלמידים על הלוח ייצרו מעין סיכום הפרק במילים שלהם.

דיון במליאה (10 דקות)

נקיים שיח על המשפטים הכתובים על הלוח.

- מה גילינו?
- האם יש מוטיב חוזר?
- האם נוכל להסיק מסקנה רחבה וכללית על סמך המשפטים שכתבנו?

הערה:

ניתן למיין את המשפטים הכתובים על הלוח לפי קריטריונים שונים (משפטים הנוגעים לפעולות של התנועה הציונית, לחלקים ביישוב בארץ/למדיניות בריטית/להסכמים מדיניים וכו').

למיקוד הדיון:

כעת נבחן את הצהרת בלפור.

- מה גרם למתן הצהרת בלפור?
- אילו מהגורמים שצינו למתן הצהרת בלפור היו תלויים בתנועה הציונית ואילו מהגורמים היו קשורים בתהליכים ובאינטרסים אחרים שהשפיעו על בריטניה?

מסקנה:

נראה כי קיים קשר מוגבל, ועם זאת לא מובהק, בין פועלה של התנועה הציונית ובין הסיבות שהובילו להשגת הצהרת בלפור.

סיכום – מחזור למציאות (10 דקות)

הרצל והתנועה הציונית היו חשופים לביקורת לאורך כל תקופת פעילותם, בעיקר משום שהמטרות שהציבו לעצמם נראו לא ריאליות או משום שפגעו בתהליך ההתאזרחות וההשתלבות של היהודים בחברה הכללית, בפרט בארצות המערב¹⁵. הצהרת בלפור הפכה את הרעיון הציוני למשהו שעשוי להתממש במציאות. נשאלת השאלה - למה? האם משום שבריטניה השתכנעה בצדקת הרעיון הציוני או משום שבנקודת הזמן הזאת שירת הרעיון את מטרותיה של האימפריה הבריטית? ואולי מאחר שבנקודת הזמן הזאת ראש ממשלת בריטניה או שר החוץ שלה היו נוצרים מאמינים שקראו בתנ"ך והאמינו לכל מילה שבו?

הצהרת בלפור נולדה מתוך אינטרסים בריטים רחבים יותר מהאינטרס הציוני. בריטניה קיבלה את המנדט מחבר הלאומים. המנדט מבוסס על ההבטחה הבריטית המופיעה בהצהרת בלפור: לתמוך בהקמת בית לאומי ליהודים בארץ ישראל, וזאת, במקום שלטון עות'מני עוין שהחניק שאיפות לאומיות של העמים שנשלטו תחתיו. זו אכן הייתה התקדמות אדירה של התנועה הציונית. ראינו שציפיות שנחשבות בלתי ריאליות עשויות להיות ריאליות מאוד בקונסטלציה מדינית מסוימת. לעיתים צריך להעז. קורים בעולם דברים שקשה לצפות מראש מה יהיו תוצאותיהם.

תרגיל:

נסו לתת דוגמאות מהחוויה האישית שלכם כאשר תכננתם משהו והוא התרחש אחרת מכפי שתכננתם בגלל גורם נוסף אחר, פנימי או חיצוני. לדוגמה: רציתי למלא תפקיד משמעותי בסניף תנועת הנוער ולהדריך. אומנם לא התקבלתי להדרכה, אבל התקבלתי לתפקיד לוגיסטי וכיום אני מרגיש תחושת ערך גדולה. לעיתים גם בפוליטיקה המדינית מעריכים כי מדינה מסוימת תסייע ותועיל, אבל הסיוע מגיע דווקא ממקום אחר (למשל: צרפת טרם ששת הימים והאמברגו, תמיכת בריה"מ בהקמת המדינה).

אסיף:

מילה אחת שאני רוצה לומר בעקבות הלימוד.

הרחבה למורה:

"היש בזה הרואה?" – טיפים להוראת היסטוריה מאת הרב קוק זצ"ל – [קישור להרחבה](#)

¹⁵ אפשר להזכיר לתלמידים את המשפט הרלוונטי מתוך הצהרת בלפור, 1917: "בתנאי ברור שלא יעשה שום דבר העלול לפגוע בזכויות האזרחיות והדתיות של עדות לא יהודיות בארץ ישראל או בזכויות ובמעמד המדיני של יהודים בכל ארץ אחרת".

הצעה 2: באילו משקפיים אנו בוחרים להתבונן על המציאות?

משחק פתיחה (10 דקות)

נביא לכיתה שני זוגות משקפיים – אחד שחור ואחד ורוד – ונבקש מהתלמידים לנסות ולהסתכל, בכל פעם דרך זוג משקפיים אחר, על אותו האירוע. במילים אחרות, עליהם להציג אותו סיפור "מזווית ורודה" ו"מזווית שחורה".
אפשר לבקש מהתלמידים להביא סיטואציות מחייהם או לתת דוגמאות ולבקש מהתלמידים "להרכיב" בכל פעם "משקפיים" בצבע אחר.

דוגמאות לאירועים:

1. עליתי ארצה.

הפסימיסט: רואה את הקשיים (קשיי השפה והפרנסה) ואת השוני התרבותי. האופטימיסט: אני יכול לעמוד בכל הקשיים, אומר: "כמה טוב שהגענו לארץ ישראל אחרי אלפיים שנות גלות, ויש לנו מדינה ריבונית".

2. זומנתי ליחידה צבאית שלא רציתי להגיע אליה.

הפסימיסט: עצוב, מדוכא ומרחם על עצמי. תמיד אין לי מזל בחיים ונראה שלא אצליח בתפקיד. האופטימיסט: זו הזדמנות נהדרת להכרת נושא חדש ולפתיחת דלתות נוספות בחיים.

צריך ללמוד ולהתבונן על המציאות מגבוה, לעשות "זום אאוט" ו"זום אין". כשאתה נמצא בתוך העניינים אתה רואה רק עד קצה האף. המביט מלמעלה (המגביה את אלומת האור) – רואה תמונה רחבה יותר ומבין שהדברים אינם בהכרח כפי שהם נראים "מלמטה". הבה נתבונן על תגובות שונות למאמצים למען השגתה של הצהרת בלפור.

דיון במליאה (15 דקות) – קובץ להדפסה

באילו משקפיים אנחנו בוחרים להביט על המציאות?

נתבונן בטיעונים של לוסין וולף, שהתנגד להצהרת בלפור¹⁶

יש לחלק לתלמידים את דף המקורות.

הקדמה לדיון

האם ויצמן וסוקולוב, ז'בוטינסקי וטרומפלדור, אהרון אהרונסון ואבשלום פיינברג פעלו מתוך ראייה מפוקחת של המציאות או כהוים?

באותו הזמן עצמו פעלו באנגליה יהודים רבי השפעה כדי להוכיח שהפעילות של ויצמן מסוכנת לבריטניה וליהודים. הם ביקשו לסכל את מתן הצהרת בלפור. נכיר כעת את טיעונו של לוסין וולף כפי שהם עולים מהמאמר מאה שנה להצהרת בלפור: סיפורם של היהודים שניסו לחבל בשיבת ציון (רן ברץ, 2017):

"הרעיון לקום מחדש כאומה יהודית הוא עבורו 'רוח-רפאים לועגת' [...] הוא הוכח כבלתי-אפשרי, לא רק מסיבות פוליטיות, אלא משום שהיהודים עצמם כבר היו מחוסרי המרכיבים של תחיית החיים

¹⁶ מאה שנה להצהרת בלפור: סיפורם של היהודים שניסו לחבל בשיבת ציון – קישור להרחבה

הלאומיים'. הרעיון הציוני, הוא מוסיף, 'הוא במהותו השקפה בורה וצרת-אופקים של בעיה גדולה – בורה מפני שהיא לא מתחשבת בהיבט המכריע של קידמה בהיסטוריה; וצרת-אופקים משום שהיא מערבבת בין זיכרון פוליטי לאידיאל דתי'. יתר-על-כן, וולף טוען כי הציונות מייצגת 'חלומות פרועים ובלתי-מעשיים', שיגיעו לכדי 'התרסקות בלתי-נמנעת של התפכחות'.

"זוהי לפיכך התכחשות כפוית-טובה לאזרחות הבריטית, וכך היא מחושבת לעודד או להצדיק ספקות באשר לכנות של הפטריוטיות המפוארת כל כך של היהודים ולממשות יכולת הטמיעה שלהם. הנה לפנינו תמריץ ישיר לאנטישמיות [...] זה בוודאי ייתן רישיון-חיים חדש לכעס האנטישמי, שאחרת חייב לדעוך [...] האנטישמיות [...] צועדת בעקבי הציונות."

דיון:

באילו משקפיים התבונן לוסין וולף על המציאות?

מה אתם חושבים על עמדותיו של לוסין וולף?¹⁷

לו הייתם כותבים תגובה בת ימינו למאמר, מה הייתם כותבים?

סיכום

היום, במבט לאחור, נראים הטיעונים לא רלוונטיים ותלושים, אבל באותה תקופה היה מדובר בנימוקים כבדי משקל. נראה שכדי שחלומות גדולים יתממשו, צריך להסתכל במשקפיים אופטימיות אחרים: אמוניים, בעלי חזון, משקפיים שרואים למרחוק וגבוה מלמעלה – להאמין שאפשר.

לימוד ממקורות (10 דקות) - קובץ להדפסה

הנחיה למורה

בדף המקורות המצורף מופיעים שני מקורות. המורה יבחר באחד משניהם ויפנה אליו את התלמידים. אלה שני המקורות:

מקור ראשון: מדברי הרב קוק:

"[...] כן אתחלתא דגאולה (שלב ראשון של הגאולה) ודאי הולכת ומופיעה (ומתגלה) לפנינו, אמנם לא מהיום התחילה הופעה זו, רק מאז התחיל הקץ המגולה (הקץ שאפשר להיווכח בו על ידי מראה עיניים) להגלות מעת אשר הרי ישראל החלו לעשות ענפים ולשאת פרי לעם ישראל (תחיית החקלאות בארץ ישראל) אשר קרבו לבא, התחילה אתחלתא (התחלה) זו [...]. והפלא הזה קם ויתא (התרחש) בימינו ולעינינו, לא על ידי מעשה אדם ותחבולותיו, כי אם על ידי מפעלות תמים דעים (הקדוש ברוך הוא), 'בעל מלחמות ומצמיח ישועות'."

מתוך איגרת של הרב קוק שכתב בשנת 1918 לתלמידו ד"ר משה זיידל על המציאות הפוליטית שלאחר מלחמת העולם הראשונה. (אגרות הראי"ה חלק ג', עמ' קנ"ה-קנ"ו)

מקור המידע: יחידת הלימוד

¹⁷ למורה: אפשר להציג לכיתה חלק מהתגובות למאמר שנמצא [בקישור להרחבה](#).

מקור שני: מדברי הרב ברויאר:

"[...] ואם הגענו לפלא היסטורי יחיד במינו זה שהזכות המשפטית הציבורית שיש לעם ישראל לארצו הוכרה ע"י עמי תבל אחרי שנות אלפיים, לכה"פ (לכל הפחות) בבחינת התחלה, ולכה"פ בבחינת ניסיון - האם אין על העם היהודי שומר התורה להתפעל מקרב לבו? [...]

הבה ונשמיעה בקול רם ושפה ברורה: ההשגחה העליונה הצמיחה ממעשהו של הרצל תוצאות הסטוריות, אנו יודעים היום כי במעשהו זה היה תאודור הרצל עושה דברו של מסבב הסיבות (ריבונו של עולם), הנותן את האדם לעשות מעשים וליצור סיבות, אך הוא מחזיק בידו את קישורי הסיבות ותוצאותיהן להטותן אל כל אשר יחפוץ. אמת נכון הדבר, שגם לפני הצהרת בלפור וגם לפני מלחמת העולם נעשו בארץ ישראל על ידי ההסתדרות הציונית מעשים הראויים לתשומת לב, אך התנופה היחידה במינה בבניין הארץ לא החלה אלא מכח הדחיפה שבאה על ידי הצהרת בלפור, שהיא עצמה לא הייתה אלא האישור ההיסטורי לתביעה שהוגשה בשעתה אל העמים על ידי הרצל."

בתוך: יצחק קראוס, "התגובות התיאולוגיות על הצהרת בלפור", בר אילן, 1959, ע' 12.

מסקנה:

המקורות מדברים על התבוננות בעולם בעיניים של גאולה: לראות את המציאות ולפעול על פיה. היו יהודים שהתנגדו להצהרת בלפור או שלא האמינו שכך נראית תקומת ישראל – זו אינה "התוכנית" שהם ציפו לה.

אנו לומדים שיעור בצניעות: לא כל מה שאנחנו מתכננים מתרחש על פי התוכניות שלנו. הקב"ה מנהל את העולם תמיד ואנו צריכים להתבונן בעיניים אמוניות ולבחון כך את המציאות.

שיר סיום (5 דקות) - קובץ להדפסה

שיר סיום

מילים: נתן אלתרמן

לחן: מיקי גבריאלוב

ביצוע: אריק איינשטיין

קישור - [שיר סיום](#).

יש אדם רואה הכל באור נרד
זה לא טוב אומרים כלם אפלו רע מאוד
יש אדם רואה הכל באפלה קודרת
זו אותה המחלה רק בצורה אחרת
אל תרביבו משקפים
לא קודרות ולא שמחות
הסתכלו נא בעינים
בעינים פקוחות
אל תאמרו אנחנו עוד בארץ רק מעוט
דוקא פה אולי מצדקת האופטימיות
אל תאמרו ציון רקדי ומזמורים הנעימי

דִּוְקָא פֿה מַצְדִּיק מַעַט הָרָגֶשׁ הַפְּסִימִי
אַל תִּרְכִּיבוּ מִשְׁקָפִים...

יְדִיעוֹת וְהַסְבָּרוֹת קִבֵּל מִן הָעֵתוֹן
אַף אֶצְלָנוּ בּוֹא קִבֵּל זְרִיקָה שֶׁל מַבְסוּטוֹן
אֶת הָרַע צָרִיךְ לִרְאוֹת כְּדִי לְהִלָּחֵם בּוֹ
עַל הַטּוֹב צָרִיךְ לִשְׁמֹר בְּכָדִי לְהִתְנַחֵם בּוֹ

אַל תִּרְכִּיבוּ מִשְׁקָפִים...

אסיף (5 דקות)

נסו לנסח תובנה אחת משיעור זה שאתם לוקחים לחייכם. כיצד תוכלו ליישם אותה? תנו דוגמה.

היסטוריה בחמי"ד

הגוש הדתי והפועל המזרחי

הצעה 1: השלמת משפטים

מטרות

- זיהוי ערכי הציונות הדתית
- חיבור אישי לערכי הציונות הדתית
- יצירת שיח על גיבוש זהות ציונית דתית

רציונל

למדנו בפרק על תנועת הפועל המזרחי ועל ההבדלים בינה ובין תנועת המזרח"י. נזכיר כי בשנות החמישים שתי התנועות התאחדו. בשיעור זה נבקש לבחון מאפיינים, רעיונות וביטויים של הפוהמ"ז ונברר עד כמה רעיונות אלו רלוונטיים לימינו. כמו כן ננסה לדון בשאלה אם הציונות הדתית מהווה המשך לפועל המזרחי, ואם כן, באיזו מידה.

הכנה

סידור הכיתה לישיבה במעגל, ללא שולחנות; הכנת כרטיסים או דפים ועליהם פתיחות של משפטים המזמינות הבעת דעה או מחשבה; פיזור הכרטיסים על הרצפה, בתוך המעגל.

פתיחה (5 דקות)

התלמידים מתבקשים להתהלך בין הכרטיסים השונים ולחשוב על תחילת משפט אחד שירצו להשלימו.

מהלך השיעור (30 דקות)

המתודה של סדנת השלמה של משפטים מאפשרת לכל תלמיד לקחת פתיחה לבחירתו ולהשלים אותה כראות עיניו.

פתיחות המשפטים מנוסחות ללא נקיטת עמדה, ולכן יכול כל תלמיד להמשיך את המשפט כרצונו. כל תלמיד בוחר פתיחת משפט. במהלך הסדנה ישלים את המשפט בעל פה, כפי שיפורט להלן: תלמיד ראשון בוחר פתיחת משפט ומשלים אותו (בעל פה). תלמיד אחר המעוניין להגיב על דברי התלמיד הראשון (להסכים/לשאול/להתנגד וכו') יבקש את רשות הדיבור ויגיב על דברי התלמיד הראשון. לאחר מכן ישלים את הפתיחה המופיעה על הכרטיס שבחר בתחילת הסדנה. תלמיד נוסף מגיב על דברי תלמיד השני, לאחר מכן מציג את הפתיחה שבחר ואת דבריו בהמשכה, וכן הלאה. השאלות בסוגריים מיועדות למורה בלבד. הן מציגות אפשרות לשאול שאלה על בחירת התלמיד.

להלן הפתיחות - (קובץ להדפסה)

- להיות חלוץ דתי פירושו לעשות את... (האם יש הבדל בין חלוץ דתי ללא דתי?)
- למדתי על "המרד הקדוש" ש... ואני חושב...
- היום צריך לעורר "מרד קדוש" בסוגיית ה...
- הדמות שהרשימה אותי בפרק זה היא...
- רציתי לומר לרב שח"ל ש...
- רציתי לומר לרב ישעיהו שפירא ש...
- אני חושב/ת שבימינו שהסיסמה "תורה ועבודה" ... (רלוונטית/לא רלוונטית)
- אני חושב/ת שהמוטו של הציונות הדתית בימינו צריך להיות...
- הערכים המרכזיים של הציונות הדתית בימינו צריכים להיות... (דומים לאלה של אנשי הפוהמ"ז או שונים מהם?)
- לדעתי, מבחינה כלכלית צריכה הציונות דתית להיות יותר.. (סוציאליסטית/קפיטליסטית)
- ריגש אותי ללמוד על...
- שאלה שאני נשאר/ת עמה בעקבות הלימוד היא...
- הייתי רוצה לשאול את... (דמות מסוימת שלמדנו עליה בפרק) שאלה: ...
- הכעיס אותי לדעת ש...
- הפתיע אותי לגלות ש...
- אני חושב/ת שהאתגר הגדול העומד לפתחנו כתלמידים ציונים דתיים הוא...
- תנועת נוער דתית לאומית היא בשבילי...
- האידיאלים של מקימי הקיבוץ הדתי במציאות של היום...
- אני חושב/ת שהקמת מושבים דתיים הייתה...
- אני חושב/ת שהיחס בין לימודי חול ללימודי קודש בישיבות ...
- בעוד 20 שנה הציונות הדתית...

- אני מאחלת/ת לציונות הדתית ש...
- לימוד הפרק חיזק אצלי את...
- הפרק חיבר אותי ל...
- להיות ציוני דתי בשבילי זה ...
- בעקבות לימוד הפרק אני חושב/ת ש...

אסיף (10 דקות)

כל תלמיד ישתף במילה אחת שהתחדדה/התחדשה לו בעקבות השיח המשותף.

הפירוק צל היסטוריה בחמ"ד

הצעה 2: שלוש שאלות - בין הפוהמ"ז לציונות דתית בימינו

מטרות:

נבחן אם הרעיונות של הפועל מזרחי רלוונטיים לימינו, ואם כן – באיזו מידה.

מהלך השיעור (35 דקות)

המורה יחלק את הכיתה לקבוצות בנות 3-5 תלמידים.

במרכז כל קבוצה יהיה דף עם שאלה ומקום להתייחסות הקבוצה.

כל קבוצה תקבל שאלה אחת ותתבקש לענות עליה בכתב.

אפשרות א': לאחר המענה על השאלה ייתן המורה לקבוצה את השאלה השנייה ולאחר מכן את השלישית.

אפשרות ב': המורה יעביר את השאלה יחד עם ההתייחסות הכתובה של הקבוצה הקודמת.

הקבוצה תתבקש לנסח את עמדתה ולהביע אותה בכתב תוך התייחסות לדברי הקבוצה הקודמת.

הדיונים יתקיימו בתוך הקבוצות.

שאלה ראשונה: מהו ה"מרד הקדוש" בימינו? (קובץ להדפסה)

בחוליית ההפנמה כתוב כך:

"המרד הקדוש, תכלית העולם..."

עם ישראל, זהו העם המהפכני המתמיד אשר מאז היותו לעם, בועט הוא בשגרה המתמדת, בהרגלים אשר

סביבו... תורה זו לפעמים אין שוללת גם למחות את כל היקום ולהקים עולם חדש, למוטט את כל העולם

ואף להחזירו לתוהו ובוהו. תורה זו אשר מלמדת תמיד את האדם להתמרד...

זוכרים את המילים האלה? אלו דבריו של הרב שמואל חיים לנדוי, שאיתם הוא קרא להמונים להצטרף

ל"מרד הקדוש". חברי "הפועל המזרחי" הזדהו עם הקריאה, ופעלו כפי שפעלו בדיוק מתוך תחושת המרד

הזאת: לא לקבל את המצב כמות שהוא, אלא לשנות, לתקן, להפוך עולמות, לעשות הכול כדי שהמצב

ישתפר.

האם יש צורך ב"מרד קדוש" בימינו? אם כן, במה צריך למרוד? מה צריך לשנות בימינו ומדוע? כיצד יש

לעשות זאת?

שאלה שנייה: קראו מקור אחד או את שניהם ודונו בשאלות המופיעות אחריהם (המקורות נלמדו במהלך

הפרק)? (קובץ להדפסה)

(למורה: אפשר להציג את שני המקורות או רק אחד מהם.)

מקור ראשון

החלוץ המזרחי שואף ליצור בארץ ישראל ישוב עברי עובד העומד ברשות עצמו, בלי מנצלים ומנוצלים על

יסוד המסורת העברית... רעיון התורה והעבודה הינו רעיון מקורי ואינו הרכבה של שני מונחים, כי בתורה

בלבד נכללת שיטתנו הדתית-לאומית-סוציאלית...

מלחמתנו נגד ניצולו ושיעבודו של הפועל, מקורה במלחמת הנביאים בעד הצדק והיושר.

מתוך נקודת מבט זו שואף הפועל המזרחי ליצור בארצנו הקמה לתחיה עם עובד שלם וקדוש שעסקי גלות של סחר-מכר, סרסרות, חלפנות וכדומה הזרים לרוחו.
(לוי, ג' (1925). הפועל המזרחי, גיליון א-ב, טבת-שבט תרפ"ה)

מקור שני

בתורה אנו מוצאים רמזים די ברורים בשאלה זו (מה צריך להיות היחס לרכוש). הטעם שנתנה התורה למצוות היובל - "כי לי הארץ, כי גרים ותושבים את עמדי" – מציין לנו באופן די בולט את יחס התורה אל הרכוש ואל הקניין הפרטי בכלל: מכאן יוצא שאין לאדם קניין בכל הבריאה כולה. הכול הוא קניינו של הבורא, ואנחנו איננו אלא גרים ותושבים. לנו יש רק הזכות לעבוד את האדמה ולאכול את פרותיה, כולנו בשווה, אבל אין לנו הזכות לחשוב את עצמנו לאדוני הארץ ובעליה...
מכאן נראה שעל פי השקפת היהדות, הקניין היחיד שיש לאדם בעולם הוא העבודה, ורק דבר שאדם רכש בעבודתו הוא שלו. כי רק כח העבודה לא ניתן בשותפות לכל הבריאה כולה, כי אם לכל אדם באופן פרטי. אמנם גם בזה עליו לזכור תמיד כי רק ה' הוא הנותן לו כח לעשות חיל.
(הרב ישעיהו שפירא, "ועשית הישר והטוב" (1931))

לדיון בקבוצה: ראינו שההגשמה הייתה עבודה חקלאית והקמת יישובים. האם זו ההגשמה הציונית הנכונה כיום?

היכן אנחנו מקיימים זאת היום?¹⁸

האם יש לכם הצעה אחרת להגשמה עצמית?

הפוחמ"ז דוגל במשנה של שוויין חברתי. האם זה דגל שהציונות הדתית מניפה גם היום? האם הציונות הדתית צריכה להניף דגל זה?

שאלה שלישית: מה פירוש להיות היום "ציוני דתי"? (קובץ להדפסה)

הגדירו מהי לדעתכם ציונות דתית. כתבו את ערכיה, את אתגריה, ומה צריך להיות סדר היום הציבורי שלה.

מה המטרות של הציונות הדתית ומה תפקידה של הציונות הדתית היום? האם תפקידה תם עם הקמת המדינה? האם השיגה את מטרותיה?

מה משמעות המושגים **מהפכה**, **מרד**, **השתלבות והובלה** בהקשר של ציונות דתית היום? נסו לחבר משפטים שיאפיינו איך אתם רואים את הציונות הדתית היום ושלבו בהם את המושגים הללו.

אסיף (10 דקות)

כל תלמיד ישתף במילה אחת שהתחדדה/התחדשה לו בעקבות השיח המשותף.

¹⁸ כדאי לקרוא [מאמר זה](#).

העימות הערבי-יהודי עד מלחמת העולם השנייה

הצעה 1: מסע בזמן

מטרות:

- הבנת השיקולים והעקרונות העומדים בבסיס הפעולה של הנהגת היישוב היהודי בארץ ישראל באותה עת
- הבנה כי מדובר בדילמות הוות גורל - כניסה לשיקולים, לערכים ולעקרונות המנחים של הנהגת היישוב היהודי באותה עת

פתיחה (10 דקות)

תרגיל מחשבתי: מה היה אילו?

בתקופה שעסקנו בה – מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט – עסק היישוב היהודי בדילמות מהותיות. נזכיר כמה מהן:

- טרור - כיצד יש להגיב עליו? איך ניתן להפסיק טרור זה?
- ועדת פיל - מדובר על הצעה בריטית עם יכולת התממשות ריאלית – האם כדאי? ומה יהא על ירושלים? ומה בדבר כמות העולים? ההגנה על הגבולות?
- הספר הלבן השלישי – ספר שתוכנו קשה מאוד מבחינת היהודים – מה ניתן לעשות כדי לבטלו?
- ההתיישבות היהודית - כיצד ניתן להרחיבה? צריך להקים יישובים יהודים נוספים גם בשל צורך ביטחוני והגנה טובה יותר על גושי התיישבות וגם בשל צורך מדיני בחלוקה עתידית על המדינה המתהווה. מה ניתן לעשות?

אין מדובר בעוד פסקה בספר היסטוריה. מדובר בהחלטות לדורות. כדי להיכנס לראשם של המנהיגים נבקש מהתלמידים למחוק את ה"סוף", את מה שאנו יודעים, ולהישאר רגע אחד עם הדילמה/האירוע.

נציג כעת ארבע סיטואציות ונבקש להתייחס אליהן כאילו איננו יודעים מה קרה בהמשך. נדגיש כי אנחנו מבקשים להיכנס לנעליהם של אנשי התקופה ולהתייחס מנקודת מבטם לסוגיה המועלית.

חלוקה לקבוצות

נחלק את הכיתה לארבע קבוצות. כדאי לתת לתלמידים לבחור את הנושא שהם רוצים לעסוק בו. כדאי לבקש מכל קבוצה למנות נציג שתפקידו יהיה לומר את ההפך מ"הקול הקבוצתי"¹⁹ ("תלמיד ההפך").

אין הכרח להתייחס לכל השאלות. המטרה היא לאתגר ולעורר חשיבה. הקבוצה או המורה יכולים להתמקד רק בחלק מהשאלות המוצעות.

עבודה בקבוצות (15 דקות)

קבוצה מספר 1: כיצד יש להתמודד עם הטרור הערבי?

השנה 1936. אתם לוחמים בעלי ניסיון צבאי (ב"הגנה"/במלחמת העולם/ב"השומר" וכו'), וכן מנהיגים מתחומים שונים, ללא ניסיון צבאי.

אנשי כנופיות ערבים בתקופת המרד הערבי הגדול, 1936

[מקור התמונה](#)

קרדיט : hanini.org

נסחו תורת לחימה עבור היישוב היהודי נוכח הטרור הערבי המתמשך :

1. מה הם העקרונות המנחים אתכם בהתמודדות מול הטרור הערבי? מה הם הערכים העומדים בבסיס עמדתכם?
2. כיצד יש להכשיר את הלוחמים? כיצד ייראו קורסי ההכשרה?

¹⁹ לעיתים יש קבוצות עם הנהגה דומיננטית שבה מתקבע במהירות כיוון מסוים. מטרת "תלמיד ההפך" היא לאתגר את הקבוצה - לדבר על המחירים של ההחלטה המתגבשת, על הסכנות הכרוכות בדבר וכו'.

3. מה צריך להיות היחס לבריטים? האם "לעבור על החוקים הבריטים" ולהסתכן בתגובה בריטית או לנסות לרתום את הבריטים לתמוך במתן נשק ולוחמים יהודים?
4. האם מותר לפגוע בחפים מפשע?
5. כיצד ניתן לנצל את הצרכים ואת האינטרסים של הבריטים לטובת היישוב?
6. הציגו באופן יצירתי את המסקנות שהגעתם אליהן. תוכלו להציגן בשקף אחד במצגת (גוגל שיתופי) או על בריסטול. למשל: תרשים יצירתי, עלילון (קומיקס), שיר או ציור עם תמונה.

קבוצה מספר 2: איך להרחיב את ההתיישבות היהודית?

השנה 1936. ועדת פיל בדרך. היא תקבע את גבולות הארץ על סמך ההתיישבות היהודית נכון לעכשיו.

מפת ההתיישבות היהודית בשנות ה-30

- בדקו: היכן היהודים גרים כעת? היכן כדאי לדעתכם להוסיף התיישבות יהודית ולמה?
- האם ניתן להוסיף תוך זמן קצר יישובים יהודיים שם? כיצד?

הציגו באופן יצירתי את המסקנות שהגעתם אליהן. תוכלו להציגן בשקף אחד במצגת (גוגל שיתופי) או על בריסטול. למשל: תרשים יצירתי, עלילון (קומיקס), שיר או ציור עם תמונה.

קבוצה מספר 3: תסריט דמיוני - היהודים והערבים מקבלים את מסקנות ועדת פיל

השנה 1936. הבה נניח כי הן היהודים והן הערבים מקבלים את המלצותיה ואת מסקנותיה של ועדת פיל.

הלורד פיל לאחר גביית עדות מהוועד הערבי העליון, 1937

[מקור התמונה](#)

1. כתבו כיצד נראית מדינת ישראל בתקופה זו – מה הם האתגרים המרכזיים של ההנהגה? היכן מתגוררים התושבים? במה הם עוסקים? ממה הם מתפרנסים?
2. מה ההצלחות של המדינה? מהו החזון?

הציגו באופן יצירתי את המסקנות שהגעתם אליהן. תוכלו להציגן בשקף אחד במצגת (גוגל שיתופי) או על בריסטול. למשל: תרשים יצירתי, עלילון (קומיקס), שיר או ציור עם תמונה.

קבוצה מספר 4: הספר הלבן השלישי

השנה 1939. הספר הלבן השלישי מתפרסם. ברור כי מדובר בבשורה הרסנית לציונות וליישוב היהודי בארץ. אתם אנשי משרד פרסום/יח"צ המעוניינים שהבריטים יחזרו בהם מממוש ההמלצות הכתובות בו. כמו כן אתם חותרים להשיג את תמיכת מדינות העולם ביישוב היהודי כדי שהן יפעילו לחץ על הבריטים.

מפקדות ב"הגנה" מפגינות נגד הספר הלבן, ירושלים, 1939

מקור התמונה

1. מה הן ההמלצות שלכם לראשי היישוב? כיצד עליהם להיאבק בספר הלבן השלישי?
2. מה כדאי לעשות? מה אינו מומלץ?
3. חשבו על דרכים יצירתיות למאבק בגזירות הבריטים המופיעות בספר הלבן.
4. התייחסו למצב באירופה (ערב מלחמת העולם השנייה) ולמצב היהודים בגרמניה.

הציגו באופן יצירתי את המסקנות שהגעתם אליהן. תוכלו להציגן בשקף אחד במצגת (גוגל שיתופי) או על בריסטול. למשל: תרשים יצירתי, עלילון (קומיקס), שיר או ציור עם תמונה.

סיכום (10 דקות)

הצגת התוצרים/השקפים ודיון במליאה.

אסיף (10 דקות)

- כיצד הייתה עבודי המתודה של כתיבת תסריט דמיוני או של כתיבה מנקודת מבט של בן התקופה?
- איך הייתה עבודי התחושה להיכנס לנעליהם של היהודים בשנים 1936-1939?
- האם לדעתי נכון ללמד כך היסטוריה?
- אילו תובנות / ערכים / לקחים הרלוונטיים לחיי אני מפיק מלימוד שיעור זה?
- כיצד אוכל ליישם אותם?

הצעה 2: צמיחה מתוך קושי

הקדמה:

דווקא בתקופת מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט צמח היישוב היהודי והתפתח.

- בתחום הכלכלי והתרבותי - העלייה החמישית תורמת לגידול דמוגרפי ולפיתוח כלכלי ותרבותי. אחד הביטויים לצמיחה הכלכלית הוא הקמת נמל תל אביב.
- בתחום ההתיישבותי - הוקמו יישובים רבים במקומות אסטרטגיים.
- בתחום הצבאי - היישוב היהודי התעצם, נלמדו תורות לחימה חדשות (וינגייט, הפו"ש, הנודדת ועוד).

שיעור זה מבקש להדגיש כי דווקא בשעה קשה של טרור ערבי, שאולי עלולה לעורר תחושה שהמשימה קשה מדי והמכשולים גדולים, ניתן גם לצמוח (מבלי להמעיט בעוצמת הקושי) ולבחון מה היו מקורות הכוח של היישוב היהודי.

מטרות:

- הבנה כי היישוב היהודי צמח וגדל בתחומים רבים דווקא בתקופת המאורעות
- חיזוק האמונה וההבנה שגם אנחנו יכולים לצמוח מהתמודדויות

פתיחה (10 דקות)

נקשיב לשיר "זקפנו ראש". - (קובץ להדפסה)

מילים: משה גיורא אלימלך

לחן: איסאק אוסיפוביץ' דונאייבסקי

כתיבה: תרצ"ו

הלחנה: 1936

קישור (מתוך "זמרשת"):

נֶאֱחַד שִׁירַת הַבְּרִיקָדוֹת
עִם שִׁירַת קוֹצָרִים שֶׁבַּשָּׂדֶה.

זָקֵפְנוּ רֹאשׁ בָּאוֹן וּמָרָץ
לְשִׁחוּק לָנוּ הֵם הַמְּכַשּׁוּלִים
דּוֹר חָדָשׁ הֵינָהּ נוֹצֵר בָּאָרֶץ
דּוֹר אֲמִיץ הוּא דּוֹר שֶׁל גּוֹאֲלִים.

לֹא סוֹרֵג, לֹא בָרִיחַ וּפְחִידוֹנוּ;
נִשְׁאָנוּם זֶה כָּבֵר שְׂמוֹנִים דּוֹרוֹת.
נִשְׁבֵּר כְּבָלִים שְׂאֲסָרוֹנוּ,
מִרְסִיסִיהֶם נִתְיָכָה חֲרָבוֹת.

לְעֵמֶל נְטִינוּ שְׂכָם
וּלְקָרֵב שֵׁאת חֲרֵב לֹא נִלְאָה!

במליאה²⁰

מה הרגשתם כששמעתם את מילות השיר ואת הלחן? אילו תחושות מעלה השיר?
 על פי מה שלמדתם: מה הם המכשולים שהשיר רומז עליהם?²¹
 מה לדעתכם סייע לאנשי היישוב היהודי "לזקוף ראש"?

עבודה בקבוצות (25 דקות)

חלוקה משוערת של 15 דקות לעבודה הקבוצתית ו-10 דקות להצגת הדברים במליאה.

חלוקה לקבוצות (15 דקות)

נחלק את הכיתה לשתי קבוצות:

היישוב היהודי ב-1935

היישוב היהודי ב-1939

ניתן לחלק לתת קבוצות בהתאם לגודל הכיתה, 4-5 תלמידים בכל קבוצה. מחצית מתלמידי הכיתה יעסקו בשנת 1935, והמחצית האחרת תעסוק בשנת 1939.

כל קבוצה תתבקש לתאר את מצב היישוב היהודי בתחומים האלה:

- דמוגרפיה - כמה יהודים יש בארץ?
- התיישבות - כמה יישובים קיימים? מהי הפריסה הגיאוגרפית?
- הגנה - מהו כוח ההגנה היהודי של היישוב? על כמה אנשים מדובר? מהי הכשרתם?
- כלכלה - מה הם מקורות הפרנסה העיקריים? אילו אפשרויות לסחר חוץ קיימות?
- תרבות - מה הם מוסדות התרבות והפנאי הקיימים?

ניתן להזמין את התלמידים לחפש מקורות בעצמם וכן להפנותם למקורות האלה:

- התפתחות כלכלית, תרבותית וחברתית ביישוב היהודי -
<http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=19313>
 (וכן בדפים עוקבים לקישור זה)
- רשימת יישובים יהודים עד שנת 1939 - www.cet.ac.il/history/masa/maps/mm140-5.doc
- מפת התיישבות בשנות ה-30 של המאה הקודמת -
<http://school.kotar.cet.ac.il/KotarApp/Viewer.aspx?nBookID=94775007&nTocEntryID=94778396#207.1052.6.default>

הצגה במליאה (10 דקות)

כל קבוצה תציג את מצב היישוב היהודי בתקופתה. אפשר לקיים מעין כתבה תקשורתית הסוקרת את התחומים הנ"ל: להזמין תלמיד אחד לתפקיד הקריין, ואחרים יהיו כתבים בתחומים שונים. לדוגמה: כתב לענייני כלכלה, כתב לענייני צבא וביטחון, כתב לענייני התיישבות וכתב לענייני חינוך ותרבות.

²⁰ יש לוודא כי התלמידים מבינים את כל מילות השיר.

²¹ שאלה זו מסייעת לחזרה על החומר הנלמד ביחידות המקוונות.

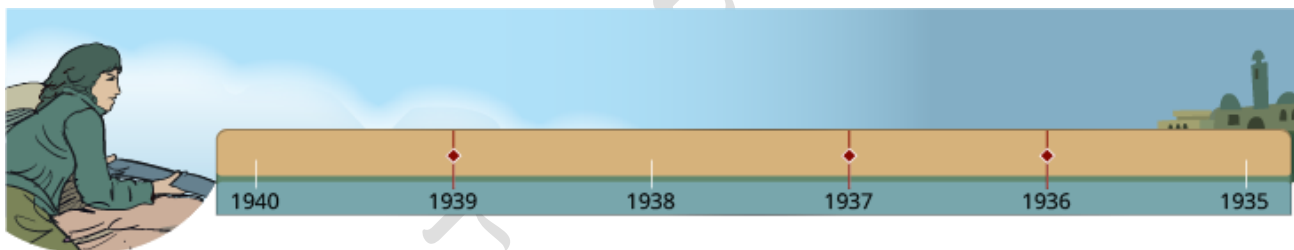
סיכום ואסיף (10 דקות)

סיכום

נראה כי יש התקדמות דרמטית בכל תחומי החיים: התיישבות, כלכלה, צבא, תרבות וחברה. אדם שלא למד היסטוריה יחשוב בוודאי כי באותן שנים שררו שקט, ביטחון ושלוש וכי הייתה תמיכה של הבריטים ושל הערבים במטרות הציונות - תמיכה שהובילה לשגשוג זה. למעשה מדובר בשנים קשות: תחילת הפרק בטרור ערבי, וסיומו בספר לבן שלישי, המאיים לחסל את כל הישגי הציונות עד כה. לצד הטרור יש חיים, תקומה, בנייה וניסיון מתמשך לבנות את הארץ ולהיבנות בה. לצד הגבלות הבריטים יש מאבק - ראשית העפלה והתיישבות ביצירותיות, בנחישות ובאמונה. "מי שיש לו איזה למה שלמענו יחיה - יוכל לשאת כמעט כל איך."²² היישוב היהודי בחר להתמודד. הוא לא ידע אם יצליח, אם המטרה תושג. לא הייתה ודאות בהצלחה. היו אמונה ובחירה לנסות ולהקים מדינה.

אסיף

אמרו במשפט אחד מה הייתם רוצים לומר לאנשי תרצ"ו-תרצ"ט בעקבות הלימוד בכיתה.

²² ויקטור פרנקל ב"האדם מחפש משמעות" (עפ"י ניטשה)

הצעה 3: "כי נפלתי - קמתי"

הקדמה

- צמיחה מתוך קושי - מהתמודדות אישית להתמודדות לאומית
דווקא בתקופת מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט צמח היישוב היהודי והתפתח.
- בתחום הכלכלי והתרבותי - העלייה החמישית תורמת לגידול דמוגרפי ולפיתוח כלכלי ותרבותי. אחד הביטויים לצמיחה הכלכלית הוא הקמת נמל תל אביב.
  - בתחום ההתיישבותי - הוקמו יישובים רבים במקומות אסטרטגיים.
  - בתחום הצבאי - היישוב היהודי התעצם, נלמדו תורות לחימה חדשות (וינגייט, הפו"ש, הנודדת ועוד).

שיעור זה מבקש להדגיש כי דווקא בשעה קשה של טרור ערבי, כשאולי עלולה להתעורר תחושה שהמשימה קשה מדי והמכשולים גדולים - ניתן גם לצמוח (מבלי להמעיט בעוצמת הקושי) ולבחון מה היו מקורות הכוח של היישוב היהודי ומה הם מקורות הכוח האישיים הטמונים בכל אחד ואחת מאיתנו.

מטרות

- הבנה כי היישוב היהודי צמח וגדל בתחומים רבים דווקא בתקופת המאורעות
- חיזוק האמונה וההבנה שגם אנחנו יכולים לצמוח מהתמודדות

פתיחה (15 דקות)

נבקש מכל תלמיד לחשוב על קושי שהיה לו בעבר והוא התגבר עליו. אפשר לחשוב גם על קושי קטן, נקודתי.
כעת, נזמין את התלמידים להתהלך בכיתה ולמצוא חבר שיהיה לנו נוח לשתף אותו בהתמודדות. נדגיש כי אין צורך לשתף בתיאור הקושי אלא רק בהתמודדות עמו.

כל אחד יראיין את בן הזוג שלו וישאל שתי שאלות:

1. מה התכונות שהיו לך או שגילית על עצמך – תכונות שסייעו לך להתמודד עם הקושי (אמונה בקב"ה/אמונה בערך/תקווה/מסוגלות/אסרטיביות/מוטיבציה וכו')?
2. מי עוד סייע לך וכיצד (משפחה/חברים/מורים/אחר)?

לאחר השיחה בזוגות, נבקש במליאה מכל אחד לציין במילה אחת תכונה שסייעה לו בהתמודדות עם הקושי. לחילופין, נניח בריסטול גדול במרכז הכיתה וכמה טושים ונזמין כל תלמיד לכתוב תכונה אחת חיובית העולה מאופן ההתמודדות עם הקושי. נבהיר כי נחזור לכתוב בבריסטול זה בסיום השיעור.

הנחיות למורה:

- מדובר בהזמנה לשיח רגשי ואישי, ולכן נשים לב לדגשים הבאים:
1. לכל אדם יש קשיים במהלך חייו. ניתן לחשוב על קושי מינורי ואין צורך לבחור בקושי "משמעותי".

2. אין צורך לספר את הקושי. נבקש להתמקד בהתמודדות.
3. הבקשה להתהלך בכיתה ולבחור בן זוג נובעת מהרצון לתת לתלמידים חופש לבחור עם מי נוח להם לשוחח, ולכן הנחיה זו חשובה.

עיון בקטע מקור (5 דקות)

כעת נקריא בפני הכיתה את אחד הקטעים (לבחירת המורה)²³.
את שני הקטעים כתב דוד בן גוריון בתקופת המאורעות.

דוד בן גוריון: קטע מקור ראשון לבחירה - (קובץ להדפסה)

דוד בן גוריון, מול סכנת ההשמדה - התבצרות, תל אביב, 5.12.36

"יותר משבוע לא יכולתי לצאת מחדרי, כי התקררתי קשה וצויתי לשכב במטה. כשחדלו הגשמים ירדתי לתל אביב. לפני צאת אליהו [גולומב] לחו"ל — הוא יוצא מחר. הזמנתי חברים אחדים לבירור המצב. הזמנתי ברל [כצנלסון], יצחק [בן צבי], דוב [הוז], שאול [אביגור], אליהו [גולומב], ברל רפטור וזאימה [זלמן ארן], ומסרתי להם דעתי על המצב: —

אנו עומדים לפני מכה פוליטית אנושית [צ"ל: אנושה]. התקוממות הערבים הפחידה את אנגליה. גם אם הועדה תיווכח שיש הכרח בשובנו לארץ ואין מפעלנו פוגע באינטרסים החומריים של תושבי הארץ — לא יתעלמו מהסכנה הפוליטית של מלחמת דמים, אשר אולי לא תצטמצם בארץ אלא תתפשט על הארצות השכנות [...] ויבואו לידי צמצום דרסטי של העליה ואולי גם להגבלות קשות על רכישת קרקע [...].

הפקידות במשרד המושבות אינה ידידה לנו, ובראש המשרד עומד עכשיו "ציוני" (שר המושבות אורמסבי גור), אבל חלש וחסר אופי הנמצא כולו תחת השפעת הנציב.

בכלל הממשלה הנוכחית היא חלשה ופחדנית ובלתי יציבה ברוחה. מלבד הגזירות האיומות אנו עומדים בפני סכנת מלחמה עולמית, ואי אפשר לדעת מה יהיה מצבה של אנגליה במקרה זה ואם היא תוכל להגן עלינו. הסכנה הצפויה לנו היא לא פרעות אלא השמדה. כי התוקפנים יהיו לא ערבי א"י בלבד, אלא אנשי עיראק וסעודיה. ויש להם אווירונים ותותחים. ועלינו להסיק מסקנה פוליטית וצבאית:

א) המדיניות האנגלית, כמדיניות של כל הארצות עכשיו, בלי יוצא מן הכלל, נקבעת על ידי חשבונות צבאיים ואסטרטגיים. ואם בחוגי משרד המושבות לא נמצא עכשיו אוזנים קשובות, נדמה לי, שבחוגים הצבאיים באנגליה נמצא ידידים. ועלינו לכוון פעולתנו המדינית לקראת חוגים אלה.

ב) עלינו להתכונן ברצינות להוות כוח ממשי בארץ, אשר יהיה מסוגל לעמוד בפני התקפה גדולה וגם יוכל לדבר עם אנגליה בלשון אחרת. לשם כך עלינו: —

להיאחז בים; לא רק בנמל אלא בים ממש. אניות וסירות מהירות שיעמדו ברשותנו, וישמשו בימים כתיקונם לצרכי הובלה, ובשעת הצורך לצרכי בטחון והעברה. ההסתדרות צריכה להשקיע בזה אמצעים גדולים.

להיאחז בהרים; עלינו לרכוש בהקדם האפשרי את ראשי ההרים השליטים מבחינה אסטרטגית על הארץ, וביחוד על מעברות הירדן, למען הושיב עליהם קיבוצי שומרים...

להקים בארץ תעשייה מתאימה למען לא נהיה תלויים בחו"ל.

להכשיר את החלוץ הכשרה צבאית.

התכוננות זו דורשת אמצעים גדולים, ועלינו לשנות את מבנה התקציב.

²³ הדגשים שלנו, למקרה שהמורה מעוניין להקריא רק חלקים.

(יומן, עמ' 11-12, ארכיון בן גוריון).

בתוך: ה'ר, י' (1996). במאבק למדינה - המדיניות הציונית בשנים 1936-1948. ירושלים: הוצאת מרכז זלמן שזר.

דוד בן גוריון: קטע מקור שני לבחירה - (קובץ להדפסה)

לונדון 23.3.39

"אין דרך אלא מדינה"

גרינבוים (יצחק גרינבאום - חבר הנהלת הסוכנות) יקירי.

אני מקווה שלא תתרעם עלי על שלא כתבתי לך במשך כל הזמן. במשך שבועות שלמים לא יכלתי לאחוז עט ביד. קשה לתאר באיזו מתיחות נפשית דרוכה היינו שרויים, בכל אופן, הייתי שרוי אנכי. נגמר פרק. גמר מר ועגום. גם אם תבוא ממשלה חדשה ותהיה מוכנה לתקן המעוות — לא ישוב המשטר הקודם. גורל הציונות תלוי מעתה אך ורק בנו. ומלחמתנו הפוליטית בתקופה הקרובה לא יהיה לה שחר אם לא תראה את המטרה היחידה שיש לשאוף אליה ולהילחם עליה בשלב החדש (שלגמרי אינו שלב אחרון וסופי): עצמאות ליהודי א"י, כלומר מדינה יהודית. אם קראת את הפרוטוקולים של שיחותינו ראית בוודאי שמיד לאחר שהממשלה הודיעה לנו על מזימת "העצמאות" הודעתי שעם מתן עצמאות לארץ מן ההכרח לתת עצמאות גם לנו.

ימצאו, בלי ספק, חכמים ציונים אשר ימשיכו לחלוק על דרך זו — ולדעתי יש הכרח בהתלכדות בלתי מפלגתית של כל אלה המאמינים בדרך זו למען הביא את הקונגרס הבא לידי הכרזה על מדינה יהודית — בתשובה להכרזת "עצמאות" מצד אנגליה בשביל הארץ.

מפחד אני שימצאו יהודים לא מעטים אשר מטעמים מעשיים ואידאולוגיים כביכול ילמדו זכות על הקמת מדינה פלשתינאית עצמאית ויסייע למזימות המופתי, כאשר סייעו בלא יודעים במשך השנתיים האחרונות. ויש צורך לגבש מיד, גם בשוב וגם ברחבי התנועה הציונית, הכרה פוליטית ברורה, לא רק נגטיבית, לא רק שלילת המפנה החדש של אנגליה, לא רק נון קואופריישן בהקמת המדינה הערבית — אלא הכרה פוזיטיבית. מגמה נחרצה להקמת עצמאות יהודית מיד.

ברור לי שאין בדעת הממשלה לתת עצמאות אמיתית לארץ. היא רוצה בצדיה לעשות את היהודים למעכבי העצמאות. ע"כ כך גם תתרצה לערבים — וגם תהיה לה תואנה להמשיך בשלטונה, והקולר של עיכוב העצמאות יתלה ביהודים. עלינו להימנע ממוקש זה. או מנדט — או מדינה יהודית. לאחר שאנגליה הודיעה בהחלט לא מנדט — הרי אין דרך אלא מדינה יהודית.

להתראות בקרוב

שלך

ד. ב. ג.

(יומן, עמ' 60-61, ארכיון בן גוריון. בתוך: ה'ר, י' (1996). במאבק למדינה - המדיניות הציונית בשנים 1936-1948. ירושלים: הוצאת מרכז זלמן שזר.)

שאלות לדיון:

1. מה הם החששות של בן גוריון על פי הקטע?
2. כיצד מתכנן בן גוריון להתמודד עם קשיים אלה?
3. מה הן התחושות העולות בכם למקרא דבריו של בן גוריון?

דיון (15 דקות)

בנושא התמודדות היישוב היהודי בשנים 1936-1939

נקרין טבלה זו על הלוח ונזמין תלמידים להשלים אותה.

מה היו הקשיים שעמדו בפני היישוב היהודי?

הקושי	התחום

טבלת דוגמה למורה:

הקושי	התחום
השביתה הערבית בנמל יפו עלולה לפגוע ביבוא וביצוא. (דוגמה)	כלכלי (דוגמה)

כעת נשאל שאלת המשך: כיצד התמודדו עם קשיים אלה?

לפניכם דוגמאות לקשיים ולדרכי התמודדות.

כיצד התמודדו עם קשיים אלה?

הקושי	התחום	דרך התמודדות

הקושי	התחום	דרך התמודדות
השביתה הערבית בנמל יפו עלולה לפגוע ביבוא וביצוא. (דוגמה)	כלכלי (דוגמה)	הקמת נמל תל אביב
טרור	ביטחוני	ה"יציאה מן הגדר" - הפ"וש, הנודדת, פלוגות הלילה וכו'

חשש מחוסר השפעה על הגבולות העתידיים	מדיני, ביטחוני	התיישבות חומה ומגדל
יישובים מבודדים אינם מוגנים והם חשופים לסכנות		
התמודדות עם הספר הלבן השלישי	מדיני	העפלה, התיישבות, מאבק צבאי

דיון במליאה

מה לדעתכם סייע ליישוב היהודי לצמוח למרות הקשיים שבהם היו נתונים? (אמונה בקב"ה/אמונה בדרך/מסוגלות/ התמקדות בעשייה/ערבות הדדית/יצירתיות וכו')

סיכום

ראינו כי לצד הטרור יש חיים, תקומה, בנייה וניסיון מתמשך לבנות את הארץ ולהיבנות בה. לצד הגבולות הבריטים יש מאבק - ראשית העפלה והתיישבות, יצירתיות, נחישות ואמונה. "מי שיש לו איזה למה שלמענו יחיה - יוכל לשאת כמעט כל איך"²⁴. היישוב היהודי בחר להתמודד. הוא לא ידע אם יצליח, אם המטרה תושג. לא הייתה ודאות בהצלחה. הייתה אמונה ובחירה לנסות ולהקים מדינה. פעמים רבות מזמנים לנו החיים מצבים שלא היינו בוחרים בהם מרצוננו. עם זאת, בידינו היכולת להגיב עליהם ולפעול לשינוי.

אסיף (10 דקות)

איזו תובנה רלוונטית לחיי הפקתי מהלימוד?

או :

אם הוכן "בריסטול התמודדויות", זה הזמן להציגו ולשאול :

- האם אופן ההתמודדות עם קושי אישי דומה לאופן ההתמודדות עם קושי לאומי? אם כן, במה?
- איזו התמודדות קשה יותר : עם משבר אישי או עם משבר לאומי? נמקו.

²⁴ ויקטור פרנקל ב"האדם מחפש משמעות" (עפ"י ניטשה)

אירועי 1945-1947

רציונל

שיעור זה יעסוק בארגון החומר הנלמד בפרקים המתוקשבים ובהזדמנות להעריך את הנלמד. בפרק זה ניעזר באירועים שהוזכרו בציר הזמן בפרק המתוקשב, נסדר אותם על פי סדר התרחשותם, ונשאל עליהם שאלות אישיות ולאומיות.

מהלך השיעור

במהלך הפרק למדנו על שלוש דרכים למאבק בבריטים: התיישבות, העפלה ומאבק צבאי. מטרת הפעילות: לחזור על החומר הנלמד בפרק המקוון, לארגן אותו ולוודא הבנה.

הכנה מראש: הדפסה של הכותרות והמושגים, סקוטש או נייר דבק.

חזרה על הנלמד (15 דקות) - קובץ להדפסה

נתלה על הלוח את הכותרות האלה: התיישבות, העפלה, מאבק צבאי. במקביל נפזר בכיתה את המושגים הקשורים לכל אחת מהכותרות. נזמין מתנדבים לבחור מושג, להדביק אותו תחת הכותרת המתאימה ולהרחיב את הידוע עליו.

להלן המושגים:

התיישבות

חוק הקרקעות, קבוצת אברהם, כפר עציון, גוש עציון, ביריה.

העפלה²⁵

המוסד לעלייה ב, מחנה מעצר עתלית, מחנה מעצר קפריסין, חנה סנש, רב חובל איטלקי, "אקסודוס".

מאבק צבאי

תנועת המרי, ליל הרכבות, ליל הגשרים, פיצוץ תחנות רדאר, השבת השחורה, פיצוץ מלון המלך דוד.

²⁵ אתגר: אפשר להוסיף שמות של אוניות מעפילים שהוזכרו בפרק.

הכנה מראש: הדפסת השאלות (שימו לב: יש להדפיס את השאלות על דפים צבעוניים בהתאם להנחיה בהמשך), קופסה.

שאלות לדיון (20 דקות)

ניתן לקיים את הדיון במליאה או בקבוצות קטנות²⁶. מוצעות כאן שאלות רבות. אין צורך כמובן לשאול את כולן.

אפשרויות לעבודה עם השאלות:

- אפשרות 1: נקרין על הלוח את כל השאלות לפני מליאת הכיתה וננחה את התלמידים לענות על חמש השאלות המעניינות אותם במידה הרבה ביותר (קובץ להדפסה).
- אפשרות 2 - הגרלת שאלות: נחלק את התלמידים לקבוצות בנות חמישה תלמידים. כל קבוצה תקבל קופסה ובה כל השאלות (קובץ להדפסה).
- השאלות יודפסו על ניירות בצבעים שונים. כל תלמיד יגדיל שלוש שאלות - שאלה אחת מכל תחום.

להלן השאלות:

שאלות המבקשות הבעת דעה (ורוד)

1. איזהו האירוע המשמעותי ביותר בעיניכם? מדוע?
2. האם יש אירוע שאתם מתנגדים לו? מדוע?
3. איזה אירוע ראוי להתייחסות רבה יותר, ללמידה ולזיכרון?
4. מה הם הערכים המרכזיים הבאים לידי ביטוי לדעתכם בפרק זה? תנו דוגמה הממחישה את דבריכם.

שאלות המציגות מצב היפותטי (צהוב)

1. לו קיבלתם כרטיס למנהרת הזמן - באיזה אירוע הייתם רוצים להשתתף ומדוע?
2. לו יכולתם לשאול שאלה אחת - מה הייתם שואלים ואת מי?
3. בראייה היסטורית - מה לדעתכם היה האירוע המשמעותי ביותר להקמת המדינה?²⁷

שאלות המבקשות התייחסות רגשית (תכלת)

1. איזה מבין האירועים הפתיע אתכם במיוחד ומדוע?
2. איזה מבין האירועים ריגש אתכם במיוחד ומדוע?
3. מה הכעיס אתכם?
4. מה הרשים אתכם במיוחד?
5. אילו תחושות ורגשות עלו בכם בעקבות למידת הפרק?

²⁶ אם העבודה מתבצעת בקבוצות קטנות כדאי להשמיע שיר מתאים (מאתר "זמרשת"). למשל: חיילים אלמונים, בחשאי ספינה גוששת, שיר הפלמ"ח, בין גבולות.
²⁷ אם המשימה מתבצעת בקבוצות, כדאי לבקש מחברי הקבוצה להחליט בקבוצה מהו האירוע המשמעותי ביותר.

לאחר מתן התשובות יכניס כל תלמיד את השאלות "שלו" בחזרה לקופסה הכללית ויעביר אותה להגרלת שאר חברי הקבוצה.

הערה:

יש חשיבות רבה לכתיבה. היא מזמנת השתהות וחשיבה, ומביאה לתובנות נוספות. למילה הכתובה יש מחויבות גבוהה יותר. כדאי לקרוא את השאלה ולתת שהות לתלמידים לענות עליה. לחילופין אפשר להקרין את כל השאלות על המסך הכיתתי במליאה ולבקש התייחסות בכתב לארבע שאלות שהתלמיד בוחר.

אסיף (10 דקות)

במהלך הפרק המקוון דנו בסיבות שהובילו לסיום המנדט הבריטי על ארץ ישראל. ראינו כי היישוב היהודי בחר לפעול בכל דרך ועשה ככל יכולתו כדי להביא את העצמאות בכל האופנים האפשריים. הוא לא חיכה עד שהנסיבות ההיסטוריות יפעלו לטובתו, אלא עשה הכול כדי להשפיע על המציאות ההיסטורית. המאבק להקמת המדינה, כפי שראינו, לא היה פשוט ואף דרש הקרבת קורבנות. חלומות פרטיים ומאוויים אישיים נגזזו לצורך הגשמת החלום הלאומי.

כל תלמיד יתבקש לומר במילה אחת מה הוא חושב על חברי המחתרות או על המעפילים²⁸.

נבקש מאחד התלמידים לכתוב את המילים על הלוח.

לאחר מכן נבקש מכל תלמיד לחזור למילה שבחר ולנמק את בחירתה.

הערה: במהלך הפרק המקוון דנו בסיבות שהובילו לסיום המנדט הבריטי על ארץ ישראל. ראינו כי היישוב היהודי בחר לפעול בכל דרך ועשה ככל יכולתו כדי להביא את העצמאות בכל האופנים האפשריים. הוא לא חיכה עד שהנסיבות ההיסטוריות יפעלו לטובתו, אלא עשה הכול כדי להשפיע על המציאות ההיסטורית. המאבק להקמת המדינה, כפי שראינו, לא היה פשוט ואף דרש הקרבת קורבנות. חלומות פרטיים ומאוויים אישיים נגזזו לצורך הגשמת החלום הלאומי.

²⁸ כדאי לציין בהקשר זה את הנחישות ואת הגבורה של ניצולי השואה המעפילים שהגיעו בדרך-לא-דרך ממחנות העקורים למחנות בעתלית וקפריסין. ראוי להזכיר כי מדובר באנשים שבאו מן התופת באירופה ובכל זאת בחרו להיאבק למען ארץ ישראל.

חטיבה שישית - מדינת ישראל

בהמ"ד

הקמת מדינת ישראל

הצעה 1:

מטרות:

1. הבנת מקומה של מלחמת העצמאות על ציר הזמן
2. בחינת האירועים המרכזיים במלחמת העצמאות והבנת השפעתם על תוצאות המלחמה

הכנה:

18 תלמידים יקבלו בהמשך דפים ("שלטים"): על כל אחד מהם כתוב שם אירוע.

להלן האירועים - [\(קובץ להדפסה\)](#):

- כ"ט בנובמבר, פרוץ מלחמת העצמאות
- הלחימה בערים המעורבות וביישובים המבודדים
- לחימה בדרכים
- שיירות אספקה לירושלים
- ארה"ב גורסת כי העם היהודי אינו מוכן לעצמאות.
- תוכנית ד'
- מבצע נחשון
- שיירת הלי"ה
- נפילת גוש עציון
- הכרזת העצמאות
- הקמת צה"ל
- נפילת כפר דרום, ניצנים ויד מרדכי
- נפילת הרובע היהודי

- המאבק על לטרון
- דרך בורמה
- קרבות עשרת הימים
- מבצע עובדה
- סוף מלחמת העצמאות והסכמי שביתת נשק

פתיחה – סידור ציר הזמן (10 דקות):

ציר זמן אנושי - נבקש מתלמידים מתנדבים לבחור אירוע ולהתמקם בטור/בשורה לפי סדר כרונולוגי. כך נקבל ציר זמן אנושי.

הערה:

המורה יכול להוסיף/להפחית אירועים בהתאם לשיקול דעתו. יש אירועים המתקיימים במקביל. במקרה כזה יעמדו התלמידים "באותה המשבצת".

מהלך השיעור (25 דקות)

אפשרויות לעבודה עם ציר הזמן:

כדאי לקיים שניים-שלושה סבבים.

לדוגמה:

א. כמה תלמידים מחזיקים שמות אירועים.

נשאל תלמיד/תלמידה: האם לדעתך מדובר באירוע חיובי או שלילי? נמק/י את בחירתך. כל אחד

בתורו יצעד שני צעדים קדימה או אחורה בהתאם לאופיו של האירוע (משמח – שני צעדים

קדימה; מצער – שני צעדים אחורה). לאחר מכן ינמקו את כיוון צעידתם.

לדוגמה: תלמיד המחזיק ב"כ"ט בנובמבר" יצעד שני צעדים קדימה, מאחר שמדובר באירוע

משמח מאוד. חברו המחזיק ב"פרוץ מלחמת העצמאות" יצעד שני צעדים אחורה.

נשאל את תלמידי המליאה אם מישהו מהם היה משנה את כיוון הצעידה או את מספר הצעדים.

נבקש מהמשיב להסביר את עמדתו ולנסות לשכנע את התלמיד המייצג מושג זה - לפעול בהתאם.

הערה: אפשר לצלם את ציר הזמן האנושי ולחזור אליו בשלב האסיף.

ב. נבקש מכל התלמידים המייצגים אירועים שְׂאוּפִּים מהלך מדיני לצעוד קדימה (כ"ט בנובמבר,

הכרזת העצמאות והסכמי שביתת נשק) ולהסביר את המהלך המדיני.

ג. נבקש מכל התלמידים המייצגים יוזמות צבאיות – לצעוד קדימה ולתאר את היוזמה.

ד. נבקש מכל התלמידים המייצגים אירועים שהובסו בהם – לצעוד קדימה לתאר את האירוע.

ה. נבקש מחברי המליאה להציג שלושה אירועים המשמשים בעיניהם נקודות מפנה לצעוד קדימה ולנמק. האם כל חברי הכיתה ("הקהל") יכולים להגיע להסכמה בשאלה זו?

אסיף (10 דקות)

מה אנו יכולים להסיק מהצגה חזותית זו?

(אם יש תצלום של ציר הזמן האנושי, זה הזמן להקרין אותו.)

מהו לדעתכם הגורם המכריע שהוביל לניצחון במלחמת העצמאות? מדוע?

(אפשר להתייחס לאירוע מסוים או לרוח הלחימה/ארגון הכוחות/יצירתיות/אסטרטגיות לחימה וכו').

אפשר לסיים בקריאת אחד משני המקורות האלה:

מקור א': קטע מתוך המאמר "קוממיות" של הרב ליכטנשטיין²⁹

מקור ב': קטע מתוך "קול דודי דופק" מאת הרב סולובייצק

²⁹ אם נשאר זמן, ניתן לשאול את השאלות האלה: מהו האידיאל לפי המחבר? מדוע המחבר טוען שאנו רחוקים מהגשמת האידיאל?

הצעה 2:

מטרות:

1. הכרת קרבות מרכזיים סביב ירושלים בתש"ח והבנת חשיבותם לימינו
2. עיון במקורות ראשוניים מתקופת מלחמת העצמאות

הכנה:

- הדפסת המקורות
- הכנת דפי ממו בצבעים שונים, כמספר הקבוצות

מבוא

ערך מוביל: אהבת ירושלים

הערה:

כל המקורות המוצגים בשיעור זה הם מקורות ראשוניים. השתדלנו להביא עדויות שכתבו בני התקופה באותה עת. רובם אינם מפי מנהיגים או מפקדי צבא, אלא מובא פה קול אותנטי וישיר של לוחמים מן השורה, של נהג שיירה, של נער, של לוחמת וכו'.

זום אין - ירושלים במלחמת העצמאות:

"ידענו שאין זו רק מערכה צבאית, אף לא רק מערכה מדינית. בפרשת ירושלים כרוכים מאבקים היסטוריים החורגים ממסגרת אינטרסים צבאיים ומדיניים. ובמשך דברי עוד אגיד משהו על המסגרת ההיסטורית והאידיאית של בעיית ירושלים. אבל כרגע אני רוצה לקבוע מסגרתה הארצית של ירושלים. אינה יכולה להיות ירושלים יהודית בלי ארץ יהודית. ולמען ירושלים כשלעצמה היה הכרח להגן על כל יישוב ויישוב – ועל דרכי התחבורה".

(נאום שנשא בן גוריון בשנת 1950, זמן קצר לאחר שהממשלה והכנסת החליטו לקבוע את ירושלים כבירת המדינה ולהעביר אליה את משרדי הממשלה, ששכנו עד אז בתל אביב).

(מתוך: ירושלים בתש"ח, מקורות סיכומים פרשיות נוספות וחומרי עזר, מרדכי נאור, יד בן צבי. ירושלים, תשמ"ח.)

פתיחה (10 דקות)

נקרא בקול מדבריו של עזרא יכין. הדברים לקוחים מספרו "אלנקם – סיפורו של לוחם חירות ישראלי".

(קובץ להדפסה)

"16 ביולי. לאן? מנסים לנחש: אולי בית צפפה? ואולי שיחח ג'ארח? לא. לפי הרמזים זה חייב להיות משהו הרבה יותר חשוב. לא... איננו רוצים להתאכזב בתשובה שלילית. את המקום הזה איננו מעזים להזכיר. אסור לקבל תשובה שלילית... הלב מלא ציפייה ותקווה. לקראת ערב מודיעים לנו: היכוננו! אנו עומדים לצאת לפעולה בעלת חשיבות עליונה. הלב מלא ציפייה ותקווה. מאיר-יהושוע זטלר, מפקד הלח"י בירושלים מודיע: "הולכים לשחרר את העיר העתיקה." יותר לא רצינו לשמוע. האושר מילא כל תא בגופנו ...

אני מתבונן בפני חברי. כולם נראים אחרת. זה לא אותו יואש שהכרתי ולא אותו תמיר שראיתי אתמול.. כולם לבשו פנים בורקות ובוהקות של להט. אולי כך נראו המכבים לקראת העלייה לירושלים - להר הבית. אני רואה בדמיוני את המכבים העולים להר הקדוש וזוכים לתהילת עולמים. ועכשיו - תורנו! אני מרחף ומפליג עוד ועוד בין דמיון ומציאות: לנגד עיני מופיעות מיליוני עיניים המתבוננות בנו - עיני כל הדורות המצפות לנו באלפיים שנות תפילה וכיסופים. רק שתהיה זו מציאות...

די! צריך להתרכז במה שמסבירים. בתדרוך. במאמץ לא קל אני מקשיב למה שאומרים - כל ארגון יתקוף מכיוון אחר. ה"הגנה" תפרוץ דרך שער ציון. האצ"ל דרך השער החדש ואנחנו (הלח"י) ניכנס בסמטה הצרה שבין בניין הדואר הישן לבניין הכנסייה הסמוכה...

ושוב - הדמיון מתעתע. אני מתבונן בחברי ורואה בעיני רוחי את לוחמי בר כוכבא, עולים מקברותיהם ומסתערים על חומות ירושלים. כאילו אלפיים שנות גלות הולכים ונעלמים בפעולת הלילה הזה. והנה מופיע מאיר. כולנו מצפים למוצא פיו. דממת קודש במחנה...

'לוחמים! לכם', אומר מאיר, 'אבותינו ואבות אבותינו מצפים בדור אחר דור של כיסופים ותפילות. ללילה הזה הם מצפים. בלילה הזה אנו פורצים את החומות ועולים לגאול את בירת דוד מלכנו - את ירושלים'. יותר אינני יכול לשמוע. די בדברים האלה כדי לחוש בערה לוהטת בכל תאי הדם שבעורקי. כבר חשבתי על הדברים האלה. אבל עכשיו משיצאו מפיו של מאיר הם מקבלים משמעות ההופכת את הדמיון למציאות. ואני שואל את עצמי: מדוע אני זוכה? צדיקים וטהורים, חולמים וממיתים עצמם באהבת עמם משך דורות על דורות לא זכו - ואני זוכה."

(מתוך: אלנקס - סיפורו של לוחם חירות ישראל, עזרא יכין, הוצאת "יאיר" ע"ש אברהם שטרן. תל אביב: תשע"ד)

לאחר קריאת יומן זה נשאל:

עזרא יכין מתייחס לקרב זה כאל מאורע היסטורי ראשון במעלה. הוכיחו זאת על סמך הטקסט. איזה רגש מעורר בכם הטקסט?

צינו מילה, קטע או משפט שדיברו אליכם, נגעו בכם או עוררו התנגדות.

מהי ירושלים בשביל אלנקס?

נסו לנסח בכמה משפטים מהי ירושלים עבורכם.

נזכיר בקצרה את המצב בירושלים במלחמת השחרור. נזכיר את השיירות, את המחסור באוכל, במים, בתרופות ובדלק.

נזכיר את היותה של ירושלים עיר מעורבת, את מבצע נחשון, את לטרון ואת דרך בורמה.

דיון - עבודה בקבוצות (20 דקות):

נחלק את הכיתה לקבוצות בנות חמישה תלמידים.

כל קבוצה תקבל מספר מקורות ראשוניים על אחד האירועים הבאים: המצור על ירושלים, המאבק על הדרכים ומבצע נחשון. חלק מהמקורות פחות ידועים: בחרנו להציג גם את הלוחמים ה"פשוטים" - הנהג בשיירות, הלוחמת, הנער בירושלים וכו' כדי לבחון את מאורעות מלחמת העצמאות דרך עיניהם.

יודגש כי כל קבוצה מקבלת רק את המקורות הרלוונטיים עבורה. המורה יכול להפחית/להוסיף מקורות בהתאם לשיקול דעתו.

חברי הקבוצה ילמדו את האירוע על פי המקורות שיוצגו ויענו על השאלות בדף המצורף.

מומלץ להנחות את התלמידים לייחד מספר דקות לכתיבת תשובות אישיות על שש השאלות הראשונות, ורק לאחר מכן לקיים את הדיון הקבוצתי.

שאלות לדיון ולמחשבה

קראנו מקורות ולמדנו על ירושלים בתקופת המצור, על המאבק על הדרכים ועל מבצע נחשון. ציינו שלושה פרטי מידע משמעותיים שלמדתם. תארו את האירוע וכתבו:

- א. כיצד השפיע האירוע המתואר על המציאות של אותה תקופה?
- ב. האם אירוע זה רלוונטי לימינו? אם כן, כיצד?
- ג. אילו ערכים עולים מן האירוע אשר דנתם בו?
- ד. לו הייתם יכולים לפגוש את אחת הדמויות שלמדתם עליהן, במי הייתם בוחרים ומדוע? מה הייתם שואלים אותה? האם תוכלו לשער מה דמות זו הייתה עונה לכם?
- ה. בחרו דרך יצירתית קבוצתית להציג את הלמידה בקבוצה. ניתן לכתוב שיר, להכין כרזה, סרטון, להביא תמונה, להציג אתר או כל רעיון אחר.

קבוצה מס' 1: תושבי ירושלים בתקופת המצור

מקור מס' 1:

קטע קריאה מיומנו של רואי ברזילאי - נער ירושלמי בן 12 המתאר ביומנו את קורותיו בתקופת המצור. וכך כתב:

”יום חמישי -

בכל זאת האצטומכא (הקיבה) דורשת את שלה. להתכרבל על רבע כיכר לחם עבש טבול בשמן ומתובל במלח - זה די קשה. הלילה לא עצמנו עין. פגזי תבערה הציתו אש בקריף של עצים. נזעקנו כולנו לכלותה. אז הרגשתי אותו רגש לו פיללתי - של הלוחם. הפחד מפני הפצצה פג... שוכחים את הכול- עייפות, לאות, גם מורא גם אומץ. אין חושבים על דבר ולא כלום. פרט לאחד - יש לאתר את האש בכל מחיר. מים אין. משתמשים בשקים רטובים. לאחר ליל השימורים נמנמתי רוב שעות היום.

יום שישי -

אין להניח אפשרות של כישלון. משום שאין מוצא וחייבים לנצח. בנו לכשתרצה תלוי ועומד גורלו של העם כי ירושלים לבו. ממאבקו שואב הוא עידוד. ואנו עומדים אל הקיר ואין לסגת. ועל אף שידועים זאת - לא נשברנו. מנותקים מהעולם החיצוני. מוקפים אויב צמא דם - ורוצים לחיות. חיינו - פירושם חיים למדינה כולה. מותנו - מיתתה ואין כאן מקום לפשרות.”

(מתוך: יומנה של עיר נצורה - ירושלים בתקופת המצור - מאי יוני 1948, רואי ברזילאי. משרד החינוך מנהל חברה ונוער)

' נאלצתי להפסיק לכתוב . פתאום יש מים למשך שעה אחת . הזדרזתי לחפוף את הראש , להתרחץ ולכבס קצת . ' היא מספרת בגאווה לבני ביתה: ' אני כבר מומחית בחסכון במים זה מדהים לאן מגיעה התושייה שלך כשחייבים להסתפק בבקבוק אחד של מים עבור אוכל , רחצה , כביסה ואלף דברים אחרים בטרם הם נשפכים למסעם האחרון, בבית השימוש . '

אניטה שפירא, "תש"ח בירושלים: יומנים, מכתבים והיסטוריה" בתוך: עיונים בתקומת ישראל : מאסף לבעיות הציונות, היישוב ומדינת ישראל - עיונים בתקומת ישראל : כרך 21 עמוד: 254

מתוך : תש"ח בירושלים :

יומנים, מכתבים

והיסטוריה, אניטה שפירא

מקור מס' 3

מאת : מפקדת העיר ירושלים

23 במרס, סודי ביותר

מרגישים חובה להודיע את האמת על המצב הנוכחי של ירושלים. מצב האספקה והציוד גובל בקטסטרופה. אחרי אסון עציון, חלק הארי של התחבורה המשוריית לעיר הרוס. הקשר עם עטורות, עם "הדסה" ואפילו עם תלפיות בעייתי. ועד החירום של ירושלים אין בכוחו להתמודד עם התפקיד. תורים ארוכים ללחם מזדנבים בכל חלקי העיר. המוראל הציבורי בשפל. "

(מתוך : בכל מחיר לירושלים, שלמה שמיר, הוצאת "מערכות", 1994)

[קבוצה מס' 2 - המאבק על הדרכים](#)

מקור מס' 1

"באותה תקופה היה הארגון לקוי עדיין - כלי הרכב היו ברובם מסוג ב', הקלקולים והתקלות על כל שעל גרמו לאבידות בנפש ולאבדן ציוד. גם הטיפול בנפגעים לא היה מוסדר. כאשר נפגע חבר - היו הכול רצים להצילו, כשהם חושפים עצמם לאש האויב ובמקום להציל העלו לא פעם את מספר הקרבנות... היה ברור שאי אפשר להמשיך בצורה כזו לאורך ימים ואז נתקבלו שתי החלטות עקרוניות : א. לשיירות העולות לירושלים יוקצו אך ורק משאיות סוג א'. ב. עשרה משוריינים לפחות ילוו כל שיירה... הערבים ריכזו בדרך לשער הגיא את מיטב כוחותיהם. בראשית פברואר כבר הפעילו מקלעים והשיירות היו נתקלות באש תופת... לא קרה ששיירה תעבור את הדרך ללא פגיעות ונפגעים אך תמיד פרצנו קדימה ותמיד היינו מביאים, לפחות חלק מהאספקה, אל ירושלים המורעבת... תאי הנהג של המשאית היו מדופנים בלוחות פלדה, כלומר משוריינים פחות או יותר.. בשער הגיא היינו סוגרים את התא הרמטית ורק חריץ קטן נשאר פתוח, דרכו ראה הנהג מטרים ספורים מהכביש. בעליה להר היה המנוע מתלהט מרוב מאמץ והחום שנפלט אל תוך תא הנהג היה ללא נשוא... הזיעה נגרה מעלינו פלגים פלגים...

להגיע לקריית יערים בשלום - זו הייתה משאת נפשו של כל נהג וכל מלווה ... אז היו נפרצות לרווחה דלתות הפלדה של התאים המשוריינים ... בעיניים צרובות זיעה ואבק היינו סוקרים את המגיעים: מי נעדר? מי הגיע פצוע? - תמיד חסר משהו. ואתה זוכר שרק לפני שעה או שתיים ראית אותו מסתגר בתוך התא המשורייני של משאית...

מגיעים לרוממה. תושבי השכונה, ובעיקר הילדים, רצים לקראתנו. מנופפים בידיהם, מקבלים את פנינו בקריאות גיל. שביב של אור מדלק בעיניהם הרעבות של הילדים... המראות הללו שבכניסה לירושלים נוסכות בנו כוח להמשיך ולעבור שוב ושוב את נתיב הדמים בדרך אל העיר.

(עדותו של יונה גולני - מיומנו של נהג תש"ח)

(מתוך: מיומנו של נהג תש"ח, יונה גולני, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, 1980).

מקור מס' 2

"גוייסתי ל'פורמנים', ליחידת הליווי הירושלמית. היו בה הרבה סטודנטים ירושלמיים שהפסיקו ללמוד, וקבוצת חברי פלמ"ח מהרזרבה. הליווי נמשך עד פריצת 'דרך בורמה'. בפרק זמן זה גם הוחמרו סכנות הדרך, מחיר הדמים נעשה כבד וחלו התפתחויות מואצות בשיטות הליווי. היו גם פסקי זמן של חסימת דרך מוחלטת, כשירושלים נצורה, מבודדת, מופגזת ורעבה.

תפקיד המלווים והמלוות היה אחד - לגונן על שיירת הרכב הארוכה ולאפשר לה לנוע ולהגיע לעיר. היום, כשאני נזכרת בנו, המלווים, יש שאני מחייכת לעצמי ויש שאני מרימה כתפיים משתאות וזאת - לזכר אמצעי הלחימה הדלים שהיו לנו ולמידת התמימות והנחישות שלנו, הלוחמים. משער הגיא מזרחה, כל מדרונות ההרים התלולים היו פתוחים לערבים, ולנו למטה בדרך - מלכודת אש... מי היינו בכוח המגן? קבוצה קטנה של בחורים ובחורות עם כמה סטנים, אקדחים ורימונים וזאת בתוך הנחש הארוך של שיירת משאיות. שיירה מסורבלת ומועדת לשיתוק בפגיעת כדור אחד בצמיד של גומי... במרוץ הימים של אז, של ימי המלחמה לא זכור לי פרק זמן כל כך נמרץ, ופרק בו הייתי כל כך בעלת ערך כמו זה של הליווי. אנחנו, הבנות היינו בעונה אחת - סליקריות, חובשות, קשריות, ולעת הצורך - לוחמות המשיבות אש."

החובשת שושנה בקר בעדותה מתוך: זה חוזר אלי - לוחמות פלמ"ח מספרות

(מתוך: זה חוזר אלי... - לוחמות פלמ"ח מספרות, צביה כצנלסון בן-צבי, הוצאת הקיבוץ המאוחד 1989)

מקור מס' 3

"זה היה במבצע 'נחשון'. לירושלים נכנסנו בשיירת רכב ארוכה, אחרי ימים שהעיר הייתה מנותקת, נצורה ומופגזת, ואנחנו היינו ראשונים שהגענו אליה עם תגבורת של לוחמים ומזון... נכנסנו לעיר בדרך הרגילה, העולה לרחוב יפו. משני צידי הכביש ולאורכו הצטופפו אנשי ירושלים שבאו לפגוש אותנו. קשת רבת פנים של יהודים: חילונים ודתיים, נוער וזקנים, נשים וילדים קטנים. ועם כל השוני בלבוש ובארשת, היה מה שהוא כל כך משותף לכולם. כולם חייכו אלינו והושיטו ידיים לנגוע, ובאור עמדה איזו נהרה קורנת של אהבה ותקווה - הפלמ"ח בא!... לי מבפנים עלו הדמעות. איזה רגע כזה של התחברות, כזו הרגשה של ערך וכזו - של עם אחד..."

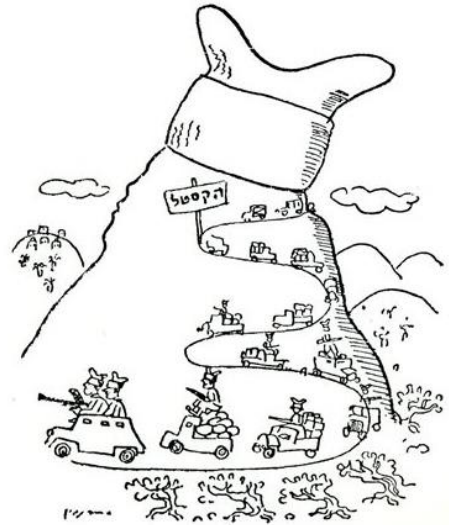
(עדותה של הלנה קליינברגר, "מברגן בלזן לפלמ"ח הראל", בתוך: "זה חוזר אלי - לוחמות פלמ"ח

מספרות")

(מתוך: זה חוזר אלי... - לוחמות פלמ"ח מספרות, צביה כצנלסון בן-צבי, הוצאת הקיבוץ המאוחד 1989)

מקור מס' 4 : קריקטורה של אריה נבון

קריקטורה של אריה נבון לאחר כיבוש הקסטל

מקור מס' 5 - באב אל וואד

שיר זיכרון ללוחמים ולאנשי השיירות שנפלו בשער הגיא במהלך הקרבות על פריצת הדרך לירושלים בזמן

המצור (1949)

מילים : חיים גורי

לחן : שמואל פרשקו

פה אני עובר, נצב ליד האבן,
כביש אספלט שחר, סלעים ורכסים.
ערב אט יורד, רוח ים נושבת
אור כוכב ראשון מעבר בית-מחסיר.

באב אל וואד,
שיירות פרצו בדרך אל העיר.
צדי הדרך מוטלים מתינו.
שלב הבדל שותק, כמו רעי.

פה רתחו בשמש זפת ועופרת,
פה עברו לילות באש וסכינים.
פה שוכנים בחד עזב ותפארת,
משרן חרוך ושם של אלמונים.

באב אל וואד...

ואני הולך, עובר כאן חרש חרש

וְאֵי זֶכֶר אוֹתָם אֶחָד אֶחָד.
כָּאן לְחַמְנוּ יַחַד עַל צוּקִים וְטָרָשׁ
כָּאן הֵינּוּ יַחַד מְשַׁפָּחָה אַחַת.

כָּאב אֶל וָאֵד...

יּוֹם אָבִיב יָבֹא וְרִקְפוֹת תִּפְרָחְנָה,
אָדָם פְּלִנִּית בָּהֶר וּבְמוֹרָד.
זֶה אֲשֶׁר גִּלְךָ בְּדֶרֶךְ שְׁהִלְכְנוּ
אֶל יִשְׁכַּח אוֹתָנוּ, אוֹתָנוּ כָּאב אֶל וָאֵד.
כָּאב אֶל וָאֵד...

קבוצה מס' 3 - מבצע נחשון

מקור מס' 1

"היה הכרח לעשות מאמץ נואש לפרוץ דרך לירושלים, אבל הארץ כולה היתה אחוזה להבות, כל יישוב היה בסכנה, כל הדרכים היו משובשות, כל כוחות ה"הגנה" היו מרותקים למקומותיהם... הכנופיות השתוללו בכל מקום, הצבא הבריטי היה 'נייטרלי' והמשטרה הבריטית ניסתה לפרק נשק ה"הגנה" באשר מצאה. מחוץ לנשק המקומי היו אז ברשות הארצית של ה'הגנה' רק 1300 רובים, ואלה חולקו לפלוגות פלמ"ח וח"י ששמרו על דרכי התחבורה ו'מרכזי העצבים' של כלכלת היישוב. אולם לירושלים נשקפה סכנה רעב, והיה הכרח לפרוץ דרך לעיר הבירה, ויהי מה.

זה היה בסוף מארס 1948. בערב נתקיימה בחדרי ישיבת המטה. הוצעה לי תכנית של ארגון כוח גדול של 400 איש עם רובים שיפרצו הדרך לירושלים. עד אז לא גויס אף פעם כוח כזה במקום אחד. ונאספו לשם כך ארבע מאות רובים.

בימינו אלה 400 חיילים הם כטיפה בים, אז היה זה שיא. אבל התכנית לא נראתה לי. ידעתי ההיסטוריה של ירושלים, וגם המציאות של ימינו. ידעתי שירושלים היהודית מנותקת מהיישוב היהודי, ואין ירושלים הערבית מנותקת מהיישוב הערבי. הערבים מבינים חשיבותה של ירושלים גם להם וגם לנו, וברור להם שהם יכולים לאבד ירושלים מבלי להפסיד כלום, בשעה שחורבן ירושלים היהודית עלול להיות מכת מוות ליישוב כולו. ידעתי שנגד 400 איש שלנו הם יכולים לשלוח 4000 איש שלהם ויותר, וגורל המשלחת הזאת עלול להיות כגורל הל"ה.

משום כך דרשתי לגייס ולשלוח לפחות 1000 איש. אמרו לי, בצדק, כי אין אנשים ואין רובים חופשיים – כולם מרותקים לחזיתות: בדרום, במחוז תל אביב, במרכז, בחיפה, בגליל. לאחר שביררתי מה מספר האנשים המזוינים בכל חזית, ציוויתי לקחת מחצית מהאנשים והרובים מכל חזית, מחוץ לגליל. כל מפקדי החזיתות הוזעקו מיד למטה ונמסרה להם ההודעה 'לשחרר' מיד לפעולה הירושלמית מחצית אנשיהם ונשקם. עלי לציין שכל אנשי המטה והמפקדים קיבלו הוראה זו באהבה ומילאו אותה בנאמנות ובהתלהבות, אם כי בדרך כלל אין אנשי צבא אוהבים התערבות ציבילים (אזרחים). מפקדי החזיתות באופן מיוחד גילו נאמנות למופת, אם כי על כל אחד מהם היתה מוטלת אחריות כבדה לחיי היישובים בחזיתם. רק מהגליל אי אפשר היה לקחת אף איש אחד, אבל משם הבאנו רובים."

(מתוך נאום שנשא בן גוריון, 4.1.50)

(מובא בתוך: ירושלים בתש"ח: מקורות, סיכומים, פרשיות נבחרות וחומרי עזר, מרדכי נאור, יד בן צבי, תשמ"ח)

מקור מס' 2:

"לשם חימושם של הגדודים והיחידות האחרות שהוקצו למבצע 'נחשון' בכמויות סבירות, היה עלי ל'הפשיט' את החטיבות האחרות ממחצית חימושן, שהיה דל בלאו הכי, ולרכזו למבצע. כאשר יצא מלשכתי מפקד חטיבת 'קריית' בארבע לפנות בוקר, היה חיוור כסיד, שכן נאלצתי להעביר מחטיבתו את מרבית הרובים והמקלעים, ולהשאיר ברשותו את רובי הנטרים וחימוש נוסף כלשהו בלבד... לאושרנו הגיע באותו לילה... המטוס המיוחל הראשון של 'בלק 1' (הכינוי למבצע הטסת הנשק מצ'כוסלובקיה ארצה), ובו המשלוח הראשון של הנשק הציכי. מבטן המטוס פורקו באישון לילה 200 רובים ו-40 מקלעים קלים עם תחמושת 7.92 מ"מ. למחרת היום עמדה להגיע אוניית-הרכש 'נורה', שנשאה עמה את החלק העיקרי של הנשק הציכי: 4,300 רובים ו-200 מקלעים קלים, ועמם כחמישה מיליון כדורים.

(מתוך: בדרך לצה"ל: זכרונות אלוף אבידן, יוסף אבידן, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, 1970)

מקור מס' 3:

"בתוך המצוקה הזאת נולדה ההכרה, שצריך לרכז כוח של למעלה מ-1,000 איש על מנת שהוא יפרוץ, שיוכל להתפרס במרחב טריטוריאלי גדול יותר, ויבטיח את רציפות הכיבוש. אלא שהיו היסוסים. ההיסוסים היו בעיקר עקב החלשת החזיתות האחרות. התעורר גם חשש של מפקדים ושל אישי הציבור שבאו לעזרתם לגורלו של מעט הנשק הקיים, ומן הנמנעות היה להקים כוח גדול מתוך הארסנל של המחסנים המרכזיים. צריך לזכור שעקב אכילס היה לא רק כוח האדם, אלא הנשק: הנשק באותה תקופה היה עדיין במידה רבה קניינם של הערים ושל היישובים, זה לא היה מצב שבו לפיקוד העליון יש מחסני נשק שמתוכם הוא מצייד את היחידות. הנשק היה מוסתר במחסנים, ובמידה רבה המחסנים האלה היו עדיין בשליטה אזורית ומקומית. אחד המהפכים הגדולים שהתהוו במלחמת העצמאות, בדרך לצבא, הוא השתלטות 'ההגנה', המטה הכללי, על כל מקורות הנשק המפוזרים במקומות. בימים ההם פעלו עדיין ביחידות קטנות של מחלקה ושל פלוגה. יחידות כאלה, מטבע הדברים, היו מוגבלות ביכולת הביצוע שלהן; ואם מדובר על התאזרות לא כמליצה, אלא מדובר על ריכוז של כוח, כלומר על חשיפת מקומות וחזיתות. הדבר היה כרוך בפחדים של המפקדים ושל אישי הציבור שהתקשו מאוד להעמיד לרשות הפיקוד העליון אפילו תת-מקלע אחד מכבשת הרש שעמדה לרשותם... אני מגלה, ואני מפחד, שלא היתה מידת האומץ הדרושה כדי לפקד על המפקדים האזוריים להפריש מן המעט שלהם את כמויות הנשק, כדי לצייד את הכוח הגדול של מבצע 'נחשון'. צריך היה אומץ לב לעשות זאת. ובן-גוריון, באותה פגישה, בלי היסוס, העניק את תמיכתו לרעיון הזה של ריכוז כוח למאמץ העיקרי, והעניק לזה נוסח של אופטימיות ושל כושר הכרעה ברמה לאומית.

(מתוך ריאיון עם ישראל גלילי, ראש המפקדה הארצית של 'ההגנה'. מובא ב'ירושלים בתש"ח')

(מובא בתוך: ירושלים בתש"ח: מקורות, סיכומים, פרשיות נבחרות וחומרי עזר, מרדכי נאור, יד בן צבי, תשמ"ח)

מקור מס' 4:

מברק מאת שמעון אבידן, מפקד מבצע 'נחשון' לקראת העברת שיירה מחולדה לירושלים 5.4.48

מברק מאת שמעון אבידן, מפקד מבצע 'נחשון' לקראת העברת שיירה מחולדה לירושלים 5.4.48

מליאה (10 דקות)

אסיף (5 דקות)

לקראת סיכום נבקש מכל תלמיד לכתוב תובנה אחת שהתחדשה / התחדדה לו בעקבות המפגש (ניתן לכתוב זאת בדפי ממו ולהדביק על הקיר משותף).

בינון השלטון

הצעה 1: מגילת חובות

מטרה:

בחינת תפקידי האזרחים וההנהגה בימינו לאור חזונו של בן גוריון - רלוונטיות ומעורבות

הכנה:

בריסטולים

מצגעים (טושים)

דפי ממו דביקים וצבעוניים

פתיחה במליאה (10 דקות)

בסיום הפרק קראנו את דבריו של בן גוריון בכנסת הראשונה:

"אנו יותר מכל ארץ חופשית ודמוקרטית אחרת [...] זקוקים למגילת חובות. המדינה לא הייתה קמה בלי מאמץ חלוצי של שלושה דורות; והמדינה לא תיבנה, לא תוגן ולא תמלא שליחותה בהיסטוריה הישראלית בלי חלוציות מוגברת, וחלוציות פירושה קבלת עול חובות [...] עם הקמת המדינה נהפכנו מתובעים לנתבעים. כל אחד מאתנו, גם הוותיקים וגם העולים החדשים, הם נתבעים. אין אנו עוד יכולים לתבוע מאחרים - מן ההכרח שנתבע מעצמנו, קודם כל מעצמנו. המשימות הגדולות והקשות שהטילה ההיסטוריה על דור מקימי המדינה, בונה ומגינה, לא ייתכנו בלי מגילת חובות שנטיל על עצמנו, ברצוננו הטוב, מתוך הכרת ייעודנו החלוצי למשך תקופה לא קצרה. יש הבדל עיקרי ורב תוכן בין המהפכה שנתרחשה אצלנו ובין המהפכה באמריקה, בצרפת, בשווייץ, ברוסיה ובארצות אחרות. בכל ארצות אלה היה מרד במשטר, ועם שינוי המשטר השיגו העמים מבוקשם. מהפכת העם היהודי היא לא מרד במשטר. העם היהודי מרד בגורל היסטורי, בגורל של עם גולה, מפוזר, מחוסר מולדת. לשון, תרבות ועצמאות. כתבנו את מגילת החובות."

דוד בן-גוריון: ראש הממשלה הראשון - מבחר תעודות (1947-1963), עמ' 145

בן גוריון תובע מאיתנו – מאזרחי המדינה ומאזרחי המדינה העתידיים – אחריות, עשייה ושמירה על הארץ.

אין די בכינון המדינה. יש צורך במאמץ עקבי ומתמשך לאורך דורות כדי שהמדינה תצמח ותשגשג או תמשיך לצמוח ולשגשג.

פירוש המילה **כינון** על פי מילוג: יצירת דבר חדש, ייסוד, בנייה. כשמקימים בית חדש יש התרגשות, ציפייה, התגייסות, מוטיבציה, רעננות, חדשנות וכו'. ועם זאת, האתגר הגדול באמת הוא לשמור לאורך זמן על אותן התחושות ולבנות יום-יום את אותו הבית.

(בפרשת "כי תבוא" [במדבר כו, טז] נאמר: "היום הזה ה' אלהיך מצוה לעשות את החקים האלה ואת המשפטים ושמרת ועשית אותם בכל לבבך ובכל נפשך"). מה פירוש "היום"? הרי מצוות בסיני ניתנו, בעבר, ולבטח לא היום... רש"י מפרש: היום הזה ה' אלהיך מצוה - בכל יום יהיו בעיניך חדשים כאילו בו ביום נצטוו עליהם. ראוי לאדם שלא יקיים את המצוות מתוך שגרה והרגל "מצוות אנשים מלומדה", אלא ישמח בהן ויראה כאילו הן חדשות עבורו ומתוך כך יקיימן.

לעיתים אומרים אנו: "לו רק יכולנו להיות בדור הקמת המדינה, לעשות דברים גדולים באמת." אולי האתגר הגדול באמת הוא איך לשמר את אותה הרוח בימינו אנו; לחשוב איך אנו רוצים שהמדינה שלנו תיראה היום ובעוד שבעים שנה.

בפרק המקוון כתבתם "מגילת חובות" בהתאם לפרשנותכם, מזווית ראייה של דור תש"ח. כעת ננסה לכתוב "מגילת חובות" כיתתית מתוך מציאות ימינו – לשבעים השנים הבאות.

עבודה בקבוצות (20 דקות)

נחלק את הכיתה לקבוצות בנות 8-12 תלמידים. כל קבוצה תקבל דפי ממו (עם דבק) וקיר כיתה/חלון/פולילגל או כל מצע שתלמידי הכיתה יוכלו להדביק עליו את הפתקים. כל תלמיד כותב חובת אזור או חובת שלטון אחת שלדעתו חיוני שתהיה במדינת ישראל בימינו. החובה תנוסח בשפה רשמית ובהירה (חובתו של כל אזור היא...; חובתם של מוסדות השלטון היא...). לשיקול המורה: אפשר לתת מראש תחומים שיש להתייחס אליהם. למשל: קליטת עלייה, קשר עם יהודי העולם, איכות חיים או יחס למיעוטים. ואפשר לבקש כתיבה חופשית לגמרי. נבקש להגיע למסמך אחד ובו 8-12 סעיפים מדורגים ומקובלים על כל חברי הקבוצה.

כללי המשימה:

התלמיד הראשון מדביק את הפתק שלו במקום אשר לפי דעתו משקף את רמת החשיבות של החובה. (כלומר אם לדעתו מדובר בחובה קריטית לקיומה של המדינה, ידביק אותה בראש החלון/הקיר/התחום המוגדר למשימה). התלמיד הבא מתבקש למקם את החובה שכתב. עליו למקמה ביחס לחובה המודבקת.

באופן זה יתקיים דיון תמידי בין חברי הקבוצה על ערכי המדינה בימינו ועל היחסים בין האזרח לשלטון. על הקבוצה להגיע להסכמה. משפט שלא כל חברי הקבוצה מסכימים עליו, אינו יכול להישאר. התלמיד יכול לנסח בעזרת הקבוצה נוסח המקובל על כולם.

עם סיום המשימה נראה לכל קבוצה את החובות המסודרות באופן היררכי (מהחשובה יותר לחשובה פחות).

כעת נבקש מחברי הקבוצה לכתבו פסקת פתיחה (2-3 שורות) פסקת סיום (2-3 שורות) ולחתום על מגילתם.

הערה בעניין גודל הקבוצה: ככל שהקבוצה קטנה יותר (5-7 תלמידים) צפוי שהחובות תהיינה בסיסיות ומוסכמות, ועם זאת, כל תלמיד יוכל להביע את עצמו ויתקיים דיון המשתף את כולם. בקבוצה גדולה יותר (8-12 תלמידים) צפויים ויכוחים ערים יותר מאחר שלא ניתן לחזור על אותה חובה פעמיים. עם זאת, יהיו תלמידים שיבואו פחות לידי ביטוי בקבוצה הגדולה. לאחר שלב זה נקבל שתיים-שלוש מגילות של חובות, בהתאם לגודל הכיתה.

עיבוד (5 דקות)

נזמין את חברי הכיתה להתהלך בין "מגילות החובה" שנכתבו ולחשוב (אפשר לשאול את השאלות תוך כדי השיטוט בכיתה. מדי פעם "תיזרק לחלל האוויר" שאלה אחרת למחשבה). מה הדמיון ומה השוני בין המגילות שחוברו? על מה אנחנו ממש לא מסכימים? האם יש דבר מה שהפתיע אותנו? מה היחסים בין חובות האזרח למדינה ובין חובות המוסדות השלטוניים לאזרחיה (20: 80? 50: 50)? מה המשמעות של נתון זה?

דיון במליאה וסיכום (10 דקות)

לפניכם שלוש הצעות לדיון ולאסיף.

הצעה ראשונה לדיון: שיח רפלקטיבי על התהליך (קובץ להדפסה)

קראו את המגילה שכתבתם ודונו:

מה הם הערכים העולים ממגילה זו?

על מה הייתה הסכמה ועל מה לא?

מה "ירד בעריכה" ולמה?

במה שונה המגילה הקבוצתית שכתבתם היום – כאשר מדינת ישראל בת למעלה משבעים שונה –

מהמגילה שכתבתם מנקודת מבט של דור תש"ח? במה היא דומה לה?

שאלת אסיף: מה התחדד/הפתיע/ריגש אותי לראות במהלך קריאת כל מגילות החובות?

אפשרות נוספת לסיום: השוואה בין שני שירים.

הצעה שנייה לדיון: השוואה בין שני שירים (קובץ להדפסה)

יכול להיות שְׁזָה נִגְמָר? / יהונתן גפן

אוֹמְרִים שֶׁהִי פֶה שְׁמֵחַ לִפְנֵי שְׁנוֹלָדָתִי

וְהַכֵּל הִיָּה פְּשׁוּט נִפְלָא עַד שֶׁהִגְעִיתִי

שומר עברי על סוס לבן בלילה שחר
 על שפת הכנרת טרומפלדור היה גבור
 תל אביב הקטנה, חולות רטבים, ביאליק אחד
 שני עצי שקמים, אנשים יפים מלאים חלומות:
 "אנו באנו ארצה לבנות ולהבנות
 כי לנו ארץ זו".

כאן, איפה שאתה רואה את הדשא

היו פעם רק יתושים ובצות
 אמרו שפעם היה כאן חלום נהדר
 יכול להיות שזה נגמר? יכול להיות שזה נגמר?

אומרים שהיה פה שמח לפני שנולדתי
 והכל היה פשוט נפלא עד שהגעתי
 פלמ"ח, פינג'אן, קפה שחר וכוכבים
 אנגלים, מחתרת, וילקוט הצוים
 שפם ובלורית, פסים מעל הצואר, ירון זהבי
 אלתרמן, תמר, בחירות יפות, מכנסים קצרים
 היה להם בשביל מה לקום בבקר
 כי לנו ארץ זו.

כאן, איפה שאתה רואה את הדשא

היו פעם רק יתושים ובצות
 אמרו שפעם היה כאן חלום נהדר
 יכול להיות שזה נגמר? יכול להיות שזה נגמר?

מול שירו של יהונתן גפן כותב אלישיב רייכנר כך:

"אומרים שהיה פה שמח",

אמר לא מזמן המשוור

"שמח לפני שנולדתי",

כך בדיוק הוא קטר

ואחר כך, תאר חלוצים

עם מכנסים קצרים בבצה

ונזפר - היו אידיאלים,

והיתה התנשבות אמיצה

ובסוף הוא זרק שאלה,

"יכול להיות שזה נגמר?"

הוא לא חכה לתשובה,

וקבע שְׁנוּלְדָנוּ מְאַחֵר
 "לָהֶם הָיָה לָמָּה לָקוּם,
 הָיָה עַל מָה לַחֲלֹם
 לָנוּ לֹא נִשְׁאַר כָּלוּם,
 פְּשׁוּט מְשַׁעֲמֵם הַיּוֹם!"
 אִז תִּרְשׁוּ לִי שְׂנִיָּה לְהַעֲזוֹ,
 לַעֲנוֹת לְבַחֲוֹר הַמְּבֹאָס,
 וְזֶה לֹא כְּדִי לְהַרְגִּיז,
 אִז הוּא בְּטוֹחַ לֹא יִכְעַס.
 - זֶה עוֹד לֹא נִגְמַר, יְדִידִי,
 וְאַפְלוּ לֹא הִתְחִיל!
 צָרִיךְ רַק לְהִיּוֹת עֶרְנִי
 וְאֵת הַחוּשִׁים שֶׁלֹּךְ לְהַפְעִיל
 כִּי אִם תִּפְקַח עֵינֶיךָ
 תּוּכַל בְּקִלּוֹת לְרַאוֹת
 חֲלוּצִים עִם מְכַנְסִים
 (וְאַפְלוּ עִם חֲלָצוֹת...)
 וְהֵם עוֹד מְיַבְּשִׁים בְּצוֹת,
 וּמְגַרְשִׁים יְתוּשִׁים
 יֵשׁ לָהֶם מָה לְבָנוֹת
 הֵם אֲפֹלוּ עוֹד חוֹלְמִים...
 אִז אֲוִלִי הַשְׁתַּנּוּ הַבְּצוֹת,
 וְהַיְתוּשִׁים לֹא כָמוֹ פֶּעַם
 אֲבָל יֵשׁ מָה לַעֲשׂוֹת
 וְלֹאִידֵאָלִים נִשְׁאַר הַטַּעַם
 עוֹד יֵשׁ יְשׁוּבִים לְהַקִּים
 וְנִגְבַּע עוֹד יֵשׁ לְהַפְרִיחַ
 בְּפִתַח עוֹמְדִים הָעוֹלָם
 וְצָרִיךְ לְהַבִּיא גַם מְשִׁיחַ.
 עוֹד יֵשׁ עַל מָה לְהַלָּחֵם
 וּלְצַעֲרָנוּ גַם עִם מִי
 וְצָרִיכִים, בְּעֶזְרַת ה',
 עוֹד הַמוֹן יְהוּדִים לְהַבִּיא
 וְצָרִיךְ לְאַחֵד, וְצָרִיךְ לְקַרֵּב
 צָרִיךְ לְהַסְכִּים, אֲבָל גַּם לְסַרֵּב
 צָרִיךְ לַעֲזֹר, אִךְ לְדַעַת לְמַחֲוֹת
 וְיֵשׁ עוֹד הַמוֹן לְכֻלּוֹכִים לְנִקּוֹת.
 וְלָכֵן, מְשׁוֹרֵר יָקָר,
 כְּדֹאִי שֶׁתִּפְסִיק לְקַטֵּר

לא נולדת מאחר
אבל אתה עלול לאחר!
תתעורר, כי יש עבודה
ו"שמיח" ומשיך להיות
לקום בבקר תמצא סבה,
אם תישן עם עינים פקוחות!.

אלישיב רייכנר (מתוך אתר כיפה)

הצעה שלישית לדיון:

נאום דוד בן גוריון

(קובץ להדפסה)

שאלת אסיף

נקרא את קטעי

המקור. לאחר מכן,

במליאה, יאמר כל

תלמיד מילה אחת

בעקבות דבריו של

דוד בן גוריון.

353]

דברים לנוער]

כמו אמריקניות. יש גם ליכוד אפריקני. יתכן שיש קצת הגזמה בדבר ידידינו על ישות אפריקנית, אבל יש סולידריות אפריקנית, ויש סולידריות אסיאתית, עם כל המתרחש בין נהרו ובין צ'ואן-לאי. נאצר יכול לרקוד על שתי חתונות, גם באסיה וגם באפריקה, ואל נזלזל בזה...

אנו מוכרחים לחזק את מעמדנו הבינלאומי, קודם כל בשתי היבשות שבהן הרוב הגדול של האנושות, שני שלישים של האנושות. הן רוב המדינות, ורק אם נרכוש את ידידותן ותמיכתן, נוכל לשבור את חומת השנאה, והתככים של נאצר ייתקלו בקיר-ברזל של ידידות עם ישראל...

ובראותי מה היינו מסוגלים לעשות, אני כמעט בטוח, שאם תבואו בעוד חמש שנים לנגב הוא לא יהיה עוד שומם. לא תכירו את אילת, לא תכירו את מצפה-רמון, לא תכירו את ים-המלח, לא תכירו עוד מקומות אחדים. והדברים האלה אינם עוד דברי חזון ודמיון. אם נדע למצות את האפשרויות שמערכת-סיני נתנה לנו: — פיתוח הנגב; הפעלת הסואץ היבשתי בין הים-התיכון לאילת; חיזוק קשרינו הכלכליים עם אסיה ואפריקה; אימוץ הידידות שלנו עם שני העמים המוסלמים הגדולים ביותר במזרח-התיכון; רכישת ידידים, נוסף על אמריקה ואירופה, גם בשתי היבשות האלה, אשר אילת פתחה את הדרך אליהן — לא נירא רע.

דברים בעצרת-נוער מטעם הנח"ל
תל-אביב — 10 בנובמבר 1960

דברים לנוער

בזמן האחרון התעורר ויכוח על הדור הצעיר, על טיבו. יש אומרים שזה דור „אספרסו“, דור ריקן; ויש אומרים שזה דור חלוצי, נוער חלוצי, נוער העטור גבורה. הוויכוח הזה הוא ויכוח סרק, יען כי אינני חושב שהנוער הוא חטיבה אחת, כמו שהקשישים אינם חטיבה אחת.

יש בישראל, בעם, גילויי גדלות, גילויי יצירה, המעוררים השתוממות בעולם. ויש גילויים שליליים — פושעים, גנבים, מועלים ופורצים.

השאלה איננה מהי הדמות הקיימת של הנוער, אלא מהי הדמות הרצויה והדרושה של הנוער שבביל עתידנו. ואני רוצה להגיד בעניין זה מלים אחדות:

כמעט אין חילוקי-דעות בתוך העם בנוגע למשימות הגורליות שההיסטוריה הטילה על דורנו, מפני שמשימות אלה נקבעו כמעט בהסכמה כללית בכנסת, בשני חוקי-יסוד — אם כי באופן רשמי אין חוקי-יסוד — חוק יסוד אחד, חוק השבות; שתמציתו היא שהמשימה העליונה של מדינת-ישראל היא קיבוץ גלויות ומיזוגן; החוק היסודי השני — הוא חוק החינוך הממלכתי, הקובע על מה יושתת החינוך בישראל. הוא קובע דברים אחדים עיקריים:

טיפוח התרבות היהודית והאנושית, כדי שהעם בישראל יעמוד בשורה הראשונה של העמים המתקדמים בעולם.

הוא קובע הכשרה חלוצית, למען נוכל להפריח את השממה ולאכלס את הצפון והנגב.

הוא קובע שעלינו לצקת דפוסי-חברה חדשים, שאין בהם קיפוח ואפליה, להקים חברה בנויה על חירות, שוויון, עזרה הדדית ואהבת הבריות.

אין זה מקרה שקבענו לנו שתי משימות גדולות וחשובות אלה. השאלה היא, הנוכל לעמוד בהן...

דבר זה תלוי אך בדור הצעיר, שבעוד 10–20 שנה יהיה הוא את העם, ידריך אותו ויעמוד בראשו.

ואני רוצה להגיד מלה אחת, מדוע הוטל עלינו להקים מדינה למופת ולהיות אור ליהדות בעולם ולהיות גם אור לגויים:

אתם, תלמידי השביעיות והשמיניות, יודעים את תולדות עמנו, ויודעים אתם שהיינו תמיד עם קטן, היינו תמיד מוקפים עמים גדולים שעמדנו במאבק עמם, גם מדיני וגם רוחני, שאנו יצרנו יצירות שלא נתקבלו על דעתם והיינו יוצאים מן הכלל. בימי הבית הראשון עמדנו מול מצרים, מול אשור, מול בבל; בימי הבית השני עמדנו מול יון, מול רומא; לאחר שנותקנו מעל אדמתנו היינו פזורים בכל מקום בעולם, ומוקפים אויבים. בדורנו אנו – הצעירים שבהם אינם זוכרים זאת, אך בוודאי למדתם זאת בבית-הספר – רק לפני 18 שנים נתארע המאורע האיום ביותר, לא רק בתולדותינו-אנו, אלא בתולדות האנושות כולה. היהדות באירופה הושמדה כמעט כולה. יהדות זאת, אשר במאות השנים האחרונות היתה אם היהדות, מקור כל היצירות שלנו, מקור הספרות העברית, מקור תנועת-הפועלים היהודית, מקור התנועה הציונית, מקור העליה החלוצית, מקור ביל"ו, ואלה אשר מהם יצא המרכז היהודי באמריקה, אלה אשר מהם יצא המרכז היהודי בארצות אחרות – יהדות זו נשמדה.

דווקא אותו דור, שראה את שיא החורבן של עמנו, ראה גם שיא שני – אחד הפלאים הגדולים בהיסטוריה של עמנו – התחדשות עצמאות ישראל בארצו. אולם באותו יום שקמה מדינתנו, פלשו אליה כל שכנינו... היינו 650,000 נגד 30 מיליון, ועמדנו בפניהם בגבורה ובהצלחה.

סוד קיומנו כל אלפי השנים האלה... יש לו רק מקור אחד: איכותנו העליונה, היתרון המוסרי והאינטלקטואלי המציין אותנו גם בימים אלה, כמו שציין אותנו בכל הדורות. שאלת קיומנו ועתידינו היא אם נדע לשמור על עליונות מוסרית ואינטלקטואלית זאת, זאת היא בעיית קיומנו, זאת היא בעיית עתידינו...

לפני שהושמעו הדברים בעצרת האו"ם שמעו מגדול נביאנו שיבוא יום „וכתתו חרבותם לאתים... לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה“. אנו מאמינים בדבר... אנו רוצים שהכוחות היקרים והיוצרים שישנם בתוכנו לא יכלו עצמם למען מלחמות, ויוכלו להשקיע את כוח היצירה שלהם בדברים קונסטרוקטיביים, לבנות ארץ לתפארת לעם ישראל ולמופת לכל הגויים...

להיות מדינה למופת, איננה מילה ריקה, ואנו רואים ראשית התגשמותה. גם בהפרחת השממה – אם כי אנו רחוקים עדיין מהאידיאל הרצוי – נעשים דברים שמעוררים השתוממות: רביבים, משאבי-שדה, שדה-בוקר, יוטבתה, עין-גדי, כפר-ירוחם, מצפה-

רמון, דימונה — עדים חותכים הם שיש כוחות גנוזים בתוכנו — בתוך כל היהודים, בין ילידי הארץ, בין יוצאי אירופה, בין יוצאי אסיה ואפריקה. ועתידנו, מעמדנו בעולם, כוח המשיכה שלנו לנער היהודי בגולה, היותנו אור לעם היהודי, אור לגויים — תלויים בכך שנצליח להמשיך את המסורת המפוארת אשר גילו חלוצינו מימי פתח-תקוה ועד היום הזה. המשכת המסורת הנהדרת הזאת, היא התביעה שההיסטוריה העברית מציגה לנער היהודי. ומסורת זו, אציג אותה לכם, בשלושה פסוקים:

זו מסורת של גבורה.

זו מסורת של תנופה חלוצית.

זו מסורת של ביצוע מעשי-בראשית.

לכו בדרך זו והושיעו את ישראל.

בכנס מפקדים

כ"ח אדר תשכ"א — 16 במארס 1961

לשאלות-חזק

אני אעמוד על שני דברים: אחד חיצוני ואחד פנימי. אתחיל מהצד החיצוני: המאורע החשוב ביותר שקרה בעולם בזמן האחרון, לדעתי, הוא בחירת נשיא חדש וצעיר בארצות-הברית. אינני יכול להגיד לכם מה יחסו לארץ הזאת. בפגשתי אותו לפני שנה, כאשר עדיין היה מועמד לנשיאות. דיברנו בעיקר על הבעיות האמריקאיות ולא על העניינים שלנו. אבל שני דברים אינם נתונים בספק, כי הוא ישנה את מקומה של אמריקה בעולם לטובה, מלבד מה שהוא יעשה לאמריקה גופא. הוא התחייב על השקעות גדולות להטבת החינוך וגם להגנה... חיזוק מעמדה של אמריקה יש לו — כפי שאתם נוהגים להגיד — השלכה על ענייננו.

בשנים האחרונות תופסים המערב ואמריקה בראשו מקום מכובד בוויכוח על מה שקוראים — המלחמה הקרה. הגיע הדבר לידי כך שבאזורים חולצים נעליים, דופקים על השולחן וזה משמש אמצעי חינוכי לאומות החדשות המופיעות שם ואשר לא היו שם עד עכשיו...

אין ספק שעם חיזוקה של אמריקה בעולם יתחזק המערב כולו. הוא לא היה מאוחד דיו, כי לא היתה לו הנהגה. אינני רוצה להגיד שאמריקה צריכה להיות המנהיג של המערב, כי במערב אירופה יש מספר יותר גדול של אנשים, ותרבותם אינה נופלת מתרבותה של אמריקה, אם כי עושרה נופל בהרבה מעושרה של אמריקה. אבל יתכן מאוד שעכשיו יבוא ליכוד יותר גדול בין המעצמות המרכזיות באירופה: צרפת, גרמניה ואנגליה.

קשה להגיד מה יהיה גורל המלחמה הקרה. ברית-המועצות כשלעצמה זקוקה להטבת היחסים, מפני שבברית-המועצות התגבר הלחץ גם להטבת תנאי-החיים של ההמונים וגם

מתוך :

דוד בן גוריון, יחוד ויעוד, משרד הבטחון 1971.

הצעה 2: חלונות ג'והרי - בן גוריון ובגין

"אולי באמת דברים רבים, טרגיים ואפילו נוראים, היו נמנעים מאתנו, לו בן-גוריון ז"ל ואני היינו מכירים איש את רעהו יותר." (בגין לחיים גורי)

מתוך: [על השנאה / חיים גורי](#)

פתיחה (10 דקות):

נשאל במליאה:

אילו עובדות ידועות לנו על פרשת אלטלנה?

נכתוב את התשובות על הלוח.

לאחר מכן נשאל: אילו רגשות עולים בנו בלימוד פרשה זו? נכתוב גם זאת בצד אחר/בצבע אחר.

יתנהל דיון: איך ניתן להסביר פרשה עגומה זו?

נצפה שיעלו גם תשובות בעניין חוסר האמון ששרר בין בן גוריון לבגין, בעניין חוסר תקשורת וחשש.

נציע הסבר נוסף, דרך שימוש ב"חלונות ג'והרי".

מהלך השיעור (25 דקות):

"חלון ג'והרי" הוא מודל שפיתחו ג'ו לופט והארי אינגרהם ושנושא את צירוף שמותיהם הפרטיים.

המודל הוא כלי יעיל המתייחס לרגשות, להתנהגות, ליכולות, לכוונות ולמוטיבציה של היחיד,

מהפרספקטיבה שלו (מה ידוע לעצמי, מה לא ידוע לעצמי) ושל סביבתו (ידוע לסובבים, לא ידוע לסובבים).

המודל מחלק את המודעות העצמית לארבעה תחומים:

גלוי: ידוע לאדם ולסביבה;

מוסתר: ידוע לאדם אך מוסתר מהסביבה;

עיוורון: הסביבה רואה ויודעת אך האדם אינו יודע;

לא מודע: לא ידוע, לא לאדם ולא לסביבה.

שימוש במודל זה מסייע לצמצם את אזור העיוורון.

להרחבה על המודל: [בקישור הבא](#)

	ידוע על עצמי	לא ידוע על עצמי
ידוע לסביבה	2 גלוי	1 עיוור
לא ידוע לסביבה	4 נסתר	3 לא מודע

ננסה לבחון מה ידע בן גוריון ומה העריך, וכן מה בגין ידע ומה העריך וננסה לבחון את החלטתם על פי הדברים האלה:

ננסה לשרטט מעין "חלון ג'והרי" לבגין ולבן גוריון בפרשה זו, אך "נשנה" מעט את המודל.

במקום "לא יודע על עצמי" נכתוב "לא יודע על (המנהיג האחר)".
נשלים את ה"החלונות" בעזרת התלמידים.

לפניכם תשובות מצופות מהתלמידים (אפשר להדפיס לשיעור את הטבלאות ריקות).

בן גוריון בהקשר לפרשת אלטלנה - (טבלאות ריקות)

מה בן גוריון לא יודע על בגין	מה בן גוריון יודע על עצמו (עמדות, תוכניות)	
בגין ממלכתי, אין חשש מפוטש.	מתנגד למתן נשק לאצ"ל.	ידוע לסביבה/לבגין
מה יהיו השלכות הירי	מתכוון באמת לתת פקודה לירות	לא ידוע לסביבה/לבגין

בגין בהקשר לפרשת אלטלנה

לא יודע על בן גוריון	מה בגין יודע על עצמו (עמדות, תוכניות)	
בן גוריון חושש מפוטש ומתכוון באמת לירות על האונייה.	רוצה לקבל נשק עבור חברי האצ"ל בירושלים.	ידוע לסביבה/לבן גוריון
מה יהיו השלכות הירי	ממלכתי, אין חשש מפוטש	לא ידוע לסביבה/לבן גוריון

אחרי שנשלים יחד עם התלמידים את הטבלה נשאל: לו כל אחד מהמנהיגים היה מכיר את ה"חלון" של המנהיג האחר, האם לדעתכם יכלה התוצאה להיות אחרת?

היחסים המורכבים בין בן גוריון לבגין לא החלו ולא נסתיימו באלטלנה. נזכיר את הסזון, את פיצוץ מלון המלך דוד, את הסכם השילומים שיגיע בהמשך ועוד.

אסיף (15 דקות):

אפשר לסיים את השיעור בקריאת קטע מאת חיים גורי. מופיעים בו שני מכתבים שכתב בן גוריון: הראשון - על בגין; השני, המאוחר יותר, אל בגין כן מופיעה בקטע התייחסותו של בגין למכתב השני. לשיקול המורה אם לעשות שימוש במכתבים אלו או בחלקם.

נשאל במליאה: לאיזו תובנה הגעתם בעקבות ניתוח היחסים בין בן גוריון לבגין? מוצע לקריאה הקטע שלהלן.

על השנאה / חיים גורי - (קובץ להדפסה)

ביום שבו התפרסמה הרשימה, נמסר לי בידי שליח בשעה 07:00 מכתב אישי מבן-גוריון, המגיב על דברי ב"למרחב"; מכתב וסמל המנורה עליו. שניים וחצי עמודים. קראתי בו כמה וכמה פעמים, וגם הראיתי אותו לרעייתי. שתקנו שעה ארוכה. בו בערב ביקרו בביתי אבי ישראל וחברו זלמן ארן, "זיאמה".

מפא"ניקים מהגרעין הקשה. אף הם קראו את מכתבו של בן-גוריון. זיאמה, שהתאושש ראשון, אמר לי: "גורי, שרוף את זה, אתה חייב לשרוף את זה. המכתב הזה ירעיל את העם גם בעוד אלף שנים!" אבא, המאופק יותר, ביקש לגנוז את האיגרת, ומלמל: "איך יכול ראש הממשלה לכתוב כך על ראש האופוזיציה?" אבי המתון, שניסה לצעוד כל חייו בין הדעות האחרות, לא על גופתו. הבטחתי להם כי לא אפרסם מלה מהכתוב, אך עותק אחד נשלח כמצוין במכתב לישראל גלילי. עד היום עמדתי בהבטחתי לשניים, שאינם בין החיים. לימים פורסם קטע נרחב ממכתבו של בן-גוריון בדרך השלישי בספר "בן-גוריון", פרי עטו של פרופ' מיכאל בר-זוהר. שם, בעמוד 1547, מובאים כמה מהדברים. וכך נכתב שם³⁰:

"בגין מקדש כל האמצעים למען המטרה הקדושה - שלטון אבסולוטי, ואני רואה בו סכנה חמורה למצב הפנימי והחיצוני של ישראל [...]"

בגין יחליף המפקדה של הצבא והמשטרה בבריונים שלו [...] ידכא בכוח ובאכזריות תנועת הפועלים -- בהרפתקאות מדיניות יחריב את המדינה..."

אסתפק בכך. לא אני מסרתי את הדברים האלה לפרסום. פרופ' בר-זוהר מצא אותם בארכיון בן-גוריון והביא אותם לדפוס בשנת 1977, בהוצאת "עם עובד". מבחינה זו, נקי אני בשבועתי לאבא ולזיאמה ארן. מר גורי הנכבד,

הבוקר שבתי וקראתי ב"דבר" את רשימתך על המכתב הידוע של בן-גוריון ז"ל אליך. בפעם הראשונה הבעת דעה, עד כמה שאני זוכר, ש"אולי" בן-גוריון בכל זאת צדק. הפעם אין עוד הסתייגות. בשעתו נזדעזעת כולך מן המכתב ההוא. הבטחת לעצמך שלא תיתן אותו לפרסום. אני קראתי אותו. לא נזדעזעתי. אם אפשר לקרוא לזאב ז'בוטינסקי ולדימיר היטלר, מדוע אי-אפשר היה לכתוב את הדברים שנכתבו עלי? ובין המכתבים למיניהם גם היו מאורעות, כגון עלילת הדם משנת 4-1933, הסיזון, אלטלנה, והכל נעשה באלימות איומה, לרבות הסגרה בידי זרים ועינויי תופת בידי נושאי לפיד הקידמה. אך בשווי למכתבו של בן-גוריון ז"ל, עלי להודיעך כי בפברואר 1969 קיבלתי ממנו את המכתב הבא³¹:

אני ממציא לך בזאת מכתב ששלחתי לפני ימים אחדים לגולדה מאיר. אולי תמצא בו עניין כחבר בממשלה. תרשה לי להוסיף כמה הערות אישיות. פולה שלי היתה מעריצה שלך, משום מה. אני הייתי מתנגד, לפעמים חריף מאוד, לדרכך לפני המדינה ועם קומה, כאשר הייתי מתנגד לדרכו של ז'בוטינסקי ז"ל. כשנבחרתי ב-1933 - להנהלה הציונית, ניסיתי לבוא בדברים אתו ונהפכנו לידידים, אם כי חברי דחו ההסכם שסידרנו שנינו בסוף 1934. התנגדתי לכמה עמדות ופעולות שלך גם אחרי הקמת המדינה, ואינני מתחרט על כך, כי לדעתי היה הצדק אתי, וכל איש מסוגל לטעות מבלי שירגיש בכך. אבל מבחינה אישית לא היתה לי אף פעם טינה אישית נגדך, וכל מה שהכרתי אותך יותר בשנים האחרונות - הוקרתי אותך יותר, ופולה שלי שמחה על כך.

בכבוד ובהוקרה, דוד בן-גוריון

כאן מסתיים ציטוט מכתבו של בן-גוריון, ומר בגין שב וכותב אלי: "בטוחני כי בעצמך תבין, מר גורי הנכבד, כי העתקתי בשבילך את מכתבו של בן-גוריון ז"ל לא כדי 'להתפאר'. אבל מאז קיבלתי המכתב הזה, שאלתי תמיד את עצמי: אולי באמת דברים רבים, טרגיים ואפילו נוראים, היו נמנעים מאתנו, לו בן-גוריון ז"ל ואני היינו מכירים איש את רעהו יותר".

³⁰ כאן מתחיל המכתב הראשון.

³¹ כאן מתחיל המכתב השני.

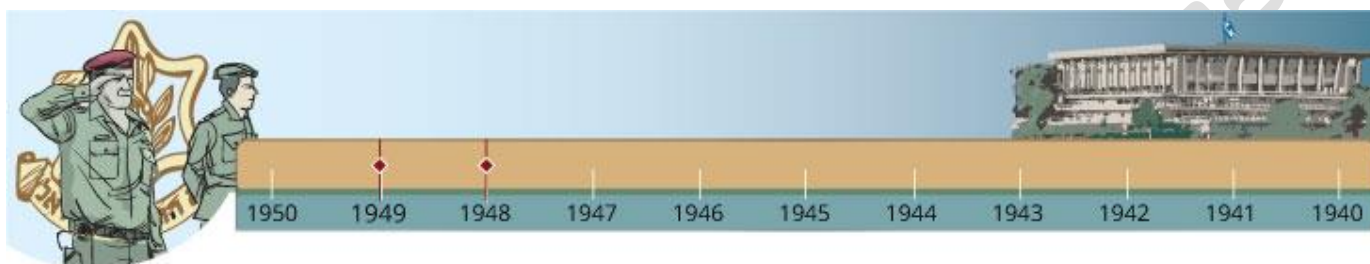
בהמשך מכתבו כותב מר בגין, כי המכתב המאוחר יותר הוא התקף, כלומר, מכתבו של בן-גוריון לבגין ב-1969, ולאז דווקא מכתבו אלי ביוני 1963. הוא מסיים את מכתבו במלים אלה:

אינני מבקש כלל ממך שתקבל את דעתי זאת, או שתפרסם את מכתבי אליך, או שתכתוב על הסתירה הבולטת בין שני המכתבים, שהם היום בידיך.

כתבתי לך מתוך דחף אנושי ולא עוד.

בכבוד רב ובברכה,

מ. בגין

הצעה 3: אלטלנה - אונייה אחת. שני מחנות.

חלק א': פתיחה (15 דקות)

נציג שני שירים העוסקים בפרשת אלטלנה.

אהבת ישראל ושרפת הנשק / נתן אלתרמן 1948

שיר אלטלנה / אפרים (צבי רפאל) קירש

דיון במליאה

אפשר לשאול את השאלות שלהלן עבור כל אחד מהשירים:

מה עמדת הכותב כלפי פרשת אלטלנה? האם הירי היה מוצדק? מתועב?
הביאו הוכחות מהשיר.

מה הן הנחות היסוד של הכותב?

אילו רגשות עולים בכס בעת קריאת השיר?

לו יכולתם לדבר עם כותב השיר, מה הייתם אומרים לו?

חלק ב' - השוואת מקורות היסטוריים (20 דקות)

עבודה בזוגות - חלוקת שני קטעי מקור³²:

1. גרסת בן גוריון לפרשת אלטלנה וגרסתו של בגין: "האמת על פרשת אלטלנה", קרדיט: מרכז בגין.

2. גרסת בן גוריון לפרשת אלטלנה כפי שהוצגה בישיבת מועצת המדינה הזמנית, 23 ביוני 1948³³

http://www.knesset.gov.il/review/data/heb/plenum/kns0_230648_01.pdf (עמ' 4-7), קרדיט: אתר

הכנסת.

השוואת מקורות היסטוריים - (קובץ להדפסה)

התבחין	דברי בגין	דברי בן גוריון
מי ידע על הגעת הספינה?		
מה רצה לעשות עם הנשק?		
מה הדרישה מהצד האחר?		

³² הקטעים קריאים ומרתקים למרות אורכם

³³ תמלול של כל הישיבה מופיע בקישור

(עמ' 4-7) http://www.knesset.gov.il/review/data/heb/plenum/kns0_230648_01.pdf

		מה הביקורת על הצד האחר?
היה סיוע מיידי לפצועים	לא היה סיוע לפצועים	הבדלי גרסאות (למשל: על היחס לפצועים)

ניתן להיעזר בתבחינים הכתובים או לבקש מהתלמידים למצוא תבחינים משותפים בעצמם.

מליאה

נוכל לשאול מה אפשר ללמוד מהשוואת שתי הגרסאות ולערוך השוואה ביניהן.

אסיף (10 דקות)

התחלנו את הפרק המקוון בלימוד המושגים ריבונות וממלכתיות. נסו לנסח אמירה (משפט או שניים) המכילה בתוכה את המילה ממלכתיות או את המילה ריבונות תוך הבעת דעתכם על פרשת אלטלנה. לדוגמה: הפגזת האונייה אלטלנה הייתה לדעתי ביטוי לריבונות של בן גוריון מאחר שמדינה אינה יכולה לתת לאף קבוצה להכתיב לה כיצד לנהוג. דוגמה לדעה אחרת: בן גוריון לא נהג בממלכתיות כלפי אלטלנה וחברי האצ"ל. דרישת האצל לקבלת הנשק היא לגיטימית, וירי על יהודים הוא תגובה מוגזמת ולא אחראית.

להרחבה:

נתן ינאי, התפיסה הממלכתית של בן גוריון

https://www.ybz.org.il/Uploads/dbsAttachedFiles/Article_45.2.pdf

עלייה, קליטה והתיישבות

הצעה 1: מסע בעקבות שירי עלייה וקליטה

מטרות:

- התבוננות באתגרי העלייה, קשייה ותרומתה באמצעות שירי משוררים
- יצירת חיבור רגשי לנושא הנלמד

הכנה

כדי להעצים את חגיגות המעמד אפשר להכין את הכיתה מראש: להוסיף תמונות, פסוקים וכיבוד מתאים. יש להדפיס את השירים ואת השאלות מראש.

שימו לב, שתי ההצעות הראשונות דורשות הכנה נוספת של התלמידים.

אופציה 1 ונמשכת שיירה - מהלך השיעור (45 דקות)

לקראת השיעור נבקש ממספר זוגות³⁴ תלמידים מתנדבים להכין שיר, כלומר הזוגות המתנדבים יקבלו שיר מראש ויתבקשו לנתח אותו על פי הפרטים האלה:

- פירושי מילים
- על מה נכתב
- מתי נכתב
- מה לדעתכם מובע בשיר

להלן קובץ ובו רשימת השירים.

בהגיע תור התלמידים להציג את השיר שהכינו - יציגו אותו בהקשרו הרחב יותר.

אם יש לשיר לחן - זה הזמן פשוט לשיר!

נראה בקובץ את השירים כסדרם - לפי סדר העליות.

³⁴ אפשר לקחת פסוקים הקשורים בחזון קיבוץ גלויות, לחלק את הפסוק לשניים, ולערוך הגרלה של חצאי הפסוקים. כל שני תלמידים שהפסוק שלהם מתחבר - יעבדו כזוות

זו הזדמנות, חגיגית במידת מה, ללמוד שירי עלייה ולשיר אותם.

אופציה 2 שיר ישראלי - מהלך השיעור (45 דקות)

בשונה מההצעה הראשונה, שבה התבקשו התלמידים להכין רקע היסטורי וניתוח שיר מסוים, בהצעה זו נבקש מהתלמידים להביא משהו מהבית שלהם שמתקשר לנושא העלייה: תעודת עולה של מי מבני המשפחה, תמונות, חפצים וכו'.

לאחר שהתלמיד יספר את הסיפור המשפחתי נפנה לקטע הרלוונטי בקובץ השירים ונרחיב.

נכתוב:

נבחן: האם הסיפור המשפחתי מביא נקודת מבט נוספת - דומה או שונה – על מה שעולה מהשיר?

להלן קובץ עם כלל השירים

הכנה נוספת לאופציה 3

בריסטולים, פלסטלינה, בצק, גירים, מקלות שלגונים, צבעים, דבק ועוד חומרי יצירה כיד הדמיון הטובה

אופציה 3 "עם נוצר וארץ קמה" - מהלך השיעור (45 דקות)

נחלק את הכיתה לקבוצות בנות 4-5 תלמידים. כל קבוצה תקבל שירים העוסקים באחת האפשרויות שלהלן.

קבוצה ראשונה - העליות ומאפייניהן בעשורים הראשונים לאחר קום המדינה

- גלי העליות עד 1951
- גלי העליות בשנים 1953-1954 ואילך
- מדיניות "כור ההיתוך"

קבוצה שנייה - העליות בשנות השבעים ובשנות התשעים של המאה העשרים - מבצעי העלייה מאתיופיה

קבוצה שלישית - העליות בשנות ה-70 ובשנות ה-90 של המאה העשרים – מבצעים ומאבקים לעלייה

מברית המועצות

התלמידים יתבקשו -

לקרוא שיר או קבוצת שירים / להאזין להם.

להתייחס לשאלות בדף המנחה.

המשימה: ליצור תוצר קבוצתי מקורי.

דף מנחה לקבוצה: קראו את השירים שלפניכם / צפו בהם / האזינו להם.

נערוך השוואה בין השירים. אפשר להיעזר בנושאי ההשוואה (קטגוריות) המוצגים בטבלה.

שיר מס' 1	שיר מס' 2	שיר מס' 3	שיר מס' 4	שיר מס' 5	
					מי הדובר בשיר (עולה חדש, ילד, אב וכו')?
					תיאור העלייה (היחס לארץ ישראל, היחס לחברה הקולטת)
					במי מתמקד השיר?
					תיאור הקליטה בארץ
					תיאור היחסים בשיר בין הדובר לדמויות נוספות
					רגשות שהשיר מעורר

משימה : יצירת תוצר קבוצתי מקורי

לאחר לימוד כל השירים - הציגו ביצירתיות את התחושות, את הרגשות ואת המסקנות העולות בכם בעקבות הלימוד בכיתה ובעקבות השירים שלמדתם בשיעור זה. אפשר להיעזר בדף ההנחיה. אפשר לכתוב שיר תגובה, לאייר משפטים מתוך השירים, לכתוב פראפרזה על השיר המקורי, לבטא בציור או בכל אופן חזותי את הרגשות בעקבות הלימוד, וכן הלאה.

הערה :

במקום מילוי הטבלה אפשר לבקש מהתלמידים לציין/לכתוב שורה שהכעיסה/סקרנה/ריגשה.

אופציה 4: כור היתוך

"מִי־אֵלֶּה כָּעֵב תְּעוּפִינָה וְכִיּוֹנִים אֶל־אַרְבְּתֵיהֶם"³⁵ (ישעיהו ס, ח)

כל קבוצה תקבל מספר שירים מעליות שונות – לבחירת המורה. כלומר בניגוד להצעה הקודמת, שבה כל קבוצה נחשפה לשירים העוסקים בגל עלייה אחד, בהצעה זו כל קבוצה תיחשף למספר שירים מגלי עליות שונים.

קבוצה מס' 1: [העליות ומאפייניהן בעשורים הראשונים לאחר קום המדינה](#)
קבוצה מס' 2: [העליות בשנות השבעים ובשנות התשעים של המאה העשרים - מבצעי העלייה מאתיופיה](#)
קבוצה מס' 3: [העליות בשנות ה-70 ובשנות ה-90 של המאה העשרים – מבצעים ומאבקים לעלייה מברית המועצות](#)

[דף מנחה לקבוצה](#): קראו את השירים שלפניכם / צפו בהם / האזינו להם.

שיר מס' 5	שיר מס' 4	שיר מס' 3	שיר מס' 2	שיר מס' 1	
					מי הדובר בשיר (עולה חדש, ילד, אב וכו')?
					תיאור העלייה (היחס לארץ ישראל, היחס לחברה הקולטת)
					במי מתמקד השיר?
					תיאור הקליטה בארץ
					תיאור היחסים בשיר בין הדובר ובין דמויות נוספות
					רגשות שהשיר מעורר
					על איזה גל עלייה מדובר? הביאו הוכחות מהשיר.

³⁵ "מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארבותיהם."

מרן הרב קוק זצ"ל פירש פסוק זה כמכוון לשני סוגי עולים ארצה. סוג אחד הוא 'כעב תעופינה' - העננים מועפים על-ידי רוח חזקה חיצונית הדוחפת אותם, אין להם רצון עצמי משלהם. לעומת זאת, יש סוג אחר: 'כיונים אל ארבותיהם' - היונה שבה לקנה, נכספת היא לשוב לביתה.

המשימה שלכם היא לסדר את השירים לפי סדר כרונולוגי (לשים לב גם להבדלים בין שירי שנות השבעים על יהודי רוסיה, העוסקים רובם באסירי ציון, ובין שירי שנות התשעים, המדגישים את קשיי הקליטה האישיים ואת העובדה שאין לאן לחזור).
לאחר סידור כרונולוגי של השירים - המשימה הקבוצתית תהיה לומר משהו בעקבות הלימוד : מסקנה, תובנה על דברים המשותפים לקליטת כל גילי העלויות (שיח על שייכות, קשיים משותפים, המדינה כקולטת עלייה, הצגת תוצרים בראייה רחבה של העלייה ושל קליטתה).

אסיף

במקום אסיף - לימוד לקראת סיום :

נענין בתשעת הפסוקים הראשונים בישעיהו ס', שענינם קיבוץ גלויות :

- א. קומי אורי, כי בא אורח; וכבוד ה' עליך זרח.
- ב. כי-הנה החושך יכסה-אֶרֶץ, וְעֶרְפֹל לְאֻמִּים; וְעֹלָם יִזְרַח ה', וְכְבוֹדוֹ עָלֶיךָ יִרְאֶה.
- ג. וְהִלְכּוּ גוֹיִם, לְאוֹרְךָ; וּמַלְכִים לְנֹגַח זֶרְחֶךָ.
- ד. שְׂאֵי-סָבִיב עֵינֶיךָ וּרְאֵי--כָּל־נִקְבְּצוֹ בְּאוֹ-לֶךְ; בְּנִיךָ מִרְחוֹק יָבֹאוּ, וּבְנוֹתֶיךָ עַל-צֵד תִּאֲמָנָה.
- ה. אֲזַ תִּרְאִי וְנִהְרִיתִי, וּפָחַד וְרִחַב לִבִּיךָ : כִּי-יִהְיֶה עָלֶיךָ הַמּוֹן יָם, חֵיל גּוֹיִם יָבֹאוּ לָךְ.
- ו. שְׁפַעַת גְּמֻלִים תִּכְסֶּה, בְּכָרִי מִדָּן וְעִיפָה--כָּל־מִשְׁבָּא יָבֹאוּ; זָהָב וּלְבֹנָה יִשְׂאוּ, וְתִהְיֶה ה' יְבִשְׁרוּ.
- ז. כָּל-צֶאֱן קָדָר יִקְבְּצוּ לָךְ, אֵילֵי נְבִיזוֹת יִשְׁתַּוְּנוּ; יַעֲלוּ עַל-רָצוֹן מִזְבְּחִי, וּבֵית תִּפְאָרְתִּי יִפְאָר.
- ח. מִי-אֵלֶּה, כָּעֵב תַּעֲוִפֶינָה; וְכִיּוֹנִים אֶל-אַרְבְּתֵיָהֶם. ט כִּי-לִי אֵינִי יָקוֹן, וְנֶאֱנִיּוֹת תִּרְשִׁישׁ בְּרֹאשָׁנָה, לְהִבִּיא בְּנִיךָ מִרְחוֹק, כִּסְפָם וְזָהָבָם אֲתֵם--לְשֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ, וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פִּאֲרָךְ.

את פסוק ח' פירש מרן הרב קוק כמתכוון לשני סוגי עולים ארצה : סוג אחד הוא 'כעב תעופינה' - העננים מועפים על ידי רוח חזקה חיצונית הדוחפת אותם, אין להם רצון עצמי משלהם. לעומת זאת, יש סוג אחר : 'כיונים אל ארובותיהם' - היונה שבה לקנה, נכספת היא לשוב לביתה.

בתוך : <http://www.herzog.ac.il/vtc/0031328.doc>

יש המפרשים כי היונים מובאות בפסוק כמשל לקשר ההדוק הקיים בין ישראל לקב"ה. הקשר בין היונים לארובותיהן או לשוכיהן הוא קשר אמיץ וקבוע ומתקיים גם לאחר שהיונה מתרחקת במסעה, והיא תדע לאן לשוב.

וראה גם : <https://daf-yomi.com/DYItemDetails.aspx?itemId=3143>

נעמי שמר כתבה שיר יפהפה הנשען על פסוקים אלו.

את השיעור כדאי לסיים בשיר זה :

ובנייד מרחוק / להקת הנח"ל

מילים : מן המקורות

לחן : נעמי שמר

קומי אורי כי בא אורח, וכבוד האל עליך זרח

קומי אורי כי בא אורח, וכבוד האל עליך זרח

בְּנִידָה מְרֻחָק גְּבוּאָה, וּבְנוֹתֶיךָ עַל צֶדֶת תִּאֲמָנָה
וְאִז תִּרְאִי וְנִהְרֶת, תִּרְאִי וְנִהְרֶת
וּפְחַד וְרַחֲב לִבְבֶּךָ

מִי אֵלֶּה כָּעֵב תַּעֲוִפִּינָה? וְכִיּוֹנִים אֶל אֲרֻבוֹתֶיהָ?
לִהְיָא בְּנִידָה מְרֻחָק, לִהְיָא בְּנִידָה מְרֻחָק.
וּפְתָחוּ שְׁעָרֶיךָ תָּמִיד, יוֹמָם וְלַיְלָה לֹא יִסָּגְרוּ
וּפְתָחוּ שְׁעָרֶיךָ תָּמִיד, וְשִׁמְתִּיךָ לְגֹאוֹן עוֹלָם

מִי אֵלֶּה כָּעֵב תַּעֲוִפִּינָה...

בְּנִידָה מְרֻחָק גְּבוּאָה, וּבְנוֹתֶיךָ תִּאֲמָנָה
וְאִז תִּרְאִי וְנִהְרֶת, תִּרְאִי וְנִהְרֶת
וּפְחַד וְרַחֲב לִבְבֶּךָ
לְחַבֵּשׁ לְנִשְׁבָּרִי לֵב
לְחַבֵּשׁ לְנִשְׁבָּרִי לֵב
וְלִקְרָא לְשָׁבוּיִים דְּרוּר
מִי אֵלֶּה כָּעֵב תַּעֲוִפִּינָה...

הערות למורה

בשיח במליאה כדאי לשים לב לעיסוק בשאלת הזהות ולצורך בשייכות; ברצון להיות חלק מהחברה הישראלית. בעת העיסוק בזהות עולה השאלה מתי אני בן לתרבות מסוימת ומתנהג לפי הקודים התרבותיים שלה, ומתי אני "ישראלי" - חלק מכור ההיתוך וצריך לקבל עליי את הנורמות הישראליות.

להרחבה בנושא השייכות כדאי לקרוא את שירה של לאה גולדברג [אילנות](#)

- כדאי לבחון אם יש הבדל בין שירי שנות השבעים לשירי שנות התשעים, ואם כן, מהו.
- כדאי לשאול על הקשר בין הגורמים לעלייה ומאפייני העולים ובין המתואר בשיר.
- כדאי לבדוק עם התלמידים אם יש סגנון אחר/קשיים אחרים/דגשים אחרים בשירים שכתבו העולים עצמם בהשוואה לשירים שכתבו משוררים ישראלים.

הצעה 2: קליטת יהודי ארצות האסלאם בשנות ה-50 בראי שירתו של נתן אלתרמן

רציונל

שיעור זה עוסק בקליטתם של יהודי האסלאם בשנות החמישים של המאה העשרים בראי שירתו של [נתן אלתרמן](#) – שירה המשלבת בין היסטוריה לספרות.

השיעור מבקש להציג בפני התלמידים את הנושאים האלה:

- תרומתם של העולים לבנייתה של הארץ
- דמויות מופת
- הדילמה של מגבלות תשתית הקליטה

אלתרמן הרבה לעסוק במצבם של העולים בעשורים הראשונים של המדינה. כתיבתו חברתית, אמפתית ורלוונטית, מתאפיינת ברגישות גבוהה לצדק, ולעיתים בביקורת כלפי הממסד.

מטרות

1. הכרת תרומתם של עולי ארצות האסלאם לבניין הארץ
2. הבנת המורכבות והדילמות השלטוניות הקשורות בעליית עולים רבים בזמן קצר
3. התנסות בקריאת טקסט מחקרי אקדמי
4. הטמעת ערכים: ציונות, אהבת הארץ, מסירות, קליטת עלייה

הכנה

יש להדפיס את החומרים לפני השיעור. לכל שיעור יש מקורות נוספים שניתן להיעזר בהם (מפה, מאמר ועוד). יש להדפיסם לפני השיעור.

מהלך השיעור

חלק א' (20 דקות): למידה

נחלק את הכיתה לחמש קבוצות:

[קבוצה מס' 1: תרומתם של יהודי צפון אפריקה](#)

[קבוצה מס' 2: דמויות מופת](#)

[קבוצה מס' 3: "יום המילון"](#)

[קבוצה מס' 4: עליית יהודי מרוקו](#)

[קבוצה מס' 5: עליית יהודי תימן](#)

כל קבוצה תלמד לעומק נושא אחד (ראו להלן) ותדון בו.

לימוד הנושא כולל קריאה והבנה של שיר מאת אלתרמן ושל מקורות היסטוריים משלימים ומגוונים (מקורות ראשוניים, מאמר אקדמי, הצגה גרפית של נתונים ועוד).

כל קבוצה תדון בשאלות המצורפות.

חלק ב' (20 דקות): עיבוד

להלן שתי אפשרויות, לבחירת המורה:

אפשרות א': ג'יקסו³⁶ - חברי הקבוצות יתחלפו ביניהם כך שתתקבלנה קבוצות שכל אחד מחבריהן למד נושא אחד, והוא "מומחה" בנושא זה.

כל מומחה ילמד את חברי הקבוצה ה"חדשה" את הנושא שלמד. האחריות ללמידה מוטלת על כל אחד מחברי הקבוצה.

אפשרות ב': הצגה במליאה - כל קבוצה תשלח נציג למליאה. התלמיד או התלמידים הנבחרים יציגו בפני הכיתה את הנושא שלמדו וכן את התוצרים שהכינו.

אלתרמן, כמו רבים אחרים, לא יכול היה שלא להבחין כי כמעט כל היישובים החדשים שנוסדו במחצית שנות החמישים הוקמו על ידי עולים מצפון אפריקה, והוא ראה בהם את החלוצים של הזמן ההוא. אלתרמן גם מתייחס לחלקם הרב בקרב אנשי הצבא, "והם כיום עיקר צבאה וחלוציה".

קבוצה מס' 1: תרומתם של עולי צפון אפריקה

קראו את השיר, את המאמר³⁷, עיינו **במפה** וענו על השאלות האלה:

1. אילו רגשות יש לאלתרמן כלפי העולים החדשים? הוכיחו זאת מהשיר.
2. מה היו הקשיים של העולים על פי המאמר?
3. מהי תרומתם של העולים על פי השיר? בססו את דבריכם על עיון במפה ו/או במאמר.
4. בחרו משפט אחד מתוך השיר שהכעיס/אתגר/עניין אתכם והסבירו אותו לקבוצה.

³⁶ עוד על שיטת הג'יקסו <http://portal.macam.ac.il/Search.aspx?keyType=Subject&itemId=399>

³⁷ פיקאר, א'. מי ומי ההולכים? אכלוסן של עיירות הפיתוח, בתוך: עיירות הפיתוח. עורכים: צבי צמרת, אביבה חלמיש, אסתר מאיר-גליצנשטיין. ירושלים: יד יצחק בן צבי, תשס"ט.
אפשר ללמד את כל המאמר או להפנות את התלמידים לפסקת הסיכום בלבד.

לְעֶקְרָה שֶׁל הַתִּשְׁבּוּת וּלְעֶקְרוֹ שֶׁל בְּטָחוֹן
נֶאֱבָה אוֹ נִמְאָן. הֲלֹא עֲבָדָה הִיא.

אֵין זֶה תְּגִלַּת רַבָּה לְתַמָּה וּפְלִיאָה.
אֲבָל כְּדֹאֵי לְזָכֹר גַּם זֹאת בְּהִמְשִׁיכָנוּ
שִׁיחוֹת שֶׁל נְתִיקִים עַל דְּבַר עֲמָסָה שֶׁל עֲלֶיהָ
אֲשֶׁר מְטִים לָהּ אָנוּ שְׂכָמָנוּ...

כִּי תוֹדֶה כְּדֵי דִיוֹן עַל נֶטֶל קְלִיטָתָהּ
וְכַבֵּד מִשְׁאָה, אוֹמֵר לִבְנוֹ לָנוּ
כִּי לֹא בָרוּר אִם אָנוּ הַנוֹשְׁאִים אוֹתָהּ,
אוֹ שְׂמָא הִיא בְּעֶצֶם, הַנוֹשֵׂאת אוֹתָנוּ...

וְשׁוֹב רוֹאָה אֶתְּהָ פְתָאוֹם כְּבִחְטָן,
מָה רַב חֶלְקָם (מַחוּץ לְכָל מַכְסָה נִקְצֶבֶת!)
בְּכָל מְלָאכּוֹת הַיְסוּד שְׁלֹמֶדִינָה, בְּכָל פְּרָטִיו
שֶׁל מַעֲשֵׂה בְּאֶרֶץ נוֹשֶׁבֶה - וְלֹא נוֹשֶׁבֶת.

בְּכָל מְלָאכּוֹת הַחֲפִירָה וְהַיְשׁוּר וְהַסְלִילָה
הַחֲרִישָׁה וְהַזְרִיעָה. מְקַצֶּה הָאֶרֶץ עַד קֶצֶה
וְהֵם בְּנֵי יוֹמָהּ וְהֵם שׁוֹמְרֵי לֵילָה.
וְהֵם פְּיוֹם עֶקֶר צְבָאָה וְחִלּוּצִיָּה.

הֵם (אִם לִפִּי חֲשָׁבוֹן נָכוֹן אוֹ לֹא-נָכוֹן
נִחְלַק הָעַל) פְּיוֹם הַגֵּב וְהַכְּתִפִּים.

מתוך: "הטור השביעי ב'", עמ' 53-54, פורסם לראשונה בעיתון "דבר", ט"ו באלול תשט"ו, עמ' 2) לכבוד
עליית "מרבד הקסמים" (מתימן)

כיצד נוכל להציג את תרומתם של עולי האסלאם?
הכינו כרזה/שיר/פוסט/מיצג או כל אמצעי אחר המביעים תרומה זו.

קבוצה מס' 2: דמות מופת - נתן אלבז הי"ד

תיאור המעשה:

ביום 11 בפברואר 1954, עסק טוראי נתן אלבז ז"ל בפירוק רימונים ותוך כדי כך הופעל אחד מהם.
בהשגחתו בסכנה הצפויה לחבריו, שנמצאו בקרבת מקום, התרחק מהם בריצה, כשהרימון בידיו, והשליך
עצמו על הרימון. על מעשה זה הוענק לו עיטור המופת.

על החיל אלבז / נתן אלטרמן³⁸
שְׁעֶסֶק בְּפִרוֹקוֹ שֶׁל רִמּוֹן וּבְלִי מִשִּׁים הַפֶּעַל בְּיָדוֹ מִנְגִּנוֹן
הַפְּצוּץ. אֲלֶבֶז לֹא הִשְׁלִיךְ אֶת הַרִמּוֹן מִיָּדוֹ, לְהַמְלִיט
עַל נַפְשׁוֹ, כִּיֹּן שְׂאִישׁ הָיָה עִמּוֹ בְּאֶהֱל. הוּא פָּרַץ עִם
הַפְּצָצָה הַחוּצָה, אֶדְ בְּרָאוֹתוֹ כִּי גַם שָׁם אֲנָשִׁים, הִחֵל רָץ
אֶל הַנְּאֻדֵּי הַשּׁוֹמֵם בְּקֶרְאוֹ בְּקוֹל "רִמּוֹן", "רִמּוֹן". הוּא
נִתְרַסֵּק כְּתֵם אֲרֻבַּע הַשְּׁנִיּוֹת אֲשֶׁר בֵּין נִקִּירַת הַפִּיקָה
וּבֵין הַהִתְפּוֹצְצוֹת. כָּל חֲבָרָיו נִצְאוּ חַיִּים. 1954.

³⁸ עקב אורכו של השיר בחרנו להדגיש חלק מהבתים. לשיקול המורה אם להציג בפני הכיתה את כל השיר או את חלקו.
כמו כן כדאי להסביר בעל פה מילים קשות.

רצת חיש, בלי עמוד, כאילו
אחזד הטרוף כי עז.
רצת חיש ופנים האפילו
כפני איש הפורץ לבוז בוז.
כה מהרת לרוץ שאפילו
הצטדק לא הספקת, אלבו.

הה, חמום ונמהר לבלי חק,
שרש אפריקה, בן מרוק.
הה, דוהר ללא סג ובלם,
פאיש פרא אשר מעולם.

לא הלכת הסבר במשלחת
את סגלות עם עולי-ישימון,
לא ידעת למד בנחת
סיגוריה על בני אב המון,
רק פרצת פשד משחת
ונחת: רמון, רמון!

הה, חמום ונמהר לבלי חק,
שרש אפריקה, בן מרוק.
הה, זונק ושואג בקול רם
ומרבה מהמה בעולם.

הרמון לאחור לא השלכת
כי היה איש באהל רבוץ.
הרמון לפנים לא הטחת,
כי נראו אנשים בחוץ.
פה פערת, עינים פקחת
ובנדד כליו חרוץ.

הה, משלך אלי סבך לבלי חק.
שרש אפריקה, בן מרוק.
הה, קופא פעור פה ונדדם
לעיניו של רבון עולם.

אז פרצת לרוץ על פני חלד,
על תבל... לבקש בקרבה
מקום אין בו לא איש ולא ילד
והדרד כבדה ורבה
ובנדד הפצצה המפעלת
שהתחילה לספר עד ארבע.

הה, פורץ ושוטף לבלי חק,
הה, צרת עלית מרוק.
הה, יסוד רגרסיבי וגלם –
סלקטיבי, רבון עולם!

את קורות העתים בחרט
עם על לוח יכתב כמאז,
את לבב התקופה הנסתרת
מחפשת נדו בפנים...
התקופה כמו לב נשברת
אל ארבע שניותיד אלבו.

אליהן היא כורעת כחק,
שרש אפריקה, בן מרוק,
מתוכן היא הומה כמו גם
ויעיד בה רבון עולם.

כנראה לא הכל בדרך
מפרש, כי עוד סוד בה ורז.
שור, הזמן הכורע בדרך
כגמולו יהלל גם גלעז,
אך ערכו הנצחי הוא ערך-
שניותיו החולפות, אלבו.

הה, נופל על עפר כחק.
שרש אפריקה, בן מרוק.
הה. מטל פעור פה ונדדם,
עד בינינו רבון עולם.

קראו את [הכתבה](#) מעיתון דבר 19.2.54, את קטע ההנצחה באתר "יזכור" המתאר את חייו ומותו של [נתן](#)

[אלבו](#) ואת שירו של אלתרמן, שנכתב בעקבות האירוע, ודונו בשאלות האלה:

1. אילו רגשות מתעוררים בכם בעקבות קריאת הכתבה וקטע ההנצחה?
2. אילו שורות בשירו של אלתרמן ריגשו אתכם במיוחד?
3. בפזמון מקפיד אלתרמן לציין את מוצאו של נתן אלבו (הוא קורא לו רק בשם משפחתו) "שורש אפריקה, בן מרוק". מה הייתה מטרתו של אלתרמן באופן כתיבה זה?

4. ענו על פי קטעי הקריאה שלמדתם בשיעור זה: מה הם ערכיו של נתן אלבז? מה אנו יכולים ללמוד ממנו?

כיצד לדעתכם ראוי להנציח את נתן אלבז?
הכינו כרזה/שיר/כתיבת פוסט או כל דרך ייצוג המבטאים זאת.

קבוצה מס' 3: מספרי העולים בשנים הראשונות לכינונה של מדינת ישראל

יום המיליון / נתן אלפרמן
בו חגגו יהודי ישראל את השלמת המיליון
הראשון למספרם במדינה.

תש"י
לא, אין הסטטיסטיקה שטח יבש.
לא אצלנו!
תמיד – אל עליון –
נדענו כי יש בה דבר מה... יש ויש!
הלא-כן? טוב להיות מיליון.

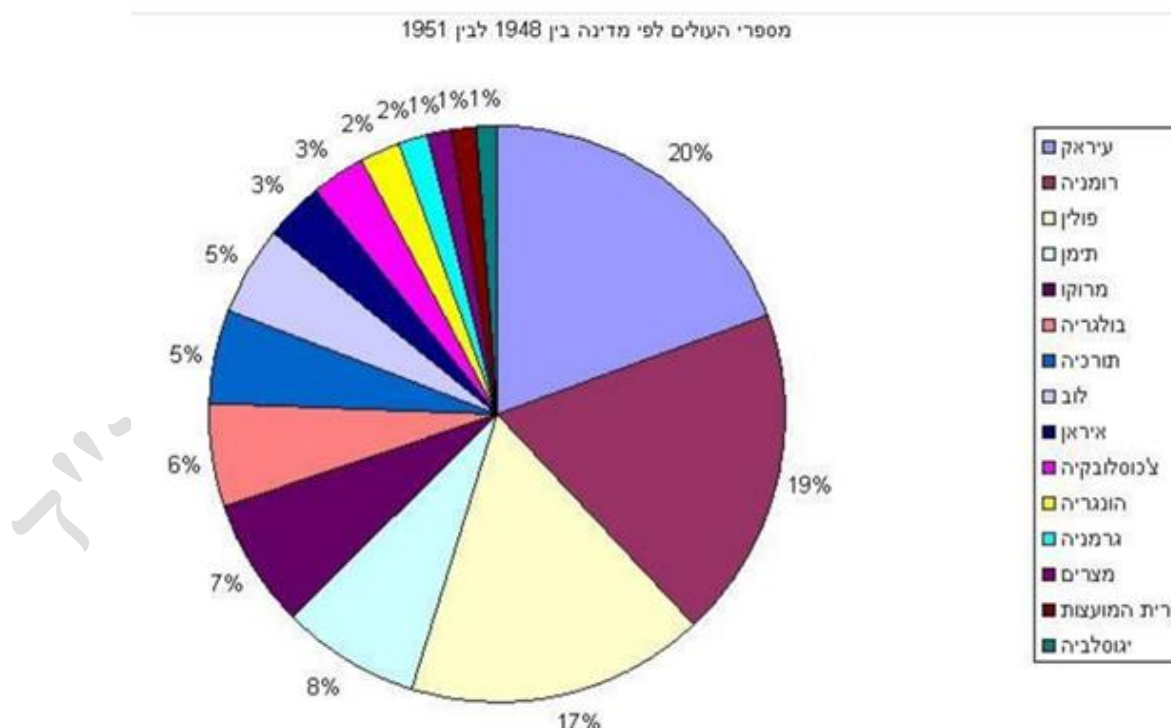
זה ענן, זה מין סף, זה מרגש עד לפלא,
זה נותן מן תחושה חדשה...
זה שונה עד אין-קצה מתשע-מאות-אלף
תשע-מאות-ותשעים-
ותשעה.
ההבדל הוא עצום, חברים וחברות.
אין לזאת הגדרה במלון.
שימו לב לנשימת הרחובות... היא אחרת.
נושם
מיליון. — —

ואתה מסתכל ועינד מתלחלחת. תנצנץ הדמעה.
מה יש?
כבר אמרנו לעיל: הסטטיסטיקה, אחא,
לא תמיד היא ענן יבש...
לא תמיד!
מתימן, ממרוקו, מהדו,
מפערות חשכות, מבורות עשנים
מצרפת, מסטמבול, מליל-שחור וליל אדם

כבר צועד המיליון השני. — —
טוב לגדל מרבוא-לרבוא! טוב לצמח,
איש אחד – מה כח? הן סופו אולת-יד.
אך נזכר נא גם זאת: המיליון הוא כח
אם עומד המיליון
כאיש אחד!

קראו את שירו של אלתרמן "יום המיליון" ולמדו את הנתונים (מספרי העולים וכן גרף המציג פילוח על פי מדינות) מתוך מצגת של ד"ר אבי פיקאר, העלייה מצפון אפריקה בשנות ה-50: סינון הגבלה ופיזור³⁹

³⁹ המצגת נמצאת באתר "נקדימון" - למורי ההיסטוריה בחמ"ד.

ענו על השאלות האלה :

1. מאין מגיעים העולים על פי אלתרמן?
  2. כמה עולים עלו ארצה בשנים 1948-1951? מאין עלו?
  3. שערן : מה היו האתגרים המרכזיים בקליטת העולים בשנים הראשונות של מדינת ישראל?
  4. לאור מה שלמדתם, אילו רגשות עולים בכם בקריאת השיר?
- כיצד נוכל אנו לסייע לקליטת עולים בימינו? הכינו כרזה/שיר/פוסט/מיצג או כל אמצעי אחר המביעים את הרעיון שבחרתם.

קבוצה מס' 4 : ריצתו של העולה דנינו / נתן אלתרמן

בן קטע שפצה,
גם הוא בל יעדר,
גם הוא בל ישכח,
דף אלם ואשם,
דף בזיונו של אב,
אשר נתר נתר ורץ
ותינוקיו עומדים דומם.

דף בזיונו של אב,
אשר שיבת ציון צוהה עליו - קפץ!
והוא בעגולו.
אץ, אץ, ובלבבו תפלה לאל עליון
לבב נרגיש חלי רגלו.
ואל עליון שמע
וכה אמר לו אל:
רוץ, רוץ, עבדי דנינו
אתה אני!

כי אכסה מומך, אבל לא אכסה עלבון תחית עמי
אשר זיוה נוצץ מדמך.

אלתרמן מביא ציטוט ממכתב ששלחו יהודי קהילה קטנה במרוקו להנהלת הסוכנות היהודית, ואשר הובא בעיתון "ידיעות אחרונות" :

על פי בית דין של מעלה ועל דעת בית דין של מטה הננו מבקשים ממעלתכם להעלות אותנו, 150 יהודים בין 80 אלף ערבים. [...] כבר ביקרו אותנו הציונים ורשמו אותנו, אך לבסוף רצו להעלות רק את הבחורים והבריאים ונשארו דואגים על הזקנים והזקנות, איך יישארו בין הגויים ואין מי שידרוש עליהם רחמים. [...] קחו אותנו לעבדים וכל מה שתוציאו עלינו ועל הוצאות עלייתנו תנכו מעבודתנו ומלחמנו בבואנו לישראל.

קראו את המקורות האלה :

1. סעדון, ח'. מגמות היסוד ודפוסי העלייה 1948-1967 : מאפייני העלייה הגדולה. בתוך : בגלוי ובסתר : העליות הגדולות מארצות האסלאם. יד בן צבי. תש"ס
<http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=15636>
2. נקדימון, ש'. כיצד תרמה ממשלת ישראל להרס משפחות יהודיות? עיתון "חירות", 17.11.1958
[מתוך האתר](#)

ענו על השאלות האלה :

1. הסבירו את מדיניות "העלייה המבוקרת" שהופעלה כלפי יהודי מרוקו. מדוע התקיימה מדיניות זו?
2. מהי עמדתו של אלתרמן כלפי מדיניות "העלייה המבוקרת"? הוכיחו זאת על פי השיר.
3. מדוע דנינו רץ? מה היה צריך להוכיח?

משימה קבוצתית: נסחו נייר עמדה לממשלת ישראל כיום.

מה הם המשאבים שיש להקצות כדי לקלוט עולים באופן מיטבי מארצות מצוקה?

קבוצה מס' 5 : בואי תימן / נתן אלתרמן

לא היו כחולמים הם בשוב-את-שיבת
לא! אל בָּטֶן הַסְקִימְסְטֶר⁴⁰ בָּאוּ בְּלִי חַת,
הַתִּשְׁבּוּ, וְכַמְעַט לֹא הָרִימוּ הָרֹאשׁ
מִן הַסֶּפֶר - כִּי לָמָּה רָגַשׁ וְרָעַשׁ?
נִתְרַחְשׁוּ הַנְּסִים? הֵם יָדְעוּ זֹאת מֵרֹאשׁ.
... בְּגִלְשָׁם מְשָׁמִים לְלוֹד,
נִקְבַּל אוֹתָם בְּהַצְדָּעָה וּסְלוּד⁴¹
וְלִטֹף הַמִּבִּיט בְּעֵינָיו יוֹנִים,
אוֹ לִשְׁבּ, סִסְמָאוֹת עַל צִוּן אֶל נְנֵעִים -
לֹא סָרִיף. כִּי כָּלֵם בְּהַחֲלֵט סִיוֹנִים⁴²
רַק נִדְאָג שְׁיִמְצָא אִישׁ גִּפְנוֹ בְּעֵתוֹ,
כִּי כָּלֵם חֲרוּצִים, אִישׁ מְהִיר בְּמִלְאֲכָתוֹ,
וְנִדְאָג שֶׁגַּוֶּה מְעַט-קֵט יִשְׁתַּמֵּן...
כִּי בְּרוּחַ וּשְׁאֵר מַעֲלוֹת - מִי יִתֵּן
וְהָיוּ מִתְחַלְקִים הֵם אֶתְנֹו. אָמֵן!

מתוך : "הטור השביעי", עמ' 2, פורסם לראשונה בעיתון "דבר", י"ט בחשוון תש"י, 11 בנובמבר 1949
(לכבוד עליית "מרבד הקסמים" מתימן)⁴³

⁴⁰ מטוס גדול

⁴¹ הצדעה

⁴² ציונים בהגייה תימנית

קראו את השיר ואת המקורות האלה :

["תקציר על עליית יהודי תימן"](#)⁴⁴

["על כנפי נשרים"](#) – עליית יהודי תימן⁴⁵

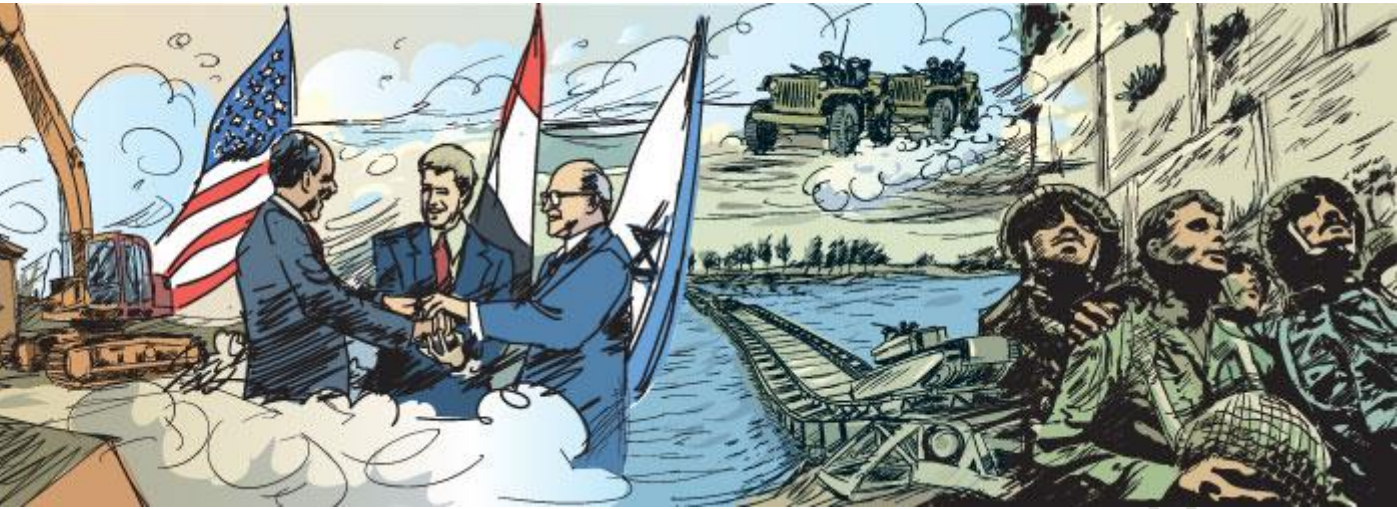
1. מדוע נקראה "עליית מרבד הקסמים" בשם זה?
  2. כתבו שני גורמים שהובילו למבצע זה.
  3. כיצד מתאר אלתרמן את העולים התימנים? הביאו הוכחות מהשיר.
  4. בחרו משפט אחד שנגע ללבכם. הציגו אותו לקבוצה והסבירו מדוע בחרתם בו.
- כיצד נוכל אנו לסייע לקליטת עולים בימינו? הכינו כרזה/שיר/פוסט/מיצג או כל אמצעי אחר המביעים את הרעיון שבחרתם.

אסיף (5 דקות)

מילה אחת שאני רוצה לומר בעקבות לימוד זה.
כיתה שפעלה על בסיס המודל של גייקסו יכולה לדון בתרומה של המודל לתהליך הלמידה.

⁴³ מתוך מאמרו של מרדכי נאור, זה שעולה, זה שיורד [קישור](#).
⁴⁴ תקציר על עליית יהודי תימן לארץ ישראל במסגרת מבצע "מרבד הקסמים". המבצע כונה גם "על כנפי נשרים" (1950-1949), בתוך הספרייה הווירטואלית של מט"ח.
 על פי: רגב, ח' ואורן, א'. עליית יהודי תימן – "על כנפי נשרים" / "מרבד הקסמים"
 הקמת המדינה ושנותיה הראשונות. מטח: המרכז לטכנולוגיה חינוכית; ישראל. משרד החינוך. האגף לתכנון ופיתוח
 תוכניות לימודים; אוניברסיטת תל אביב. בית הספר לחינוך. המעבדה לטכנולוגית ידע. 1995
⁴⁵ מתוך אתר משרד הקליטה והעלייה

יחסי מדינת ישראל עם העולם הערבי

הצעה: "הלנצח תאכל חרב?" - הסכסוך הישראלי-ערבי ברצף תמונות

("ציר זמן" ויזואלי)

מטרות

- הבנת האירועים המרכזיים שנלמדו בפרק והבנתם
- בחינת השפעתם של אירועים מרכזיים בסכסוך היהודי-ערבי על ימינו

הכנה

- נדביק את [התמונות](#) האלה על לוח הכיתה על פי הרצף ההיסטורי (לכל תמונה יש כותרת).
- נחלק לתלמידים דפי ממו (דבקיות)

מהלך השיעור

פתיחה (15 דקות)

נבקש מהתלמידים להתבונן בתערוכה, לבחור שלושה אירועים ולכתוב רגשות ומחשבות העולים בהם. לאחר מכן יגיבו בכתב על מה שכתבו שני תלמידים אחרים.

במליאה (20 דקות)

נתבונן בציר הזמן:

- מה אפשר להסיק על הסכסוך היהודי-ערבי?
- האם ניתן ללמוד משהו עלינו, היהודים במדינת ישראל, מהתבוננות זו על היישוב היהודי?
- איזו תמונה הייתם מוסיפים לרצף? מדוע?
- האם הייתם מורידים את אחת התמונות? אם כן, איזו? למה?
- האם התמונות שנבחרו אכן משקפות את האירוע? אילו תמונות משקפות אותו ואילו אינן עושות זאת? מדוע?

ניתן לקיים סבב, לבקש התייחסות לתמונה אחת שעוררה רגש או מחשבה, ולנמק את הבחירה בתמונה זו.

- איזו תמונת עתיד אנחנו רוצים לראות? תארו אותה.

- מה צריך לעשות כדי שיתממש חזון העתיד המשתקף ב"תמונה" זו?
- איזו תמונה תשקף עשייה למען הגשמת חזון זה?
- על מה ילמד הדור הבא?
- האם יש סיכוי לשיפור היחסים בין יהודים לערבים?

שיר לפני סיום - קובץ להדפסה

		לפתח הר געש מילים: דן אלמגור לחן: דני ליטני
וְאֵז פְּתָאוֹם - אֶתָּה מִבִּין אוֹתָם:	וְהוּא שׁוֹאֵל: אֲמַר נָא לִי, מִדּוֹעַ -	כְּשֶׁאַתָּה קוֹרֵא בְּעֵתוֹנִים עַל הַתְּפָרְצוֹת הַר גֶּעֶשׁ בְּסִיזִילָה
אֶת הָאֶכָר שֶׁעַל הַצִּימְבוֹרְסוֹ, וְאֶת הָאֵם שֶׁעַל הַפּוֹגִי־סֵאן, וְאֶת הַיֶּלֶד עַל הַנּוֹב.	מִדּוֹעַ מִתְּעַקְּשִׁים אַתָּם לַחֲיוֹת דְּנוֹקָא לְפִתַּח הַר הַגֶּעֶשׁ? הָרִי נָתַן לְמִצָּא עוֹד בְּעוֹלָם פְּנוֹת שְׁקִטוֹת, לֵאלֹא עֶשֶׂן וְרַעַשׁ, וְאַדְמָה מוֹצֶקֶת וְטוֹבָה שֶׁלֹּא תִרְעַד מִתַּחַת רִגְלֵיכֶם.	עַל קְבוּרָתָם שֶׁל שְׁנֵי כְּפָרִים שְׁלָמִים בְּנִיקְרָגוּאָה, בְּצִיִּלָּה אוֹ בְּהָדוֹ; כְּשֶׁאַתָּה קוֹרֵא בְּעֵתוֹנִים אֶתָּה שׁוֹאֵל אֶת עֶצְמְךָ מִדּוֹעַ? מִדּוֹעַ זֶה שְׁבִים הָאֶפְרַיִם דְּנוֹקָא לְמִדְּרוֹנוֹת אֲשֶׁר בְּגָדוֹ? מִדּוֹעַ זֶה אֵינָם נָסִים מְשִׁם, וּמִחֲפָשִׁים מְקוֹם יוֹתֵר בְּטוֹחַ, שָׁבוּ יוֹכְלוּ, סוֹף סוֹף, לַחֲיוֹת בְּשִׁקֵּט אַחַת וּלְתַמִּיד?
גַּם הֵם יוֹדְעִים, וְנִדְאִי שְׁבַעוֹלָם פְּנוֹת שְׁקִטוֹת יוֹתֵר מֵהָר הַגֶּעֶשׁ, וְאַדְמָה הַמוֹצֶקֶה מִזֹּו שְׁבָה טְמוּנִים בְּתֵי אֲבוֹתֵיהֶם. גַּם הֵם יִכְלוּ, אוֹלִי, לָזוּז מְשִׁם, וּלְחַפֵּשׁ מְקוֹם יוֹתֵר בְּטוֹחַ, שָׁבוּ יוֹכְלוּ, סוֹף סוֹף, לַחֲיוֹת בְּשִׁקֵּט אַחַת וּלְתַמִּיד.	מִדּוֹעַ זֶה אֵינְכֶם זָזִים מִכָּאן, וּמִחֲפָשִׁים מְקוֹם יוֹתֵר בְּטוֹחַ, שָׁבוּ תוֹכְלוּ לַחֲיוֹת, סוֹף סוֹף, בְּשִׁקֵּט אַחַת וּלְתַמִּיד? לְפִתַּח הַר גֶּעֶשׁ הָרִי אַחַת לְכָל כְּמָה שָׁנִים - כִּךְ בְּפִרוּשׁ כְּתוּב בְּעֵתוֹנִים - שׁוֹב תִּתְּפָרֵץ הַלֶּבֶה מִן הָהָר וּתְאִים לְקַבֵּר אֶת כָּל הַכֶּפֶר. מִדּוֹעַ זֶה לַחֲזוֹר הֵם מִתְּעַקְּשִׁים? מִדּוֹעַ אֶת הַכֶּפֶר אֵינָם נוֹטְשִׁים אַחַת וּלְתַמִּיד!!	הָרִי אַחַת לְכָל כְּמָה שָׁנִים - כִּךְ בְּפִרוּשׁ כְּתוּב בְּעֵתוֹנִים - שׁוֹב תִּתְּפָרֵץ הַלֶּבֶה מִן הָהָר וּתְאִים לְקַבֵּר אֶת כָּל הַכֶּפֶר. מִדּוֹעַ זֶה לַחֲזוֹר הֵם מִתְּעַקְּשִׁים? מִדּוֹעַ אֶת הַכֶּפֶר אֵינָם נוֹטְשִׁים אַחַת וּלְתַמִּיד!! יֵשׁ לְפַעֲמִים, אֶתָּה פּוֹגֵשׁ תִּזְרֶה,

אסיף בעקבות שיר זה (10 דקות)

סבב במליאה : מה אני מייחל שיקרה מחר?

הצעה שניה-דע מה שתשיב:רציונל:

הסכסוך הישראלי-פלסטיני מלווה אותנו שנים רבות. מושגים כמו כיבוש, ארץ ישראל השלמה, BDS, זכות השיבה, הסכם אוסלו, פיגועים, אוטונומיה ואינתיפאדה מלווים אותנו זה שנים. לא תמיד תלמידינו מבינים לעומק מושגים אלו ולא תמיד הם יודעים מה ההקשר הרחב שלהם.

מטרות השיעור

1. הבנת מושגים בסיסיים המשמשים בשיח על הסכסוך הישראלי-פלסטיני
2. פיתוח יכולת הבעה בעל פה ובכתב של עמדה בעניין הסכסוך הישראלי-פלסטיני

הכנה - קובץ להדפסה

כרטיסי מושגים והגדרות

אפשר להכיןם בשני אופנים :

- א. כרטיס אחד שבצד אחד מופיע המושג, ובצד האחר – ההגדרה.
- ב. לכל מושג שני כרטיסים : על אחד כתוב המושג ; על האחר – ההגדרה (שימוש בכרטיסים אלה מתאים לכיתות חלשות יותר).

מהלך השיעורפתיחה (15 דקות)

משחק : "מי מכיר מי יודע?" - התלמידים יתבקשו להתאים בין מושג להגדרה.

אפשרות א (כרטיסים שעל צדם האחד מושג ועל צדם האחר – הגדרה)

נפזר ברחבי הכיתה את הכרטיסים. רק המושגים גלויים לעיני התלמידים. כל תלמיד בתורו (לפי רצון חופשי ; לא בסבב מוכתב) ינסה להגדיר בעל פה את המושג. לאחר מכן יהפוך את הכרטיס ויקרא בקול את ההגדרה המדויקת.

אפשרות ב (עם כרטיסים למושגים וכרטיסים להגדרות)

נפזר בכיתה את ההגדרות ואת המושגים (אפשר לסדר טור של מושגים וטור של הגדרות או להניח ללא סדר). כל תלמיד בתורו ינסה להתאים בין ההגדרה למושג. ניתן להוסיף/להפחית מושגים והגדרות לפי שיקול דעת המורה. כל ההגדרות מבוססות על ויקיפדיה ועל פרק הלימוד.

כתיבת נייר עמדה (20 דקות)

במקומות רבים בארץ ובעולם לא מכירים לעומק את הסכסוך וקיימת בורות בכל הקשור לקשר בין עם ישראל לארצו, בורות בהיסטוריה של הסכסוך.

עבודה בזוגות: לאחר שחזרנו על המושגים המרכזיים נבקש מהתלמידים לכתוב נייר עמדה/הכנה לטיעון בעל פה המסביר את עמדתם. נייר העמדה יכול להיות הסבר לתושב חוץ או מענה למפגין נגד מדינת ישראל
ניתן לקיים תרגיל זה כהכנה אפשרית לקראת מַעֲמָת/דיון תחרותי (דיבּיט) מול עמדה פרוֹעֶרְבִית.

דוגמה לכך ניתן לראות בסרטון: קישור (שווה צפייה) או בקישור הזה.

לחילופין ניתן לבקש מתלמידים שיודעים להכין סרטון – להכין סרטון הסברה קצר, ולהציגו במפגש הבא.

אפשר להיעזר בסרטון הזה:

<https://www.youtube.com/watch?v=oW6FzNAdtLU>

סיכום (10 דקות)

נומין מספר תלמידים להציג את עמדתם ואת נימוקיהם בפני הכיתה.
הכיתה תוזמן להקשות על המציג: להפנות אליו שאלות ובקשות הבהרה.
כדאי לדבר על חשיבות הידע כבסיס לדיון.

אסיף (5 דקות)

כל תלמיד יציין דבר אחד נוסף שהוא למד על הסכסוך הישראלי-פלסטיני בעקבות שיעור זה.